

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сироҷиддин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:

Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон шох кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №8 (280) 2014 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

КИМ ЭДИГУ КИМ БЎЛДИК!

Собир ЎНАР. Меҳнатнинг ёниши ёхуд отамнинг армони. 2

АДИБ ХОНАДОНИДА

Йўлдош ЭШБЕК. Адабиёт миллат устундир. 4

МУЛОҚОТ

Жаббор ЭШОНҚУЛ. Фольклор – миллатнинг боқий тарихи. 9

НАСР

Абдуҷалол РАҲИМОВ. Икки ҳикоя. 34

Нафиса ТОШТЕМИР қизи. Дарс. Ҳикоя. 46

Муҳиддин ТИНИБЕКОВ. Қасам. Ҳикоя. 54

Жовли ХУШБОҚ. Қайғунинг сурати. Ҳикоя. 60

НАЗМ

Йўлдош ЭШБЕК. Тебратгудай кўкни ифор шамолингиз. 7

Ҳалима АҲМЕДОВА. Кўнглимда бор эди мовий орзулар. 15

Гавҳар УСМОНОВА. Руҳим ҳазон билмас боғ эди. 33

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Фозил ИСКАНДАР. Ёзувчининг куни. Ҳикоя. 18

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Абдуғафур РАСУЛОВ. Алғул юлдузи – изтироб рамзи. 30

НЕВАРАКУЛЧА

Олқор ДАМИН. Чаман бўлиб кулсам қани. 40

ПУБЛИЦИСТИКА

Беҳзод БИЙБОЛАЕВ. Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан. 42

МУШОҲАДА

Иброҳим САИДОВ. Биз билан ҳамнафас замонамиз қаҳрамонлари. 48

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Дадаҳон МУҲАММАДИЕВ. Деразадан нари – жавобсиз изҳор... 45

Машхура НУРМАТОВА. Шу ватаннинг дилбандларимиз. 51

Муслимаҳон МЕЛИХОНОВА. Хаёл ўйинлари. Қатра. 52

Ҳожинисо АБДУЖАЛИЛОВА. Саҳарларда айтгайман дил изҳоримни. .. 53

МУНАҚҚИД МИНБАРИ

Умида МАШАРИПОВА. Рамзга яширинган маъни. 57

ЕЛПУҒУЧ

Марк ТВЕН. Менинг қўл соатим. Ҳажвия. 63

Босишга 28. 08. 2014 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 83. Адади 3600 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

*Ким эдигу ким бўлди?
Ким эдигу ким бўлди?
Ким эдигу ким бўлди!*

Собир УНАР

МЕҲНАТНИНГ ЁНИШИ

ёхуд отамнинг армони

Одамзот кишилик жамияти тарихи мобайнида уруш, қирғинбаротдан ташқари очарчилик, қаҳатчилик, камбағалчилик каби балоларни ҳам бошидан ўтказган. Луқмони ҳаким ўғлига насиҳатларида камбағалчиликни офат деб атаб, бундай ҳолга тушиб қолмасликка чақиради.

Муҳтарам Президентимиз “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари, тараққиёт кафолатлари” асарида камбағалчиликни инсоният ҳаётига хавф солувчи оммавий балолардан бири сифатида алоҳида таъкидлайди.

Ўзи одамлар ялпи жамият бўлиб бахтли ҳаёт кечирган даврлар тарихда жуда кам. Юз йиллик шўро тузуми вақтини ҳам ҳисоб-китоб қилиб кўрсангиз тинчлик-осойишталик, тўқлик вақти нақадар озлигига гувоҳ бўласиз.

Сирасини айтганда, ўзбекнинг бошига Мустақилликда кун тегди! Буни камина баралла овозда айтар эдим!

Мен-ку, шу юртнинг эллик ёшга кирган бир фуқароси, очликни кўрмаганман, лекин камбағалчилик кишини камситиб, ерга урадиган бир омил эканини аниқ биламан.

Отам раҳматли қирқ йилдан зиёд вақтини давлатнинг қўйини боқиб чўпонликда ўтказди. Ўйлайманки, раҳматли айни куч-қувватини чўпонликка сарфлаганидан норози бўлиб ўтди. Токи биз фарзандлари эр йигит бўлиб қабатига киргунимизча, ўқиб, ишлаб ҳаётдан ўрин топгунимизча вақтида етарли шарт-шароит яратиб беролмаганидан хафа бўлиб юрди.

Соддалигидан ташқари тўпорилиги ҳам бор эди. Каттаконларнинг айтганини қилиш керак деб ўйларди, тамом. Бу ёқда эса олти нафар еярман-ичарман-киярманлар бўй кўрсатиб келаётир. Шаҳарга бориб ўқийман деса йўл харжи, овқат харжи, кийим харжи керакми – керак. Тўй қиламан деса эл қатори сарпосуруқ, дов-доска қилиш керакми – керак. Уйни эл қатори қилиб кураман деса, қурилиш материали сотиб олиш керакми – керак!

Буларнинг ҳаммасига пул жонивор керак-да!

Отам пулни ёмон кўрганидан ёки эплаб ишлатолмаганидан эмас, давлат маош тўламагани учун камбағал

эди. Ҳалол ишлаб, ҳалол пул олмоқчи бўлар, бироқ бунинг эпини қилолмасди. Қўй жониворга касал тегади, айниқса қишда ўпкаси шамолласа кун исиганда тўкилиб тушади, йўталиб, эт олмай юради-да, ёзга чиқиб тек қотади. Бу мурда – чўпоннинг гарданига! Қишда етарли ем-хашак берилмайди: комбикорм, шелуха, майда чигит, кепак – буларни каттаман деганлар омбордан сотиб гумдон қилиб юборади ёки чўпонга жуда кам миқдорда беради. Жониворларнинг қорни тўймайди. Кучсиз, дармонсиз совлиқларнинг кўкламда туғолмай жон таслим қилганлари қанча бўлади. Туққанлари ўлик кўзилар бўлади. Бу ҳам чўпоннинг бўйнига!

Ёзда яйлов етишмай отарни тоққа ҳайдаб чиқишади. Тоғдаги йиртқичлар, яъни бўрига кўй тайёр луқма! Беш юз кўйнинг бир қисми у адирда, бир ёғи сойда, бир тўдаси бу қирда – ҳаммасини уззу кун-тун бир жойга тўплаб, кўриқлаб ўтирмайсан-ку. Ўн беш-йигирма бош кўйга қирон келиши одатий ҳол. Лекин бўриси тушмагур анчайин жоҳил ҳайвонлар сирасига кирадики, кўйнинг белги ёки исирға осилган қулоғи, бўялган жунини ҳам кўймай паққос туширади номард. Энди чўпон уни акт, яъни далолатнома қилолмай гаранг. Чунки айнан фалон рақамли кўйни бўри олганини исботлай олмайсан. Қуруқ калла суяги инобатга олинмайди. Демак, йўқолган кўй ҳам яна чўпоннинг гарданига!

Шунча жарималардан сўнг у нимага маош олсин! Шунча камомаднинг ўрнини қоплаш керак-ку. Уларники тўғри-да. Эсимда, туман газетасида баҳор ойлари ҳар бир хўжаликнинг отарлари, бош чўпонларнинг рўйхатлари эълон қилинган пайтлари бўлар, унда кўзилатиш мавсумини чўпон қай даражада муваффақиятли ёки сушт ўтказаётгани ҳақида маълумот баён қилинарди. Бир гал отамни рўйхатнинг қуйи қисмида кўрганим учун уялганимдан бўлса керак, нега бундайлигидан ёзғирган эдим. Шунда отам бир неча илғор чўпонларнинг нега илғорлиги сабабини тушунтирган. Аксариятида яйлов кенг, хашак мўл, бизга ўхшаб тошли қир-адирда юрмайди. Кўпчилиги катталар билан яхши муомала қилади: уларнинг кўйларини кўшиб боқади, ем-хашагини етарли қилиб беради, фалончи “герой” эса беш юз отарга ўзининг беш юз кўйини кўшиб боқади. Ўзининг кўзиларининг ҳам ак-

сарини давлатга топшириб юборади. Бўлмаса ҳар бир совлиқ йилига 2-3тадан тирик кўзи қолдириши мумкин эмас. Яна бир хиллари... сонда бор-у, санокда йўқ! Кўзбўямачилик!

Яна семиз кўй-қўзилар алмаштирилади. Катталарга керак бу. Кейин тирриқлари акт қилинади. Қорамоллар, отлар ҳам шу. Бизниқига ўхшаб шароитсиз яйдоқ ерларда ўт излаб юрган тирриқ совлиқлар уларга керак эмас. Сифати бўлмаса ҳам сони тугал бўлса бас. Шунинг учун қарздан бошимиз чиқмайди, косамиз ҳам оқармайди, ариза ёзаман десанг, мунча камомадни бўйнингга босаман, қамаласан, дейди. Шуйтиб ирғалиб юраберамиз-да.

Отамга ачинар эдим ва шу боис чўпонликни ёмон кўриб ўсдим.

Отам 90-йилда пенсияга чиққанида жуда хурсанд бўлганман. Ва, қизиғи, бу пенсия миқдори онамнинг қарилик пенсиясидан ҳам камроқ эди...

Лекин эндиги қарилик ҳаёти беташвиш ва осойишта эди. Фарзандлар ўзлари ўмганларини кўтариб уйли-жойли, ишли бўлганда, отам ҳов ўша, Президентимизнинг шахсий томорқалар учун ер бериш ҳақидаги фармонидан руҳланиб боғ қилгиси келди. Қишлоқ четидаги ердан икки гектар токзор олиб парвариш қилишга тушиб кетди. Хўжалик идорасига қатнаб хатлаб ҳам олди. Бир томони дарахтзор, асосий қисми кишмиш етиладиган токзор боғ бўлди. Бу ерга шу даражада меҳр бериб, парваришлай бошладики, у инсондаги бу шижоатни кўриб фарзандлар ҳам қараб турмадик. Ён-атрофини тўсиқ билан ўраб, мол-ҳол кирмайдиган қилиб бердик. Энди шу ердан уйдаги сир, қўй-эчкилар учун қишлик хашак ҳам чиқар, ёзда қорамолларни подага қўшмай, боғнинг ўтоқдан чиққан кўкарчини билан боқар эди. Ғайрати жўшиб бир уйча-чайла ҳам қуриб олди. Узун ёз кунларида шу ерда бемалол ётиб қоладиган бўлди.

Отам Мустақилликнинг ўн биринчи йилигача яшади. Аммо энди ҳузурланиб, ҳаёт таъмини бошқача сезиб, шуқур билан, тоат билан яшади. Аввал яшаган умрининг нақадар ҳалоллигидан қатъи назар давлатнинг, раҳбарларнинг номардлик қилганидан афсусланди. Ака-укалар пул йиғиб укамга “Дамас” машинаси олиб бердик. Тўй-томошаларга онам, неваралари билан кўр тўкиб бориб келадиган бўлди.

Президентимиз 1993-йилда ёш ижодкорларнинг яшаш шароитларини яхшилаш мақсадида уй-жой билан таъминлаш тўғрисида фармон эълон қилгани эсимда.

Ўттиз ёшга кириб, икки фарзанд билан ижара уй, ётоқхоналарда санқиб юрган биз каби қаламқашларга ҳам уй насиб этадиган бўлди. Бугун, орадан йигирма йиллар ўтиб, ипотека кредити бериш шаклланган бир пайтда ўша, мустақил давлатимиз ҳали ўзининг қаддини тиклаш жараёнидаёқ бундай имтиёз ва ҳимматга қўл уриши унча осон кечмаганини ҳозир яхшироқ ҳис қиламан.

Хуллас, қулинг ўргилсин, тўрт хонали ғиштин уйга бола-чақа билан кириб жойлашиб олдик. Биз кўзи очлик қилиб уйсизликдан нолиб юрарканмиз-у, даб-дурустдан кириб, уни тўшамчи ва кўрпа-тўшак билан тўлдиришнинг ҳам ўзи бўлмас экан. Бу, энди ўз Ватанинг қўлингга тургач, айтишга арзиғулик муаммо эмас-у, ўша вақтдаги ҳолатимизни айтаман-да.

Мен ўз Ватаним билан мақтанишим учун онамни чорлашим ва уй тўйи ўтказишим керак эди. Шунда билдим: ҳайҳотдай кўринган, бир томони яланғоч бўлиб турган бошпанамиз атиги икки киши билан тўлар ва обод бўлар экан. Булар менинг жондан азизларим – отам ва онам эди. Кошонамизга кириб оёқ узатиб керилишга ва оғизларини тўлдириб сўз айтмоққа, чой ичиб, овқат тановул қилиб ҳузурланишга даставвал уларнинг ҳақлари бор эди. Аввал ҳам, ҳозир ҳам шундай ўйлайман. Сабаби оддий: оқ сут берди, оқ ювиб оқ таради. Нимаики заҳмат чеккан бўлсалар, биз фарзандлар учун чекилди. Ва мен улғайган сайин бошимда тож бўлиб турган зотлар омонат эканликларини тобора чуқурроқ ҳис қилар, мана шу омонатдорлик юз йилларга чўзилиб кетишини хоҳлардим. Энди бўлса ўстираётган, тарбиялаётган болаларинг наздида ўзинг ҳам шундайсан...

Отам боққан қўй-эчкининг жунидан онам гилам тўқийди, олача, тақирлоқ деган тўшамчилар билан уйимизни тўлдириб ташлайди. Энди ана шу гиламлардан отам ва онамнинг изларини, ҳидларини излайман. Омонатини отам 73, онам бултур рўзада 82 ёшда топширди. Улар учун биз тожу давлат эканимизни кўп айтишар, ортимизда қолинглар, саодатли умр кечиринглар, толеи баланд бўлинглар, деб кўп дуо қилишарди.

Отам камроқ, онажоним кўпроқ Тошкентни кўрди. Мустақиллик майдонига, Президент арчасига олиб бордим, театр, цирк томошаларини кўрсатдим, ўн йил узун киш кечаларини бизнинг, невараларингизнинг ҳузурда ўтказинг деб олиб қолдим. Уч кун ўтмай қишлоқдаги уйини, у ёқдаги нева-фарзандларини, кенгликларни соғиниб қолаверар эди. Бироқ Наврўз байрамигача қўйиб юбормас эдик. Уйимизнинг фариштаси, дуоғўйи бўлиб ўтирар эди.

Отанинг, онанинг ғанимат экани энди йўқликларидан чуқурроқ билинади. Кўпроқ хизматларини қилсам эди, деб куйинасан.

“Биз яшаган ҳаёт ҳаёт эмас экан, эртадан кечгача қилган меҳнатинг нон топишдан бошқасига арзимас эди, қадринг йўқ эди. Энди бўлса, хоҳлаганча еринг, молинг, пулинг бўлсин – қандингни ур, фаровон яша! Қилган меҳнатинг ёнади. Каримовнинг отасига раҳмат! Пешонасида юлдузи бор шу одамнинг!”

Отам қариганда шунга иқрор бўлди.

Мустақилликнинг шуқуҳли кунларида йигит бўлиб, енг шимариб ишлаб, кадр топиб, сўнг кўр тўкиб юргиси келди.

Бу – отамнинг армони. Фарзандлар, неваралар ҳаётида эса масрурлик давом этмоқда.

Ақ Ақиб хонадонига

Ақиб хо Ақиб хонадонига
Ақиб хонадонига

Йўлдош ЭШБЕК

АДАБИЁТ МИЛЛАТ УСТУНИДИР

Мен туғилган пайтлар уруш тугаб, дастурхонлар тўкинлашиб улгурган эди. Уйимизда китоб кўп бўларди. Узун қиш кечалари қўшнилари йиғилишиб китобхонлик, қиссахонлик, достонхонлик қилишарди. Алим Бахши Ҳаққул ўғли деган ҳассос бахши бор эди. Шомдан тонггача “Кунтуғмиш”ни куйлаб чарчамасди. Асли зарбандлик. Бахшилиқни бировдан ўрганмаган, қамоқда ўзи дўмбира ясаб, ўзи куйлаган. Ҳойнаҳой, адабиётга, санъатга бўлган ишқимни шу санъаткор оловлан тирди. Бобо-момоларимда адабиётга иштиёқмандлик бўлган-бўлмаганини айтолмайман-у, лекин, яқинда дунёдан ўтган тоғам туйқус ўзича шеър тўқиб қоларди. Ҳарнечук зотимда ҳам сўз санъатига ошуфталик бўлган

деб бемалол гапирсам бўлади. Қуйи синфларда шеър машқ қилдим, 10 синфга келиб ўзимча ҳикоячиликка ўтдим. Тешабой синфдошим битикларимни мақтарди. Аммо ўзимнинг кўнглим тўлмайд бирор жойга олиб боришга журъат этмаганман.

Устозларим ҳақида гапирсам, эҳ, улар жуда кўп! Албатта, уларнинг аввали – отам. Отамнинг бор-йўғи тўрт синф ҳажмидаги саводи бор эди. Бироқ у киши адабиётни, бадиий асарларни жуда яхши кўрар, кўп ва хўб мутолаа қиларди, раҳматли. Шунинг баробарида, қорувли, полвон одам эди. Лекин жисмоний кучини ошкор этмасдилар. “Куч дегани бир дақиқалик. Одам мўрт, ожиз. Лекин, полвон бўлиш керак. Энг асосийси, илм ол, илм ўткинчи эмас,” деб кўярдилар. Отам ҳақида ҳалигача дўстлари, эл-юрт ҳурмат билан гапирадилар.

Мен устоз шоир Иброҳим Ғафур таъсирида мансуралар битаётганимга кўп бўлди. Мансура нима эканини ҳеч кимдан сўрамадим, дуч келмадим, лекин Иброҳим акани шоир дейишим сабаби, ўзимча англадимки, мансура, илм-наср аралаш шеър ёки насрдаги назмдир. Шу мансураларимда аммаларим, боболарим, аждодларимни қисман-қисман, қисқа-қисқа васф этдим.

Тўққизинчи синфда Мийтанда ўқирдим. Шифохонада Алланазар Қаршиев деган оташқалб шоир билан бир хонага тушиб қолдик. Икки-уч кунда адабиётга қарашларим кенгайгандай бўлди. Тузалиб чиқаётганда шифокор, дафтаримизга ҳозирнинг ўзида бир шеър тўқиб ёзиб берсангиз, деди. Алланазар ака қалам учига қараб бир дақиқа ўйланиб турди-да, дафтарга тез ёза кетди:

*Шогирдисиз Ибн Сионинг,
Бурчингизга содиқ қолинг.
Талабимиз сиздан катта,
Ажалга ҳам тушов солинг!*

Мен бу жафокаш зотни ҳам устозим дейман. Шунингдек, адабиёт муаллимим Файзулла Норматни ҳам доим эслайман. Мактабда уронғич муаллимларимиз ҳам бўларди. Уларнинг дарсларида тинч ўтирардик. Файзулла ака ҳеч кимга ёмон ва бирор сўз ортиқча гапирмас, вазмин эдилар. Билмасангиз, “кўпроқ ўқиш керак”, дея гажак қилиб “2” кўярди. “Кўпроқ” сўзи “ў” билан “у” товушлари ўртасида ўзига хос гўзал бир талаф-

Йўлдош ЭШБЕК

1950 йилда Самарқанд вилоятининг Иштихон туманида таваллуд топган. ТошДУнинг филология факультетини тугатган. «Соғиниб яшайман» (1981), «Юксак дарахтлар» (1985), «Мовий турналар» (1987), «Яхшиликка қарайман» (1988), «Дарахтлар эртаги» (1989), «Ҳаёт чечаги» (1990), «Мангу масофа» (1991) каби шеърини тўпламлари нашр этилган. Имом Ғаззолийнинг «Эй фарзанд», Аҳмад Лутфийнинг «Ўғай она», «Ҳазрати Али», Фотима Темурнинг «Кўнгул дўстлари» («Тазкират ул-авлиё»), Амина Шанк ўғлининг «Виждон азоби»ни, Ўлжас Сулаймон («Сопол китоб») ва бошқа адабларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилган. «Шуҳрат» медали билан тақдирланган (1998).

фузда жаранглари. Сўзлари актёр билан хонанда орасидаги бир меҳрли овоз оҳангини таратиб турарди. Энг шўх, энг тўполончи бола ҳам дарсда сеҳрланиб, синф сув қуйилгандек тинчланиб қоларди. Алланазар ака ва Файзулла акаларни умрим борича эслайман.

Шунингдек, математика ўқитувчиларим Рустамжон ака Ёқубов, Абдуалим ака Раззоқовларни ҳам ҳеч қачон унутмайман. Бири қаттиққўл, иккинчиси кўнгли бўш муаллимлар. Иккаласини ҳам яхши кўраимиз. Умрлари узоқ бўлсин. Математикадан яхши ўқиганим учун Тошкент Политехника институтига кирдим ва бешинчи курсга келганда адабиётга бўлган ишқим ТошДУга бошладим. Ўшанда бир-бирига “зид”роқ ўқув юртлари бўлгани учун “алмашиш” бироз қийин кечди. Бироқ бу масалада ўша пайтдаги таълим вазири, филология фанлари доктори Ғанижон Абдуллаев шеърларимни ўқиб ёрдам қўлини чўздилар. У кишини ҳам устозим дейман. Умрбод унутмайман. Хуллас, менинг ҳаётим ёрдамлар устига қурилган. Кимнинг ҳаёти шундай эмас!

Эҳ, талабалик! Ётоқхоналарда, аудиторияларда узундан-узоқ шеърхонликлар бўларди. М.М.Дўст, Т.Мурод, Э.Аъзам, С.Ҳаким, У.Қўчқор, А.Суюн, Ш.Қурбон, Х.Даврон, Н.Карим, А.Ислом, А.Бағир, Я.Қосим, М.Кенжабек, С.Саид сингари биз тенгқур адиб-у шоирлар, тонггача шеърхонлик ва адабий суҳбатлар қилар, гоҳ машинада шаҳар айланар эдик. Буни ҳеч унутиб бўлмайди.

Олийгоҳ таҳсилидан сўнг “Госкомиздат”да катта муҳаррир, “Ёшлик” журналида бош муҳаррир ўринбосари лавозимларида ишладим. Шу йиллар давомида туркум шеърлар битдим ва бу адабий изланишлар ҳамон давом этмоқда. Аллоҳ умр берса, бошқа жанрларда ҳам ўзимни синаб кўрмоқчиман. Менинг ҳали чиқмаган, ёзилмаган шеърларим жуда кўп. Чиқмаганлари билан мақтанолмайман. Лекин таҳририятларда ётиб-ётиб, кўчиб-кўчиб, охир ўн йиллардан сўнг чиқиб, шеърхонлардан, шеършунослардан яхши сўзлар эшитганимдан қувонаман. Адабиёт ортидан шуҳрат топдим. Энг муҳими, эътиқодимни ўзгартирмадим. Бошда қандай эътиқодда эсам, ҳозир ҳам шундай ёзмоқдаман. Ленинни, унинг инқилобини, Коммунизмни, Қизил октябрни шарафлаб шеърлар битмадим. Ҳарқалай, буларни ҳозир қоралашдан кўра, ўша пайтда шарафламаганим афзалроқдир.

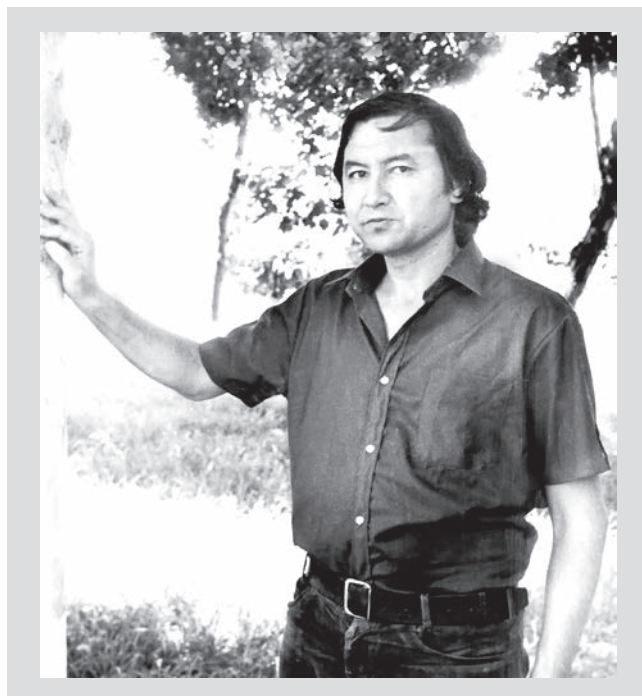
Ҳаёт бизнинг истагимизга бўйсунмайди. Ҳаёт гўзал эрса-да, ёзилмаган бешафқат қонунлари, синовла-

ри ҳам бор. Худоба шукурки, бизнинг авлод бу синовлардан эсон-омон ўтдик.

Адабиёт – миллатнинг руҳи. Унинг ривожини учун ҳамма бирдай ёрдамчи бўлса, нур устига нур бўларди. Ҳар бир ижодий жамоанинг раҳбарияти билан, таҳририятнинг муаллиф билан муносабати соғломлашса, адабиёт ривожланади.

Дарвоқе, ўрни келганда бир гапни айтиб қўйсам. Сўнги йилларда матбуотимизда бир анъана пайдо бўлди. Қаранг, шеърини туркумлар берилганда қандай бўлишидан қатъи назар таҳририят ватан ҳақидаги шеърларни олдинга қўяди. Нима учун? Ахир шеър савия жиҳатидан олдинда турмайдими?! Ахир, шоирнинг ҳар бир шеъри, у хоҳ гул ҳақда бўлсин ё кўнгул, ё ҳазон, ё илдиз ҳақда бўлсин ватан ва озодлик ҳақда эмасми? Йўқса, шеър эмас. Демокриманки, яхши шоир эмас, яхши шеърни олдинга суриб, ватанни обод қилган бўласиз. Зеро, адабиёт ватаннинг мустаҳкам устунидир. Ҳазрат Навоий Ўзбекистонда туғилмаган, отаси ҳам, балки бобоси ҳам, лекин шу юрт у зотнинг ватанидир. Чунки тил ҳам ватандир! Тилдан ҳам юксакроқ бўлган ватан – миллатдир. Ватан тушунчаси мураккаб, у фақатгина (туғилган) жой эмас, жим, чуқур суриладиган ўй ҳамдир. Буни ҳис этган одам вазминлашади, енгил-елпи ҳайқириқларга берилмайди. Шунинг учун ҳам улуг шоирларимизда бу сўз жуда кам, ноёб, муқаддас.

Менинг шеъриятдаги асосий устозим буюк шоир, камтарин инсон, жасоратли ватандошим Рауф Парфидир. Одил Ёқубов, Омон Матжон, Жамол Камол, Маъруф Жалил, Маҳкам Маҳмуд сингари устозлардан кўп ёрдамлар кўрдим. Буни ҳам унутмайман. Одил Ёқубовнинг мендан бошқа кўп ёшларга ҳам ғамхўрлик қилганига гувоҳман. Ҳатто инсоний яхшиликларни унутиб, унга қарши чиққанлардан ҳам вақтида мададини аямаганидан хабардорман. “Гулистон” журналига Мурод Хидир ҳузурига келардим, бу донишманд инсондан туркий бағрикенгликни худди Р.Парфидан ўргангандек ўргандим. “Тафаккур зарралари” китобини ўқиб қувондим. Мен бу камтарин зотни ҳам устозим дейман.

Мен шогирдларим бор деёлмайман. Ҳамкасб укаларим, сингилларимни ҳам устозим дейман, сабаби, улардан ҳам ўрганаман. Масалан, Назар Шукурдан.

Анча бўлди. Адабий суҳбатлардан бирида, бир олим Ўрта Осиёлик ёзувчилар ёзганининг ҳаммасини Ғарбда бир ёзувчининг ўзигина ёза олади деб қолди. Суягимдан ўтиб кетди бу гап. Гап замонавий наср ҳақида кетаётганди. Наср кўлимдан келмаса-да таржимасига киришдим. Анча нарса таржима ва тасниф этдим. Худога шукур, баъзи таржима китобларим қайта-қайта нашр этилди. Ишонаманки, яна нашр этилса, яна ўзини ҳар томонлама оқлайди. Бу китоблар муҳтарам танқидчиларимиз рўйхатидан жой олмаса-да, савияли ўқувчилар назаридан четда қолмади.

Жамол Камол юсак таржималарга қўл урди. Халқаро эътиборга сазовор бўлди. Омон Матжон шеърларини ҳозирда дунёнинг энг машҳур шоири Евгений Евтушенко таржима қилди. Ижоднинг чет элларга, жаҳон миқёсига чиқиши фақат таржима этилиши дегани эмас, эътироф этилиши ҳамдир. Масалан, Евгений Евтушенкодай шоирнинг О.Матжон шеърларини таржима этиши, О.Матжон ижоди ўша элда эътироф этилди демакдир. Адабиёт фақат компьютерлар қаршисида эмас, ҳаёт қўйнида, суҳбатларда ривожланади. Ўйлайманки, зикр этилган бу улуғларимизнинг суҳбатлари матбуотда тез-тез ёритилса, ёшларга сабоқ бўлади. Илгари ойнаи жаҳонда танқидчилар, олимлар, адабиётшунослар, шоир ва адибларнинг давра суҳбатлари бўларди. Баҳовуддин Нақшбанд бекорга “йўлимиз, суҳбат йўли” демаганлар. Чунки бу камолот йўлидир. Биласизми, бир пайтлар Э.Воҳидов, А.Орипов, О.Матжон, Р.Парфи, Х.Худойбердиеваларнинг ҳали эълон қилинмаган шеърларининг довуғи шеърхонларга етиб борарди. Буларни учрашувларга, ойнаи жаҳонга, матбуотга чорлаш, тажрибаларини ўрганиш лозим. Бу ёшларимиз учун кони фойда.

Яна бир гап. “Ёшлик” журналининг ўтган сонларидан бирида иқтидорли шоир Назар Шукурнинг бир туркум шеърлари “Хотира” рукни остида эълон қилингани мени қувонтириб юборди. Деярли ҳар бир сатри санъат даражасида! Санъаткорона нигоҳ билан кузатилган ва битилган гўзал ҳаёт манзаралари – кўнгил лавҳалари... “Сомон йўли. Босилмайди, бу йўлнинг чанги, ухламайди ўтиб кетган карвонлар занги”, “Киприкларим найзасига илинган осмон, шу тиғ билан ўртасидан тилинган осмон”, “Юлдузлар-ку олов туёқ тевадар изи, кўзларимни очтирмайди чанглари тўзиб” ва бошқа барча сатрлари шеърятимизга янги нафас олиб кирган шоирларнинг пешқадамларидан эканини кўрсатиб турибди. Лекин танқидчиларимизнинг, ҳатто, жамоатчилигимизнинг кўзи ва сўзи “Ўргилайин қошинг билан юзингдан” каби қўшиқсифат тизмалар атрофида. Мен истардимки, унинг ҳам хотира-юбилей кечаси

(келгуси йил Назар Шукур тирик бўлганида олтмишга тўларди) ўтказилса. Чунки у олтмишини ўттиздаёқ тўлдириб қўйган буюк истеъдоддир. Келгусида бу қатъий фикримни унинг ижоди ҳақидаги мақолаларим билан далиллашга ҳаракат қиламан.

Мен бугунги ёшларга атоқли шоирларимиз, мумтоз адибларимиз асарларини кўп-кўп ўқишларини тавсия қилган бўлардим.

*Салобатли дарё оқар чайқалиб беғам,
Менинг яхлит ҳаётимни иккига бўлиб.
У қирғоқдан эшитилар таниш бир оҳане
Аммо унинг мазмунини бўлмагай билиб.*

*Ўша оҳане ором бериб қулоқларимга,
Қуяр аста юрагимга армон доғини.
Йўллар эса бош уради оёқларимга,
Ёдга солиб ҳаётимнинг яхлит чоғини.*

Бу шеър катта шоиримиз Маъруф Жалил қаламига мансуб. Бу шеърни шарҳлаш анча мушкул, мушкул эрса-да гўзал шеър. Армонларга лиммо-лим. Назар Шукур “Кўнгул осмонида азоб найсони” деганидек. Ҳа, М.Жалил, Ч.Эргаш, Т.Жўра, Н.Шукур шеърларини ўйлашга, чуқур мушоҳада қилишга мажбурсан. Бу фикрни ҳозирда фаол ижод этаётган А.Қутбиддин, Э.Шукур, Зебо Мирзо шеърлари ҳақида ҳам айтиш мумкин. Бу шоирлар дунё миқёсида фикрлайдилар.

Дарҳақиқат, энди оилам ҳақида гапирсам. Фарзандларимнинг бири тарихчи, бири филолог, бири эса тирикчилик ишлари билан бўлиб кетди. Неваралар орасида спорт майдонларидан “Олтин медаль” билан қайтаётганлари бор. Қолганлари ҳам аъло баҳоларга ўқияптилар.

Тебратгудай кўкни ифор шамолингиз

БУЛОҚ

Бир ажойиб булоқ бор,
Нурота томонларда,
ой сув ичар интизор,
қуёш сузар тонглардан,
адирлар шод қўяр лаб,
тоғлар чопар тотгали,
қирлар ўйиб қўярлар,
бағрини уйготгали,
тўрғайлар қотар экан,
кўкда зўр ҳайратидан,
бу булоқ ботар экан,
чиқиб Ер пойтахтидан,
балиқлари ўлармиш,
ўзга сувни кечса гар,
миллат миллат бўлармиш,
шундай сувни ичсалар.

ЭЙ ОСМОН

кўнглимга кир,
дунёдан бир ўтиргайсан,
эй осмон, кўнглимга кир,
қафасингдан қутулгайсан,
бепоёнсан, кеккаймагин,
қоинотга энкаймагин,
эй осмон, кўнглимга туш,
парвоз қилгин, мисоли қуш,
сўтилгайсан-ситилгайсан,
ҳар хил издан титилгайсан,
эй осмон, кўнглимга туш,
маҳкумлиқдан қутулгайсан!

ЖАМОЛИНГИЗ

(Халқ кўшиқлари йўлида)

Тонг отади оппоқ-оппоқ оҳлар уриб,
тонгларни ҳам уйготади саломингиз,
кун уйғонар кўксимда ҳам тўлқин суриб,
тебратгудай кўкни ифор шамолингиз,
ҳар томондан қарар қушлар сайроғи йўқ,
лол қолдирар боқшидаги саволингиз,
жилмайсангиз харобанинг вайрони йўқ,
осмондан ҳам баландмиди хаёлингиз,
дарё қизил... соҳилига уради бош,
шафақдан ҳам қирмизидир рўмолингиз,
қушлар қулаб тушар кўкдан, етмас бардош,
йиқитадур элни жилва, жамолингиз,
кўкдан тушиб йўллар кўкка талпингандай,
қуёшдан ҳам гўзалмидур аъмолингиз,
тўкиладур ҳилолдан нур олтинлардай,
дунёни йўқ қилар бир кун висолингиз.

ҚИЗГАЛДОҚ

бир чироқ каби бўлдинг сен,
гамгин кунларимда порилаб порлаб,
кўнглимга нур бўлиб ногоҳ тўлдинг сен,
йўлимда жаранглаб, зорилаб-зорлаб,
оний йўловчига бўлолдинг қувонч,
ёқдинг юрагида(й) қирмизи чироқ,
шамолли умрингда мен ҳам бирор он
дардинг олай дейман, гамгин қизгалдоқ!

ҚУШЧА

Нечун нуқул йиғлайсан,
кафтимча ҳам келмайсан,
бошни оласан пастга,
шамоллардай елмайсан
учмайсанми ой томон
гул-чечакка бой томон,
қанотларинг товланар,
тумишқчанг оловланар
қарайсан бошинг билан
икки қуёшчанг билан,
ношиқур дейсан инсон,
тоғдай бардошчанг билан,
келмайсан бармогимча,
олам жо томогингга,
ер титрар фигонингга,
кўк қулар оёгингга.

ОЙЛАР

сувда қалқинар
олма каби юзлари
сой соҳилга талпинар
ғиёҳларда кўзлари

ғиёҳлар шамолларда
тебранар гўзаллардай
тулпорлар хаёллардан
чиқиб юртда ўзардай

эй юртимнинг боғлари
тарк этманг хаёлимни
олов ёшлик чоғлари
кутадир шамолини

эй юртим тулпорлари
излангиз гиротларни
изланг бойчиборларни
алпларнинг зурёдларин

ҳар уюр орасида
бойчибору гирот бор
ҳар гўдак норасида
кўзида ҳур ҳаёт бор

ул умиддир кутадир
ўтиб кунлар ва йиллар

йўлларга кўз тутадир
кишиноққа тўлсин йўллар

оёгингиз толмасин
қанотингиз ҳур каби
ватан алпсиз қолмасин
алпсиз элнинг йўқ қалби

бойчибору гироти
муштаҳкам бир тахти йўқ
ўтар дод-ла ҳаёти
алпсиз элнинг бахти йўқ

сиз юрт сари югуринг
бахтсиз кимки аҳди йўқ
сизни кутар улгуринг
қалбсиз элнинг бахти йўқ

қайтаринг Бойсарини
Бойбўрини қутқаринг
Кўнгирот элин барини
турк юртларин қутқаринг

ғиёҳлар шамолларда
тебранар гўзаллардай
тулпорлар хаёллардан
чиқиб юртда ўзардай.

КЎНГУЛ

Гул денгизи азим, ҳур,
шиддати уммондан зўр,
сўз билан у тошланур,
сўз билар ювошланур,
сўзлар ўлур, ўлдирур
ва қиёмат бошланур...

ОЙ

Сокин, тиниқ эди кўл,
мафтун бўлди бир осмон,
дард бирла оҳ урди кўк,
кўл кўкси қирмиз... ҳамон.

БОШНИ

ҳам қилмадим келган ғамларга
улар ҳам келганди бошин қилмай ҳам
ҳам ғамни суядим ночор дамларда
ҳам суяди ғамлар шуқур мени ҳам.

Мулоқот
Мулоқот Мулоқот
Мулоқот

ФОЛЬКЛОР – МИЛЛАТНИНГ БОЎИЙ ТАРИХИ

Фольклоршунос Жаббор ЭШОНҚУЛ билан мулоқот

– Миллат ва жаҳон фольклори намуналари билан танишиш жараёнида ўқувчида ғалати ҳиссиётлар кечади. Бамисоли ҳаётнинг энг муҳим ҳақиқатлари, муаммолари минг йиллар илгари пайдо бўлган ривоятлар, афсоналар, достонларга жо бўлгандек туюлади. Сўхбат аввалида фольклорнинг ўзига хослиги, унинг адабиётга таъсири ҳақида сўзлаб берсангиз.

– Фольклор барча санъатнинг бошланиши, сарчашмаси, шу сабабли ҳам бошқа кўпгина санъатлар билан уйғунликка эга, шунинг билан бирга ҳеч бирига ўхшамаган ўзига хослиги билан ажралиб турувчи алоҳида санъат туридир. Бу соҳа ўз ичига мусиқа, рақс, хунармандчилик, тасвирий, бадий ва бошқа санъатлар билан боғлиқ тасаввурларни қамраб олади.

Бошқача айтсак, оғзаки ижод халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажагини ўзида ифода этувчи, унинг тақдири билан чамбарчас боғлиқ ижодий жараёндир. Шунинг учун ҳам алломаларимиз уни эл адабиёти деб атаган. Бирор бир халқнинг қандай халқ эканлигини билиш учун даставвал унинг фольклорига назар солиш лозим бўлади.

Халқ ижоди бу чинакам маънодаги доимий ўзгариш, доимий ҳаракатдаги санъатдир. Яъни, халқ ижоди намуналари ҳар галги ижрода анъаналарнинг давомийлигини сақлаган ҳолда муттасил янгиланиб, ўзгариб, мукамаллашиб бораверади. Шунинг учун ҳам халқ ижоди намуналари кўплаб вариантликка эга. Ана шу вариантлик халқ оғзаки ижодининг ўзига хослигини таъминлаб берувчи энг муҳим жиҳатлардан биридир.

Халқ оғзаки ижоди намунаси бор-йўғи оғзаки ижро этилгани учунгина эмас, балки оғзаки ўзлаштирилиб, оғзаки ижро этилиб, оғзаки тарзда мерос қолдирилиши, бошқача айтганда, ҳар галги ижро жараёнида қайта яралиши билан фарқланиб туради. Фольклоршунос олимлар таъкидлаганидек фольклорда кўшиқ йўқ, балки кўшиқнинг ижро ҳолати, ижро жараёни мавжуд. Бу фикрни халқ ижодининг бошқа жанрларига ҳам тадбиқ этиш мумкин.

Ғурур билан айтишимиз мумкинки, бизда дунё фольклори намуналари билан бемалол беллаша оладиган достон, эртақ, мақол-матал, кўшиқ, афсона ва ривоятларимиз бор. Бугунги кунгача ёзиб олинган достонлар сонининг ўзи 400 тадан ошиб кетади. Бошқа жанр намуналари вариантлари эса кўплаб жилдларни ташкил этади. Бу ростакамига чинакам улкан хазинадир. Бундай бебаҳо мерос ҳамма халққа ҳам насиб этган эмас. Шундай улкан оғзаки меросга эга халқнинг ёзма адабиёти қандай бўлишини тасаввур қилаверинг.

Ҳар қандай санъатнинг боши фольклорда деган гап бугун пайдо бўлган эмас. У узоқ йиллик ҳаётини кузатиш, илмий тажрибанинг ҳосиласи. Ҳақиқатдан ҳам тасвирий, хунармандчилик, мусиқа, рақс, бадий ва ҳокисо санъатларнинг аввали-боши, юзага келиши бевосита халқ оғзаки ижодига, халқнинг илк тасаввур ва ишончларига бориб тақалади.

Фольклорнинг ёзма адабиётга таъсири масалалари Алишер Навоий замонида қандай долзарб аҳамиятга эга бўлса, бугун ҳам худди шундай. Алишер

Жаббор ЭШОНҚУЛ

1966 йилда таваллуд топган. 1991 йил Тошкент давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаган. Филология фанлари доктори. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтининг етакчи илмий ходими.

«Фольклор: образ ва талқин», «Эпик тафаккур тадрижи», «Алпомиш» достонининг изоҳли луғати», «Ўзбек фольклори библиографияси», «Наврўз нашидаси», «Ўзбек фольклорида туш ва унинг бадий талқини», «Наврўз кўшиқлари» каби китоблар муаллифи.

Навоийнинг барча асарларида биз фольклорга ижодий ёндошувни, миллийликка суяниб, умумбашарий қадриятлар улуғланганини кузатамиз. Бу анъана Навоий, Бобур замонидан сўнг Абдулла Қодирийдан то бугунги кунда ижод этаётган адибларимизгача, Чўлпондан то замонамиз шоирларининг изланишларида ҳам у ёки бу даражада давом этапти. Фақат бизда эмас, дунё адабиётида ҳам шу ҳол кузатилмоқда. Айтиш мумкинки, сўнги юз йилликда адабиётда фольклорга қайта юзланиш даври бошланди. Жойс, Борхес, Маркес, Кафка, Кавабата каби адиблар ижоди бунинг мисолидир. XXI асрда дунё мифларига қайтадан мурожаат, янгича талқин қилиш даври, неомифологизм даври бошланди.

Фольклор ҳар бир ижодкорга ўз йўли, услуби, ўз-лигини, ўқ томир илдизини топишга ёрдам беради.

Лотин Америкалик улуғ адиблардан бири Хорхе Луис Борхес: «Адабиёт миф билан бошланиб, миф билан тугайди», – дейди. Буни бошқачароқ қилиб айтадиган бўлсак, ҳар қандай санъат, жумладан, бадиий сўз санъати ҳам фольклор билан бошланиб, фольклор билан бирга тараққий этади.

– Биласизми, мен фольклорнинг муаззам жанри бўлмиш эпосни миллат тарихининг зерикарли рақамлардан холи бўлган, қизиқарли ва завқли тарихига ўхшатаман. Баъзи ҳолатларда эпос миллат адабиёти учун ўқ илдизлик вазифасини бажаради. Ҳомернинг “Илиада”си, Фирдавсийнинг “Шоҳнома”си, Шота Руставелининг “Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон”и, ҳиндларнинг “Махабхорат” ҳамда “Рамаяна” эпосларини шу тоифага мансуб, дейиш мумкин. Бу муаззам асарлар ўзи мансуб миллатнинг тарихидан тортиб келажак орзуларигача қамраб олган. Айтинг-чи, давримизнинг муҳим мавзуларидан бўлган миллий қадриятларни асраш борасида эпосга қанчалик суяниш мумкин?

– Фольклор ва тарих чиндан ҳам долзарб мавзу. Зеро, эпос, яъни оғзаки ижод намунаси бўлган дostonлар шунчаки бадиий асар эмас, балки халқнинг тарихи, маданияти, урф-одат ва анъаналари, тафаккур тарзини ўзида мужассам этган миллий қомус ҳамдир.

Биргина «Алпомиш» достонини олиб қарайлик. Мазкур дoston нафақат ўзбек, балки дунё дostonчилигида алоҳида мавқега эга, тарихий асослари қадимий, бадиий жиҳатдан юксак эпик ижод намунаси ҳисобланади.

Бу дoston кўп ва хўп ўрганилди. Бироқ ҳали бу дostonнинг жаҳон фольклоршунослигидаги ўрни, мифологик асослари, бадиий қатламлари такрор ва такрор ўрганилишни талаб этади.

Дostonнинг бошламасидаги илк жумлага эътибор берайлик. Дoston: «Бурунги ўтган замонда, ўн олти уруғ Қўнғирот элида Добонбий деган ўтди. Добонбийдан Алпинбий деган ўғил фарзанд пайдо бўлди. Алпинбийдан таги икки ўғил пайдо бўлди: каттаконининг отини Бойбўри қўйди, кичкинасининг отини Бойсарни қўйди. Бойбўри билан Бойсарни – иккови катта бўлди. Бойсарни бой эди, Бойбўри эса шой эди, бул иккови ҳам фарзандсиз бўлди». – деб бошланади.

«Бурунги ўтган замон» бу мифологик тушунчага кўра ибтидонинг бошланиши, хаоснинг космосга айланишидир. Шунинг учун эртақларимиз ҳам «Бир бор экан, бир йўқ экан, бурун ўтган замонда», деб бош-

ланади. Сиз айтгандай, бу ҳар қандай миллатнинг рақамлардан холи, соф, бадиий тарихидир. Гап бу ерда нореаллик, ҳаётий асосга эга бўлмаган бадиий тўқима ҳақида кетмаяпти. Балки ярми афсона, ярми ҳақиқат, мифологик қобиққа ўралган ўтмиш, тарих ҳақида ҳикоя қилаяпти. Эртақдан фарқли ўлароқ дostonни ижро этувчи бахши ҳам, тингловчи ҳам ундаги воқеалар чин ҳақиқат эканига ишонади. Қолаверса, дoston ажодларнинг муқаддас хотираси, шонли тарихи ҳақида. Бу шонли воқеалар бир неча авлодлар томонидан куйланиб келинган, авлодларга етказилган ва ижро этилаётган замонда ҳам давом этмоқда.

«Ўн олти уруғ Қўнғирот эли» юқоридаги ўтмиш тарихига янада ҳаётийлик бағишлайди. Бу тарих маълум бир уруғ, айни бир пайтда бутун бошли элат ўтмиши билан алоқадор эканини урғуламоқда.

«Добонбий» сўзи доvon, юксаклик маъносида келади. Бу исм шунчаки танланмаган. Ҳаётда катта ишларни амалга оширган, юксак марраларга эришган қаҳрамоннинг рамзий тимсолий образидир. Дostonда бу образ чизгилари гўё мукамал эмасдек, дoston бошламасида эсланиб, кейин унутилиб кетадиган исмдек туюлади. Бироқ, бу образга кейинги жумлалар, кейинги воқеалар ойдинлик киритади. Алпинбийдек Алпиннинг дунёга келиши ўз-ўзидан бўлмаган. Унга Добонбий чеккан захмат, эришган донишмандлик сабаб бўлган.

Бойбўри билан Бойсарни исмларидаги «Бой» олд қўшимчаси уларнинг шажараси кимлардан эканини кўрсатиб турибди. Бироқ эътибор қилсак, Добонбий, Алпинбий саналиб, кейин икки жуфт исм саналаяпти. Бу бежизгами?

Фольклорда эгизаклар тушунчаси мавжуд. Ҳар иккала исм ана шу эгизаклар ҳақидаги тушунчанинг маълум даражадаги бадиий талқинидир. Одатда эгизаклар ҳақидаги мифологик тасаввурда эгизакларнинг бири катта, иккинчиси кичик бўлади. Она уруғчилик билан боғлиқ тасаввурлар устивор қонуният кашф этилаётган даврда урғу кўпроқ кенжага берилиб, кўп ҳолатларда бевосита она билан боғланади. «Кенжа ботир», «Учинчи ўғил» каби эртақлар, «Алибек билан Болибек» дostonлари бунинг ёрқин мисолидир.

Фақат бу ерда урғу Бойсарнига эмас, аксинча Бойбўрига қаратилган. Алпомишнинг ҳам Бойбўрининг фарзанди экани бежизга эмас. Демак, бу дostonда ота уруғчилик билан боғлиқ тасаввурлар буй кўрсата бошлаганидан далолат беради. Бироқ дostonнинг бошқа, жумладан, Барчин, Қалдирғоч, Сурхайил кампир, Товка ойим образлари талқини шуни кўрсатадики, дostonда она уруғчилиги билан боғлиқ тасаввурлар ҳам ҳали барқарор турибди.

Алп – қаҳрамон туғилишидан олдин ота-онасининг фарзандсизлиги аслида рамзий маънога эга бўлиб, гап бу ерда салтанатни мустаҳкамлайдиган, пароканда элни яна бирлаштирадиган янги авлод – Алпнинг туғилиши ҳақидадир.

«Алпомиш» дostonида миллатнинг бўлиниши, парокандалиги Бойсарининг қалмоқ элига кўчиши орқали ифодаланади. Зеро, туркий халқлар тарихининг маълум бир даврларида улкан салтанат, ҳокимият ва чексиз ҳукмронликка эга бўлган. Ҳазро бўлинишлар, урушлар ва бошқа сабаблар туфайли бу буюк салтанатга путур етган. Сўнгра халқни, миллатни бирлаштира олган Алпомишга ўхшаш янги авлод – Алплар

туғилиб, туркий халқларнинг тарих саҳнасидаги олдинги юксак мавқеи яна кўлга киритилган. Худди шу воқеаларнинг бадиий ифодаси «Алпомиш»нинг асл моҳиятини ташкил этади.

Эътибор қилсак, «Алпомиш»да Алпинбийдан қолган, кўлда занг босиб ётган камонни фақат Ҳақимбек ота олади. Алплик камонининг кўлда занг босиб ётиши ондан олдинги авлод ўз вазифасини охиригача бажара олмаганидан далолат беради. Бундай вазифани янги авлод – Алпларгина охирига етказди.

Эпик ижоддаги алплик тизимига турлича ёндошув мавжуд. Хорижлик олимлар Лорд Раглен, Карл Райхл, Ожал Ўғзулар ўз тадқиқотларида «Қахрамонлик қолипи», ўзбек фольклоршунослари эса «алплик тизими» деган атамани ишлатади. Яъни фольклордаги қахрамон шунчаки қахрамон эмас, балки унинг жасорати, мардлиги, қахрамонлигини бўрттириб турадиган жиҳатлар мавжуд. Бу жиҳатлар дostonларда эпик қолип шаклида келади. Яъни қахрамонлар маълум бир тизимга амал қилишади. Бундай мисолларни яна кўплаб келтириш мумкин.

Дostonнинг илк жумласидаёқ ажодларимизнинг шонли ўтмиши билан боғлиқ тасаввурлар мустаҳкам ўрин олган. Демак, мазкур ҳолат дostonнинг мифологик қатлами, юзага келиш даврига ҳам маълум даражада аниқликлар киритади. Бошқача айтадиган бўлсак, халқнинг кўп минг йиллик тарихи, тафаккур тарзи ҳақида жуда бой ва қимматли маълумотлар беради.

Саволнинг иккинчи қисмига келсак, биз бугун миллий қадриятларимизни, анъаналаримизни халқ оғзаки ижодисиз тасаввур эта олмаймиз. Фольклор миллий анъаналаримизнинг ўзагини ташкил этади. Бу анъана ва қадриятлар биринчи навбатда оғзаки ижодда куйланиб, улуғланиб келинган. Фактларга мурожаат қилайлик: ҳеч бир эпосда халқимизнинг маиший ҳаёти, миллий қадрият ва урф-одатлари «Алпомиш» дostonичалик кенг кўламда ўзининг бадиий ифодасини топмаган. Фарзанднинг туғилишидан олдин овга чиқмоқ, суюнчи олмоқ, фарзанднинг туғилиши, фарзанда исм қўймоқ, этагига солмоқ, бешик тўй, тўй маслаҳати, жарчи қўймоқ, чуфуррон тўй, тўёна бермоқ, аташтириб бешиккерт қилмоқ, иккинчи исм қўймоқ, аташтириб рўмол ўрамоқ, қаллиққа бормоқ, совчи қўймоқ, шартлашиш (кураш, кўпқари, пойга) куёв навкар, тўққиз товоқ, куёв товоқ, ўтни айланмоқ, қиз яширди, вакил ота, вакилини бермоқ, чимилдиқ тутмоқ, ит ириллар, ойна кўрсатар, соч сийпатар, кўл ушлатар, куёв улоқ, юз очди, бақан ташламоқ, солим бермоқ, ўлан айтмоқ, ёр-ёр, келин салом каби турли хил одат ва маросимларнинг «Алпомиш» эпосидан жой олиши муҳим аҳамиятга эга. Бу мавзу алоҳида тадқиқотни талаб этади.

Шуни айтиб ўтиш керакки, эпосда маросим ҳеч қачон батафсил тасвирланмайди, балки унинг муҳим нуқталари ўз аксини топган бўлади. Энг эътиборли жиҳати, маросим эпос тизимида сюжетни юзага келтириб, эпик характер касб этади. «Алпомиш» дostonидаги Ҳақимбекка иккинчи исм берилиши билан боғлиқ ҳалқа олиб ташланса, дoston мазмунига жиддий пуртур етади. Демак, маросим, миллий қадрият ва урф-одатлар маълум маънода эпос сюжет халқасининг юзага келишига замин бўлиши билан бирга бевосита эстетик функция бажариб келади.

Жеймс Жойс ярми ҳазил, ярми чин аралаш мавзодо Дублин шаҳри ер юзидан йўқолиб кетса, менинг

«Улисс» романимга қараб уни қайта тиклаш мумкин, деган гапни айтган. Худди шундай бизда қадимий урф-одат ва анъаналаримизнинг унутилган узвларини «Алпомиш»га ўхшаш эпос матнига қараб тиклаб олиш имконияти мавжуд.

Бундай мисолларни яна кўплаб келтиришимиз мумкин. Наврўз байрами халқимиз ҳаётида нечоғлик муҳим ўрин тутишини ўзингиз яхши биласиз. Мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бу байрам тамомила янгича мазмун ва моҳият касб этди. Ҳар гал уни нишонлаганимизда қадимда унут бўлган қайсидир узви қайта тикланиб, янгича талқин этилганига гувоҳ бўламиз. Ана шу узвларнинг қайта тикланишига халқ ижоди намуналари – дoston, эртак, қўшиқ, мақол-маталлар, халқ ўйинлари асос бўлаётганлиги ҳеч кимга сир эмас.

– Халқ дostonлари бир қарашда инсоннинг инсонга муҳаббатидан ўсиб чиққандек туюлса-да, унинг замирида даҳо ижодкорнинг ўз халқига ёки халқнинг ўз қадриятларига бўлган садоқати, ҳурмати муҳассам. Замон эврилишлари, инсонларнинг фикрлаш тарзидаги ўзгаришлар халқ дostonларига таъсир кўрсатиши мумкинми?

– Тўғри айтасиз, халқ дostonлари энг аввало оила тотувлиги, ишқ-муҳаббат, ёрга садоқат, шахс тарбияси, юртга муҳаббат ҳақидадир. Дostonларда ишқ-муҳаббат, инсоний муносабатлар, оила мавзуи муҳим ўрин тутди. «Алпомиш» дostonида бир оила тарихи асосида бутун бир уруғнинг, миллатнинг тарихи ҳикоя қилинади. Турли хил сабаблар туфайли парчаланиб кетган миллат оғир синовлардан сўнг яна қайта бирлашиши, оила бахти, миллатнинг, юртнинг ор-номуси, шону шавкати учун кураш қахрамонлик эпосининг бош ғоясини ташкил этади.

Маълумки, шўро тузуми даврида бизга Шарқда ҳамиша аёлларни тутқунликда сақлаб келишган, уларнинг оилада ҳам, жамиятда ҳам ҳеч қандай ўрни бўлмаган ва ҳоказо дея уқтириб келишди. Археологик топилмалар, қадимги битиклар, халқ дostonлари эса бунинг аксини урғулайди.

Европада этрусклар маданияти устида иш олиб борган олимлар қизиқ бир фактга дуч келишади. Ҳали Ғарбда демократия деган тушунча бўлмаган, аёллар ҳеч қандай ҳуқуққа эга бўлган, уйда эрларнинг қули бўлиб турган бир пайтда, ғарбликлар наздида Европага бегона ва ёввойи халқ деб ҳисобланган этрускларнинг саройларидаги кўплаб қадимий деворларда юксак мавқега эга бўлган аёл суратлари тасвирланган. Бу суратларни таҳлил қилган археолог ва тарихчилар этруск маданиятида аёлнинг ўрни оилада ҳам, жамиятда ҳам эркаклар билан барабар бўлган, кўпгина давлат ишларини бевосита аёллар бошқарган деган хулосага келишган. Гарчанд баҳсли бўлсада, этрускларнинг келиб чиқишини, Европага бориб қолишини туркий халқлар тарихи билан боғлашади.

Юртимизда топилган археологик топилмаларда ҳам айнан аёл тасвирланган санамлар кўплаб учрайди. Халқимизнинг куй-қўшиғи, мақол-матали, алқовида аёл нечоғлик улуғланганини ким билмайди дейсиз? «Алпомиш» дostonининг бир ўрнида Барчин:

– Хотин бўлмасмикан эрнинг вазири, – дейди.

Бир қарашда бахшининг шунчаки бадиҳагўйлигидек кўринган ушбу бир мисра, халқимизнинг тафаккуридаги эврилишларга ойдинлик киритади. Қадимги

битикларда ҳам «хотун» сўзига алоҳида урғу бериллади, ҳурмат ва иззат билан тилга олинади:

«Отам Ҳоқон ўлганда, иним Култегин етти ёшида Умайдай онам хотун бахтига, иним Култегин эр деган ном топди» ёхуд «Отам Элтариш ҳоқонни, онам Эл билга хотунни Тангри ўз мартабасида тутиб, юқори кўтарган экан», дейилади Култегин битиғида.

Эътибор қилсак, битикда ҳам, дostonларимизда ҳам она (аёл) ва хотун сўзлари ёнма-ён қўлланилади.

Хотун сўзи туркий халқлар эпосида бир титул, бир унвон маъносида келадики, шунинг учун у ҳамиша «алп», «бек», «хон», «тўра» каби сўзлар билан барабар қўлланилади. Бу эса «хотун» оддий бир калима эмас, юксак бир унвон, улкан мартабани ифодалашидан дарак беради.

Халқ дostonлари асрлар давомида авлоддан-авлодларга мерос қолиб келаётган санъат. Унинг қатқатида ибтидоий даврлар билан бир қаторда, анимистик, шомонлик, ислом маданияти ва шунинг билан бир қаторда дoston ижро этилаётган даврдаги тасаввурлар ҳам қоришиқ ҳолда келишини кузатамиз. Дostonларимиз шу даражада серқатламки, унда тарихнинг истаган бир даврига оид у ёки бу маълумотларга дуч келасиз. Сиз айтганингиздай замон эврилишлари, халқимизнинг тафаккур тарзидаги ўзгаришлар босқичма-босқич, бетакрор метафора ва тимсолларда ўзининг бадий ифодасини топганлигини кўришимиз мумкин.

– **Маълумки, қадимий афсона ва ривоятлар неча замонлардан бери ижод аҳли учун тенгсиз илҳом манбаи бўлиб келади. Биргина юнон афсоналарини олайлик. Буюк Ҳомернинг “Илиада” ва “Одиссея” дostonларига асос бўлган мазкур афсоналар айни пайтда Эврипид, Софокл ҳамда Эсхил сингар оламшумул фожианависларнинг беназир асарларига мавзу берган. Умуман олганда, дунё адабиёти, санъати ва фалсафаси ривож дунё мифологияси билан чамбарчас боғлиқ. Шундай эмасми?**

– Бизга маълумки, санъат ва мифнинг тили битта – рамзларга асосланади. Ҳар иккаласини ҳам рамзларни шарҳлаб ўрганиш мумкин.

Момоқалдиروқни найза дея тушуниш бу мифларни яратган ибтидоий аждодларимиз учун ташбеҳ эмас, шундай тушунилган, қабул қилинган. Халқ оғзаки ижодини тадқиқ этувчи бундай метод мифларни, рамзларни шарҳлашни инсон руҳиятини тадқиқ қилиш билан бирга қўша олди. Гарчи ушбу метод ягона бўлса-да, мифлардаги рамзларни шарҳлашда ҳар хил қарашлар дунёга келди.

Миф – инсоннинг фақат ўтмиши, аждодларнинг хаёлпарастлиги эмас, балки уларнинг кайфияти ва ўзи англаб етмаган, бироқ миёда сингиб ётган кечинма ва таассуротларидир. Мифга аждодларнинг жўн хомхаёллари ёки чўпчаклари сифатида эмас, инсон руҳиятининг инъикоси сифатида қараш зарур, шу сабабли ҳам миф ўтмиш садоси эмас, у кеча, бугун ва эртанинг мужассами, инсон руҳиятининг манзарасидир. Миф одам билан бирга яшайди, одам яшар экан у ўзича миф яратади. Бироқ ҳамма ҳам ўз миёси яратган мифни “ўқийвермайди”.

Америкалик олим Эрих Фромм ҳамма билиши шарт бўлган умумий тил – рамзлар тили миф, умуман бадийятни шарҳлашда энг зарур ва ягона воситалардан биридир, дея таъкидлайди.

Бугун ибтидоий давр деб баҳо бериладиган пайтларда аждодларимиз бизга қараганда юз карра шoirроқ бўлганлар. Минглаб йиллар аввал аждодларимизнинг тафаккур тарзи “поэтик мушоҳада” тарзида эди: улар ҳаётлари ва табиатдаги ҳар бир нарсани тасаввур қилган тушунчаларининг рамзи сифатида қабул қилардилар. У пайтлар осмон, сув, кўкат, кўёш, ой, ёруғлик ва зулматнинг жони бор деб тушунилган; кундуз ўрнини тун эгалларкан, эзгулик ва ёвузлик кураши кетаяпти деб ўйлашган.

Адабиётда мифологик тасвирга эҳтиёж ҳеч қайси замонда пасаймаган. Алишер Навоий асарларининг асоси мифга қурилган. Буюк шoir мифга ўз ғояларини, инсон ҳақидаги тадқиқот ва таълимотини сингдирди.

Миф ва адабиёт мавзуси ёзма ижод пайдо бўлгандан буён файласуфлар, олимлар, шoirларнинг энг қизгин мунозара майдони бўлиб келган. Мифнинг адабиётга таъсирини аниқловчи, таҳлил қилувчи турли-туман оқимлар пайдо бўлди; бу оқимларнинг бир қисми адабиётни реал ҳаётга, реал тасаввурларга яқинлаштириш, ундan мифологик тасаввурларни суриб чиқариш тарафдори бўлса, бир қисми адабиётни мифга яқинлаштириш масаласини кўтардилар. Инсоният ақли мифдан, мифологик оламдан, аждодларнинг илк хаёлий дунёсидан қанчалик узоқлашиб ва тараққиёт зиналаридан кўтарилган сайин бу мавзу яна ҳам қизгинроқ тус олди. Юксак техника тараққиёти асри бўлган XX асрда ҳам физика ва химиянинг ютуқларига қарамай мифология яна адабиётнинг асосий мавзусига айланди. Дунё адабиётининг дурдоналари ҳисобланган «Улис», «Ёлғизликнинг юз йили», «Қўрғон», «Юсуф ва унинг биродарлари», «Педро Парамо», «Ғазаб ва Шовқин» каби асарлар буни тасдиқлайди. XVIII-XIX асрдаги танқидий, романтик реализмларни ўзлаштирган, инсонни ўрганишда ўзигача бўлган бой тажрибадан унумли фойдаланган XX аср адабиёти инсон дунёси ва руҳиятини таҳлил қилар экан, яъни у ўзигача бўлган адабиётлардан ҳам кўра инсон руҳияти ва қалбига кўпроқ яқинлашар, уни тадқиқ этар экан, ана шу руҳият ва қалбда илк инсонлар дунёси каби мифологик тимсолларга дуч келди. Шундагина мифни фақат ифода усули, бадийлаштириш воситаси сифатида эмас, балки инсонни таҳлил ва тадқиқ қилувчи поэтик тил сифатида қабул қилиш бошланди. Шу сабабли бугун миф ва адабиёт алоқаси ҳақида гап кетганда, бу алоқани фақат сюжетлаштириш ва тасвир усули, бадийлик воситаси сифатида эмас, инсон руҳиятини акс эттирувчи поэтик тил сифатидаги ўрнига катта аҳамият бериш керак. Зеро, Томас Манн, Франц Кафка, Жойс каби адиблар асарларида биз илгари кўниккан параллел мифик сюжетлар эмас, балки ички ва ташқи оламдаги мифологик жараён моделининг яратилишига урғу берилган.

Умуман, XX аср адабиёти мифологияга янги муносабатни шакллантирди. Бу мифологияни тушуниш учун мифологияни талқин қилишда янги назарияни яратган психоаналитикларнинг инсон ва ижод жараёнлари ҳақидаги қарашларининг ўзиёқ мифологияни адабиётга, санъатга яқинлаштиради.

Шу сабабли ҳам бизнинг асримизда адабиётда мифлар маълум маънода янгиланди ва инсон руҳиятига кириб борилган, унинг онг қатламлари кашф этилган, адабиёт ҳақиқий инсоншуносликка айланган

сайин цивилизация янги бир чўпчак деб қараган мифга эҳтиёж шунчалик кучайди.

Миф, айтиш мумкинки, бадий ижодда услуб имкониятларини кенгайтирди, поэтик мушоҳадага эркинлик берди, уни фалсафий кўлам билан тўлдирди. Маълумки, миф оламнинг яралиши, хаоснинг космосга айланиши, тартибсизликларга тартиб берилиши, умуман, дунё ва инсоннинг яратилиши ҳақидаги тасаввурлар йиғиндиси. Хўш, бу тасаввурларнинг поэтик тасаввурга, асар поэтикасига қандай алоқаси бор?! Бу шу билан ифодаланадики, асарда ҳам мифдаги дунё каби ёзувчи дунёси яралади; яъни кенг олам ҳақида асарда фақат шу ёзувчига хос маълум ғоя сингдирилган ва шу ғоя ифода этилган дунё яралади. Ана шу кичик олам ёзувчининг катта олам ҳақидаги мифологик мушоҳадасининг маҳсули ўлароқ пайдо бўлади. Мифни шунчаки қайтариш, баён қилиш – бу ҳали ижод эмас. Ғарбда ҳам илғор адабиёт туғилишидан илгари мифларни шунчаки қайтариб ёки озгина ўзгартиришлар киритиб, мифологик руҳдаги асарлар эълон қилган ёзувчилар кўп бўлган, бироқ бу юксак бадий адабиётнинг илк босқичи эди. Унинг юқори босқичи ёзувчи асарида, у яратган дунё моделида акс этади. Қадимги одамнинг дунёнинг яралиши, илоҳиёт, атрофни ўраб турган кучларнинг таъсирида туғилган тасаввури билан ёзувчи яратган дунё тасаввури ўртасидаги мантиқий боғлиқлик мифологияни поэтикага айлантиришдаги энг муҳим жиҳатдир. Мифлар инсоннинг коинотдаги ўрнига маълум маънода жавоб берган, жавоб топган. Адабиёт эса ҳалигача бу масалага тугал ойдинлик киритганича йўқ. Бугунги адабиёт ҳам инсоннинг ўрнини ва вазифасини (миссиясини) аниқлашга уринар экан, табиий равишда мифлар билан уйғунлашади ва мифологик тафаккур қонуниятларига амал қилади.

– Ҳар қандай афсона замирига (у қайси миллатга тегишли эканлигидан қатъи назар) муҳим ҳаётий мазмун яширинган бўлади. Шу боис адабий фаолияти давомида уларга мурожаат этган ижодкор кам бўлгани йўқ. Чингиз Айтматов ижоди бунинг яққол исботидир. Адибнинг “Асрга татигулик кун” романидаги манқурт ўғил афсонаси, Раймали оқин ва Бегмий ҳақидаги ривоят, “Оқ кема” қиссасидаги Шохдор она буғу ривояти ёки “Соҳил бўйлаб чопаетган олапар” қиссасидаги сув парилари, шамоллар эгаси ҳақидаги афсоналар ўқувчини шу асарларга мафтун қилиб кўяди. Замонавий адабиётимиз намуналари орасида ҳам шунга ўхшаш, фольклор ва адабиёт ўзаро синтезлашган асарларни кузатганмисиз?

– Сиз айтаётгандек адабиётдаги синтезлашув жараёни ҳеч бир даврда тўхтаган эмас, ҳали юқорида таъкидлаганимдек, у бир даврда чуқур ёки юзаки, паст ёхуд баланд бўлиши мумкин холос. Бугунги шеърятда ҳам, насрда ҳам биз бу ўзгаришларни, ижодий ўзлаштиришларни кўриб турибмиз. Бу жараён, албатта, ҳар бир ижодкорда ўз имконияти, қобилиятига яраша амалга оширилмоқда.

Назаримда ҳар қандай ижодкор, ҳатто фольклор ҳақида тушунчага эга эмасман деб ўйлаган тақдирида ҳам онги, шуурида фольклорий аънаналар яшайди. Ўз ижоди давомида айримлари билиб, айримлари билмай ҳам шу аънаналарга суянади. Яъни бадий ижод жараёнини биз фольклордан айро ҳолда тасаввур эта олмаймиз.

Шу ўринда мен бир нарсани айтиб ўтишни истардим. Ҳақиқатдан ҳам Чингиз Айтматовнинг «Оқ кема», «Асрга татигулик кун» каби асарларини ҳаммамиз севиб ўқиймиз. Айниқса, «Оқ кема» энг юксак мақомдаги бадий асар билан бемалол беллаша оладиган, дунё адабиётининг энг нодир дурдоналаридан биридир. Мен ҳар гал бу асарни ўқиганимда, ёзувчининг маҳоратига тан бераман. Қирғиз халқи тарихи, тафаккури, тақдири билан боғлиқ асотирларга шу даражада чиройли сайқал берилганки, ундаги ҳар бир жумла, ҳар бир тимсол сизнинг руҳиятингизга таъсир этмай қолмайди. Бироқ ёзувчи кейинги асарларида ўз халқининг эмас, балки бошқа халқларнинг мифларига бадий сайқал беришга уринди. Аммо кейинги уринишлари (бу албатта менинг шахсий кузатишим) олдингидай муваффақият олиб келмади. Бунинг сабаблари кўп, лекин энг муҳимларидан бири шуки, ижодкор қайси халқнинг вакили бўлса, унинг руҳиятида, шуурида, тафаккурида, бошқача айтадиган бўлсак, онг ости кечинмаларида ўша халқнинг урф-одат, аънана, қадриятлари, бадий тимсоллари тайёр кодлар шаклида турган бўлади. Чунки у ўша муҳитда ўсган, тарбия олган, шу тилда тили чиққан, «ғайб олами» билан ҳам шу тилда «гаплаша» олади. Ўз муҳитингиздан узоқлашсангиз, билингки, сизни кўк билан кўринмас иплар билан боғлаб турувчи макондан узоқлашган бўласиз. Кейин минг уринманг, сиз уни қайтиб топмайсиз, бошқа бегона муҳит эса сизни барибир ўздан итариб тураверади. Ижодкорлик ўша йўқотилган, бой берилган, яширинган, бошқалар кўролмаган кодларни – миллий тимсолларни топиш ва бугун учун ҳикматга айлантира олишда кўринади. Ижодкор қандай жанрда ижод қилишидан қатъий назар, у қайси заминда, қанда маънавий маконда турганини, нимадан руҳий қувват олаётганини, тегиб турган юрак қони қандай аждодларга бориб туташини унутишга асло ҳаққи йўқ.

– Инсон келажакка интилиб яшар экан, ҳаёт интиҳоси ҳақидаги ўйлар уни гоҳ ошқора, кўп ҳолларда эса пинҳона мушоҳадага ундайди. Шубҳасиз, инсон учун интиҳодан кўра ибтидо сирлироқ. Шунинг учун фан-техника оламидаги оламшумул кашфиётни осонгина “ҳазм қиламиз”-у, афсонавий Ҳеракл, Ясон, Ахиллес ёки Али бобо ва қирқ қароқчи ҳақидаги фильмларни ҳайрат билан кўрамиз. Ўрни келганда, миллий фольклор тарғиботи ҳақида... Ўзбек халқ фольклорида юнон ёки рим афсоналаридан қолишмайдиган, аксинча, улардан бир қадар устун турадиган афсона, ривоятлар бисёр. Лекин уларни жаҳонга олиб чиқиш у ёқда турсин, ўз халқимизга ҳам тузукроқ таништира олмаётгандекмиз...

– Бу ўринда мен сизнинг фикрларингизга қўшила олмайман. Миллий фольклор тарғиботи борасида ҳеч ҳам нолийдиган жойимиз йўқ, айниқса, ўзбек фольклорини дунёга танитиш борасида. «Алпомыш» достонининг ўзи мустақилликдан кейин рус, инглиз, немис, турк, уйғур тилларига таржима қилинди, Германия, Туркия, Хитой, Финландияда нашр этилди. Анқарада ўндан ошиқ ўзбек достонлари ўзбек ва турк тилларида чоп этилди, яна қирққа яқин достон нашр жараёнини кутмоқда. У ерда ўзбек эртақ, достон, афсона ва ривоят, кўшиқ, мақол-маталлари борасидаги ҳамкорликдаги изланишлар давом этмоқда. Бу тадқиқотлар чоп этилиб, илм аҳлининг эътирофи ва

хавасига сабаб бўлаяпти. Ўзбек фольклоршунослари дунёнинг кўплаб мамлакатларида анжуманларда иштирок этиб, долзарб мавзуларда маърузалар ўқиб келмоқда. Кечагина биз бирор-бир хорижлик олим билан танишишни ўзимизга шараф деб билган бўлсак, бугун хорижлик мутахассислар ўзбек фольклоршуносларининг илмий қарашларига суяниб тадиқотлар олиб бораяпти, уларнинг фикри билан ҳисоблашишга мажбур бўлаяпти. Фольклор асарлари асосида мультфильм, кинолар ишланаёпти, мунтазам телекўрсатувлар ташкил этилган.

«Ўзбек фольклори ёдгорликлари»нинг юз жилдлигини чоп этиш борасидаги ишлар аллақачон бошлаб юборилган. Бу улкан мероснинг яхлит ҳолда чоп этилиши, ўйлайманки, республикамиз маънавий ҳаётида эришилаётган энг улкан ютуқлардан бири бўлади. Тўғри, ҳали қилинадиган ишлар кўп. Бироқ бунга аста-секинлик билан эришилади. Ҳар ишнинг ўз вақти-соати бор.

– XXI аср фарзандларига “Алпомиш” ёки “Гўрўғли”ни ўқитиш методлари ҳақида нималар дея оласиз? Кези келганда эртак ўқимайдиган болаларда дostonга қандай муҳаббат уйғотиш мумкин?

– Жавобни саволнинг кейинги қисмидан бошласак. Менинг назаримда айбни болалардан эмас, катталарнинг ўзларидан излаш керак. Агар катталарнинг ўзи эртақлардан узоқлашмаган бўлса, болаларнинг келажагидан хавотирланишга ўрин йўқ: олманинг тагига барибир олма тушади. От айланиб яна қозигини топади. Гап фақат ўша қоқилган қозикнинг нечоғлик мустаҳкамлигида.

Китобнинг қандай шаклда ўқилиши эмас, балки уни ўқишга, ўрганишга бўлган эҳтиёжнинг мавжудлиги муҳим. Бир пайтлар ҳамма нарса оғзаки тарзда бўлган. Юқорида айтганимдай, эртак ҳам, дoston ва кўшиқлар ҳам оғзаки тарзда ижро этилган. Оғзаки ижод намуналарининг нашр этилиши ўз вақтида бу санъатни тамоман сўндиради деб қаралган. Бироқ китоб ҳолида чоп этиш жараёни қайсидир даражада халқ ижодининг янада оммалашшига, яшаб қолишига ҳам хизмат қилмоқда.

Бугунги замоннинг шиддати тез, шунга яраша талаб ва имкониятлар ҳам кенгаймоқда. Бугун фарзандларимиз ўз ҳаётларини замонавий технологияларсиз тасаввур қила олмаётган экан, уларнинг талабларини ҳам инobatга олишимиз зарур бўлади. Қани эди юзлаб эртақларимиз, ўнлаб дostonларимиз асосида ишланган мультфильм, кинолар, компьютер ва уяли телефон ўйинлари, электрон дастурлар ишлаб чиқилса! Халқ ўйинларидан тортиб, эпос ижросигача барча оғзаки ижро жараёнининг аудио, видео тасвирларини истаган дўкondан харид қилиш имконияти бўлса! Бу бугун эҳтимол бир оз хом хаёлга ўхшаб туюлар, бироқ албатта, шунга келамиз. Чунки халқ бўлишининг, буюк бўлишининг, глобаллашувнинг шафқатсиз талотумида ўз исми ва руҳи билан яшаб қолишнинг талаби шу.

Бунинг учун бизга ҳаммиша фольклор ёрдамга келади, фольклор қутқаради.

«Алпомиш», «Гўрўғли» каби халқ дostonларини ўқитиш масаласига келсак, бир томондан эришган ва эришаётган ютуқлардан фақат қувониш мумкин, бошқа томондан олганда биз ҳали ҳам дostonларни чўпчаклар сифатида талқин қилишда, шундай сабоқ беришда давом этаяпмиз. Усулни ва услубни янгилаш керак, фольклордан чўпчак эмас, фикр ва ҳикмат излаш керак. Чунки у азал ва абад ҳақидаги энг буюк ҳикматдир.

– Кўп йиллардан бери “фольклор” деб аталмиш беғубор, завқли, сирли оламда умргузаронлик қиласиз. Сухбат якунида журналхонларга шу оламда эришганларингиз ҳақида гапириб берсангиз.

– Болалигимда қачондир келиб фольклорчи бўламан, деб орзу қилмаганман. Ҳаётдаги оддий тасодиф, устозларнинг эътибори ва меҳри туфайли шу томонга юз бурдим. Бироқ энди ўйлапманки, халқ ижоди томон юзланиш тасодифий бўлмаган, бу тақдир бўлган. Отам диний билимга эга бўлиш билан бир қаторда дўмбирани яхши чертарди. Момом топишмоқ, мақол-маталларни, онам эса халқ кўшиқларининг кўпини ёддан биларди. Мен ўсган қишлоқда биронта тўй-ҳашам бахшиларнинг иштирокисиз ўтмасди. Тан-дирда ёпилган нондан тортиб, уйдаги ҳар бир жиҳоз, уларнинг ранги, беагаи аслида фольклор билан боғлиқ бўлган. Биз моҳиятини англамаган бўлсак ҳам фольклор ичида яшардик, у билан нафас олардик, дунёни унинг кўзи билан кўрардик. Биз шундай муҳитда ўсдик. Дейлик, хорижликлар юзлаб китобларни титкилаб англайдиган нарсалар бизга боғалиқдан таниш, тушунарли, таъбир жоиз бўлса қонимизга сингдирилган эди. Мен буни энди-энди англаяпман.

Ютуқларга эришиш борасига келсак, ҳали қойил қиладиган, ғурурланадиган бирон нарсани дўндирганимизча йўқ, деб ўйлайман. Бор-йўғи, фольклор деб аталган сирли, мафтункор олам сари юзланиб турибмиз, холос. Мен англаган нарса шуки, биз оёқ кўйиб турган тупроқ заррасидан тортиб, таъбир жоиз бўлса нафас олаётган ҳавомизгача, фарзанднинг туғилишидан то инсонлар ёшини яшаб, ошини ошаб вафот этгунга қадар бўлган барча жараёнлар, маросимлар, яшаш тарзимиз, онгимиз, фикримиз, тилимиз, куйимизу кўшиғимизгача барчаси айтилган-айтилмаган, тўқилган-тўқилмаган, ёзилган-ёзилмаган фольклор. Бизни фольклор ўраб турибди, заминимиз ҳам фольклор, осмонимиз ҳам. Олам ва ҳаётнинг ўзи фольклор. Фақат уни бахшилар ва ижодкорларга ўхшаб ўқий олишимиз керак. Дунёвий билимлар, адабиёт, умуман ҳар қандай санъат эшигига йўл мана шу миллий бойликни англашдан, ўзингга, руҳиятигга сингдиришдан бошланади. Халқимизнинг ўзидай содда, ўзидай донишманд, улуғ ва боқий бу мерос ўзбек деган номни ҳар ерда ва ҳар доим улуғлаб тураверади. Чунки фольклор деб аталган мерос халқнинг ҳаммиша уйғоқ ва боқий тарихидир.

Сухбатдош: Гулноз Мўминова

Назлим
Наз.и Наз.и Наз.и
Наз.и

Ҳалима АҲМЕДОВА

Кўнглимда бор эди мовий орзулар

* * *

Эртага келаман,
Кўзимга уфқни кўчириб бўлдим,
Тирногим остида қиқирлар майса.
Жаҳаннам олови,
Жаннат гулидан –
Кўнглим меҳварига санчилган найза.
Саҳарда келаман,
Вужудимни қайга тузиб берди нур.
Томирим ичига гул экди тилсим
Мен йиллар зулфида ўйнаб бораман –
Токи боргунимча, айтинг ишқ келсин
Жонимга осмонни келтирдим беҳуш.
Мингта жунун бўлди жунунимда жам
Фасллар қағридан отилиб чиқсам
Бахтни кўрсат деди ичимдаги гам...
Ганимда эдим ман, дўстда эдим ман,
Ғийбат забонининг учида эдим.
Руҳимни тилкалаб ташлаган ўша

Ҳаёт шамишининг ичида эдим.
Қачондир йўлимдан адашиб-толиб –
Жарнинг ёқасида турдим карахт-лол,
Билдимки дунёда борлигим ёлгон
Билдимки дунёга борлигим ёлгон
Ва пичирлаб дедим:
– Худо қайдасан?!
Кўрдингми, аҳволим нақадар абгор?
Бир овоз шамоли тебратди умрим,
Дедими:
– Эй, бандам, бор, ўзингга бор...
...Эртага қайтаман
Парвонанинг куйган қаноти билан
Вайрон кунларимни айлайман обод
Кўёш елкасини тутди, суяндим –
Эртага қайтаман, кутиб ол, ҳаёт!

* * *

Дунё совиб кетди,
Сохта дўстлардан –
Совуган юракдай...
Қор ёғар тинмасдан зарра-зарралаб...
Орзунинг музлаган соясини тун
Кўпайтирар аёзли шамолга қайта-қайталаб...
Оғир-оғир йўталганча тонг –
Келар томогида музнинг парчаси
Ва тунд нигоҳ билан совуқ дунёга
Очилади осмон дарчаси.
Унда ҳеч нарса йўқ тундликдан ўзга
Умидвор нигоҳим маънос сиргалар –
Қарайман тўрт ёнга қанотин ёзиб
Фақат учиб юрар қаргалар...
О, улар нимани қилишар байрам,
Қаҳратон тилида қўшиқ айтиб шод?!
Деразам ортида қовоғин солиб
Сирпаниб-сирпаниб ўтади ҳаёт.
Яхмалак отади болалар шодон
Бу ўйиндан гўё топгандай сурур,

Ҳалима
АҲМЕДОВА

1960 йилда Қизилтепа туманидаги Пўлоти қишлоғида туғилган. ТошДУнинг филология факультетини тамомлаган. «Тунги марваридгуллар», «Эрк даричаси», «Тийрамоҳ», «Умид сояси», «Афсун», «Шафақ ибодати», «Нигоҳ қибласи», «Ёсуман гулининг сояси» каби шеърӣ тўпламлари нашр этилган.

Яхшиям билмайди гўдаклар ҳали
 Яхмалак отгандай ўтишин умр.
 Эски жун рўмолин бошига ўраб,
 Таниш кампир ўтар юки кўп оғир.
 Қизарган кўзининг қорачиғида
 Ажалнинг ганжидан ўғирланган сир.
 У китоб сотади сўнги бекатда
 Китобки умридай саргайиб кетган.
 Харидор чорлайди ҳар кун бетиним
 Аммо қиё боқмас ёнидан ўтган.
 Дастурхондай ёзиб эски китобларини
 Аланглаб чарчамас тўрт томонга зор.
 Йиғиштирса ҳамки кун этагини
 Унга яқинлашмас бирор харидор.
 Ҳозир ўйлаяпман ортидан боқиб:
 Балки орзулайди кундай ботишини.
 Балки ажсал билан савдолашади
 Баҳона қилганча китоб сотишини...
 Кампир ўтиб кетар,
 Баттар совийди дунё,
 Аёз дераза ойнасин мавҳум шаклларда безайди.
 Кўнглим, ошиқликни унутган кўнглим,
 Кампир сотолмаган эски китобга
 Саргайган китобга жуда менгзайди.
 Дунё совиб кетди жуда ҳам...

ЎЧИРҒИЧЛАР

Сезаяпман,
 Келаяпсан қадам-бақадам,
 Деразам ортида олаяпсан нафас.
 Сени алдамоққа етмайди кучим,
 Довдирайман: шошма,
 Шошма, сен излаган одам мен эмас.
 Биладан сандадур ибтидо бирла интиҳо,
 Сукунат сандадур,
 Санда ишқ пинҳон
 О, сенинг ифоринг таралган дамда
 Энтикиб-энтикиб тўлғонади жон.
 На муҳаббат, на ёр, на толеъ топдим,
 Топганим шу бўлди: бир ҳовуч қайғу.
 Билмадим кимники эди қачондир
 Кўзимда бир лаҳза порлаган ёғду.
 (Ва яна билмадим уни ким ўчирганини)
 Сен ҳам ўчиришини яхши кўрасан,
 Бузилиб кетарми айлангувчи чарх,
 Айтгин, агар бу дунёга қулиб қарасам.
 Бир пайтлар,
 Кўнглимда бор эди мовий орзулар,
 Киприкда чизгандим уфқ суратин
 Ўчирдилар уни,
 Дўст ниқобин кийган –

Ўчирғичлар – дили тўла адовату кин.
 Мен ёмон кўраман ўчирғичларни.
 Эслайман, мактабда аълочи эдим,
 (Ҳаёт суймас экан аълочиларни)
 Ногоҳ хато қилиб битта жумлада
 Шошилиб-шошилиб уни ўчирдим.
 Ва дафтар варағи қолди тешилиб.
 Иншо дафтаримни қўлига олиб
 Бир зумгина унга қараб қолди жим,
 Сенга сабоқ бўлсин деди-ю менга
 Иккиланмай икки қўйди муаллим.
 Шундан сўнг англадим,
 Ўчириш санъатин менга ётлигин.
 Жавобсиз яшайман хатолар сўроқларида.
 Қанча ўчирғичлар зулми бор ахир
 Кўнглимнинг йиртилган варақларида.
 Биладан, қайдадир маккора аёл
 Бахтнинг юрагидан ёдимни ўчириш билан овор
 Мен соғинчнинг синган кўзгуларини
 Ямаш учун излаб турганда чора...
 Қайси кун,
 Йўлнинг қоқ ўртасида туриб,
 Бир эркак ёлвориб мендан сўради:
 – Сиз мени мабодо танимайсизми?
 Хотирамнинг чироқлари ўчди ногаҳон.
 Хатто эслолмайман исмимни,
 Ким эдим билмайман,
 Уйимни топшига ёрдам беринг, сингилжон.
 О, ёмон эзилдим,
 Нега ўчирасан хотираларни?
 Азоб шамиширингни сермаб бешафқат
 Десам,
 Дилимни тилининг остига ташлаб,
 Банги чолдай,
 Қўрқинчли қаради кўзимга ҳаёт.
 Дунёнинг қор босган бекатларида
 Кўраман, ўчирғичнинг сонсиз қурбонларини.
 Нега ўчиради орзунни, ишқни, мавжени
 Ўчирса бўлмасми юракнинг армонларини?!
 Ўчирғичлар –
 Ҳасаднинг олови ва жаҳаннамнинг қулгусидан
 тугиладилар.
 Ҳар қандай таназзул изи уларнинг,
 Уволи тутмасми, хуни тутмасми
 Кун кўрмасдан ўтган кунларнинг.
 Ўчирилган тарихлар, ўчирилган тиллар –
 Сояси лопиллаб туради қонда.
 Яшаш нақадар қийин, яшаш бесамар
 Қўлида ўчирғич бўлган жаҳонда.
 Нечун ўчирғичлар олдида мудом
 Ўзин жуда ожиз сезади қалам.
 Инсофи бўлганда ўчирғичларнинг

Дўппайиб кетмасди ернинг қорни ҳам.
 ... Имом Ғаззолийнинг этакларидан
 Тўкилган бир хазон маҳзун жилмайди:
 – Хайрият бир япроқ бўлиб тугилдим,
 Япроқлар ўчириш илмин билмайди...
 Сезаяпман,
 Сен мени пойлаб турибсан,
 Маъзур тут келтирган бўлсам агар шак.
 Ишон, ҳақиқатнинг бир бўлагиман,
 Ахир, ҳақ ҳаёлин севаман бешак.
 Сен ахир, илоҳий ўчирувчисан
 Ўчирғичларни озод қил, бўшатгин вазифасидан.
 Токи ҳар юракда кулсин бир лола
 Симириб-симириб тонг нафасидан
 Токи парвардигор ҳаққи-ҳурмати
 Ишонч ёшартирсин бу чархи дунни.
 Кўзларда очилиб осмон эшиги –
 Садоқатли ёрдай кутайлик
 Тонгни,
 Кунни,
 Ҳар битта тунни.
 Ишонайлик ишқнинг чексизлиги-ю,
 Кўнгилнинг дарёга айланишига.
 Токи кириш мумкин бўлсин бемалол
 Жилмайиб оқайтган сувлар тушига.
 (Токи ўчирғичлар тортсин паришон)
 ...Сезаяпман сен менга қараб турибсан
 Қалбим даласига қуёш нур экаётган маҳал.
 Жоним ичидаги
 Учирма бўлмаган семург боласи ҳаққи,
 Сен мени ҳозирча
 Ўчирма, ўчирма, ўчирма, Ажал!

* * *

Салом, қуёш,
 Салом, менинг эй содиқ дўстим,
 Деразадан мўраламай ичкарига кир
 Кўргин қандай рақс этмоқда қалбимда нуринг.
 Мен ишқингга жуда-жуда зориқдим ахир...
 Қара, дилим гулламоқда
 такрор ва такрор.
 Ишқ хўплаган дарахтларнинг панжаларида,
 Зардушт чалган сибизгани чалиб шаббода
 Гул кўнглини никоҳлайди асаларига...
 ...Мен тирилдим, бир ҳовуч нур ичиб
 тирилдим.
 То шунгача қайда эдим, билмайман асло.
 Билганим шу: юрагимнинг томирларига
 Азоб тухмин экар эди ошиқ Зулайҳо.
 Мен маст эдим,
 англолмасдим дўсту ганимни,

Йўлларимга гулу чечак тўшагани чоғ –
 Сурурландим...
 Ногоҳ билдим –
 Ғаним эмас, йўқ ганим эмас,
 дўстлар ордан санчганин пичоқ.
 Хилватларда, ўткир тиш ила
 чайнадилар,
 чайнадилар, содда кўнглимни
 Ва номимни булгадилар,
 таҳқир жомида –
 Интиққанча кутдилар, сўнг менинг ўлимимни.
 Ўшанда бир дўли тўсиб чиқиб йўлимни
 Деди:
 – Тонглариң йўқ, унга қора чизик тортилган...
 – Ишонмайман, дедим,
 Ва мен кўрдимки барча –
 Умидларим парча-парча қилиб йиртилган...
 Мен зўр бериб, ямаб чиқдим умидларимни,
 То шунгача қарамадим на кўк, на ерга.
 Юрагимнинг зарбларига солиб дунёни –
 Мен яшаган бўлсам агар яшадим
 шеърда...
 Ва мен келдим қақнус каби
 Чиқиб оловдан,
 Юзда ажсин, сочимга оқ бўлганда ошиқ
 Қўлларим мушт қилиб дедим:
 – Эй, Ҳаёт шошма,
 Умримни бир қўшиқ қилгум, мунаввар қўшиқ...
 Ва сен келдинг, қариндошим,
 меҳрибон қуёш,
 Кафтларингда ўрик гулин оҳанги тўла.
 Ҳаёт эса жилмаяди ўлган кунидан –
 Томирида руҳим солган янги гулгула.
 Мен тирилдим,
 Жийда гули шивирлади хуш –
 Жон-жонимга сингиб кетди гулобий ифтор.
 Сезаяпман, тўққиз осмон ортида туриб –
 Пичирлади исмиимни боз ул ягона ёр...
 ...Тақиллатар эшигини қўшни қизалоқ:
 "Ойижон, мен келдим ахир, эшикни очинг".
 О, дилимда қизалоқдай беғубор бир зарб:
 "Мен тирилдим, дўсту ганим, йўлимдан қочинг".
 Бораяпман, эшитяпсизми, тўлқин отмоқда,
 Томиримда жунунли қон – илоҳий уммон.
 Ҳайқираман, дарвозангни муштлаб басма-бас
 "Мен тирилдим, эшикни оч,
 Толеъ – онажон".
 Салом қуёш,
 Салом менинг эй қариндошим.

Фозил ИСКАНДАР

ЁЗУВЧИНИНГ КУНИ

Ҳикоя

Ўзбек адабиётида ҳам, жаҳон адабиётида ҳам энг кулгили асар латифа ҳисобланади. Ҳикояни латифа-дек кулгили асарга айлантиришни қойилмақом “кулги ҳикоялар” ёзган буюк Ғафур Ғулумдек камдан-кам сўз санъаткоригина удалай олади. Рус адиби Фозил Искандар мана шундай санокли сўз санъаткорларидан биридир. Ҳарқалай, шуниси аниқки, рус адабиётида ҳам, жаҳон адабиётида ҳам кулги ҳикоялардан таркиб топган “Чегемлик Сандро” асаридек яна бир ҳажвий роман-трилогияни бошқа тополмайсиз! Буёғини сўрасангиз, Ленин, Сталин, Берия каби тарихий шахсларнинг жонли қиёфаларини ҳаққоний чизиб кўрсатишни мустабид тузум шароитида фақатгина Фозил Искандар удалай олган...

Камина олти йил аввал бу адибнинг “Қуёнлар ва бўғма илонлар” фалсафий эртагини ўзбек тилига таржима қилган эдим. Мазкур мажозий-ҳажвий асар 2009 йилда “Жаҳон адабиёти” журналида эълон қилинди. 2012 йилда “Шарқ” НМАКда чоп этилган “Ёзувчининг сирини” жамоа тўпламида Муҳаммад Али Жамолзода, Дино Буццати, Мухтор Мағавин ва Оллоназар Абдиев асарлари қаторида нашр этилди. Яқинда Фозил Искандар ижодига яна мурожаат қилиб, бу ажойиб адибнинг энг сара кулгили ҳикояларини ўзбек тилига ўғирдим. 1994 йилда ёзилган “Ёзувчининг кунини” ҳикояси шулардан биридир. Рус адабиётида ҳам, ўзбек адабиётида ҳам, бутун жаҳон адабиётида ҳам ёзувчининг бир кунда кўрган-кечирганлари бу қадар ҳаққоний ва таъсирчан қаламга олинган бошқа асар йўқ десак, муболаға қилмаган бўламиз. Асарни ўқиб бунга ўзингиз ҳам ишонч ҳосил қила оласиз. Айни чоғда, ёзувчи зотининг ҳар бир қадамини нечоғли ўйлаб босиши, ҳар бир воқеа ёзувчи қалбида қанчалик теран акс-садо уйғотишини аниқ-равшан кўргандек бўласиз.

Таржимон

Фозил ИСКАНДАР

Асли абхаз миллатига мансуб Фозил Искандар рус адабиётининг дунёга машҳур намоёндаларидан ҳисобланади. У 1929 йили Сухуми шаҳрида туғилган. Горький номидаги адабиёт институтини тугатган. Москвада яшайди.

“Дурагай таканинг шухрати”, “Инсон манзили”, “Мактаб вальси ёхуд Номус кучи”, “Чегемлик Сандро”, “Шоир” сингари асарлари жаҳоннинг кўплаб тилларига таржима қилинган.

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган.

Россияда ҳамма ниманидир сўрайди. Сўрамай-диганлар эса, ҳеч нима сўрама деб ёлворади. Бундан чикди, улар ҳам сўрайди.

Бугун уйқудорини қўлга киритиш учун ўзимизнинг собиқ ёзувчилар шифохонасига йўл олдим. Мен “собиқ” деяпман, гарчи бизни у ерга хушламайроқ қўйиб турган бўлсалар-да. Айтишларича, тез кунда уруш ногирони бўлган ёзувчилардан бошқа ҳеч кимни ичкарига қўймас эканлар. Бахтиқаро уруш ногиронларидан ким қолди ўзи?! Қарийб ҳеч ким! Ўғил-қизларимизни киргизмай қўйишган, аммо хотинларимизни даволашади. Оилалар бузилиб кетмасин дейишяпти, шекилли.

Нима бўлди ўзи? Бу яхши шифохона ва мен аниқ биламанки, аввал-бошда ёзувчиларнинг пулига қурилган! Шунинг учун авваллари биз унда ич-ичдан фахрланиб даволанар эдик. Шифокорлар билан муносабатларимиз чинакам дўстона эди. Қадрдон биродарлардек. Баъзи шифокорлар китобингиз ҳақида шунақанги ажойиб гаплар қилиб бошлашардики, уларни мароқ билан тинглаб ўтириб беморлигингизни буткул унутиб қўярдингиз.

Энди ўша шифохонани кимдир хусусийлаштириб олган. Шунинг учун ҳозир у асосан бойваччаларни нақд пулга даволайди. Бу масала атрофида қандайдир туманлик бор. Айтишларича, шифохонамизнинг бош шифокори ким биландир қанақадир битим тузгани сабаб ҳаммаси шундай бўлиб чиққан. Бош шифокорнинг ўзи эса, нафақат шифохонадан, ҳаттоки Москвадан ҳам қорасини қарийб бутунлай ўчирган.

Яна айтишларича, Исроил қуёшида тобланган шубҳали афт-ангори ва жинниликни кўрсатувчи Россиянинг шубҳали маълумотномаси билан аҳён-аҳёнда Москвада пайдо бўлиб қолар эмиш у. Айтишларича, бу одамни ҳуқуқни ҳимоя қилиш идораларига чақириб сўроққа тутмоқчи бўлишибди. Аммо ҳеч натижа чиқмабди. Сабаби у ҳамма саволларга биргина жавобни қайтариб тураверибди:

– Қизил денгиз Қора денгизга, Қора денгиз эса, Ўлик денгизга айланиб кетди. Гефсиман боғида кўришгунча!

Бу билан у нима демоқчи бўлганини ҳеч ким тушунмайди. Афтидан, Исроилнинг афзалликларига ишора қилаётган бўлса керак. Бироқ қандай афзалликларга? Мутлақо тушунарсиз.

Айтишларича, унинг бир хилдаги жавоблари жонига теккан бир ҳуқуқ посбони:

– Сизга Охот денгизи ёқадими? – деб сўрабди.

– Ёқмайди, – дебди у пинагини бузмай ўта табиий овозда.

Унинг жиннилиги ҳақидаги маълумотнома атрофида ҳам ҳар хил бошқотирар муаммолар юзага келди. Ҳуқуқни ҳимоя қилиш идоралари жиннилик ҳақидаги маълумотномани у шифохона бўйича шартномани имзолашдан аввал ё кейин олганини аниқлашга узоқ ва беҳуда уринишибди. Бироқ ҳеч ҳам аниқлай олишмабди. Маълум бўлишича, уни жиний жавобгарликка тортиш учун бунинг аҳамияти катта экан. Яна айтадиларки, мазкур ишга қандайдир кат-

та ҳуқуқшунос, устига устак, оддийгина эмас, файласуф ҳуқуқшунос аралашиб, шундай дебди:

– Ҳар икки ҳолатда ҳам уни жиний жавобгарликка тортиб бўлмайди.

– Нега?! – деб сўрашибди бошқа соддадил ҳуқуқшунослар.

– Негаки, – деб жавоб қилибди бу ҳуқуқшунос, – агар у маълумотномани ўша шартнома имзоланишидан аввал олган бўлса, демак, шартномани ақлдан айрилган ҳолда имзолаган бўлиб чиқади. Ақлдан озган одамни эса, жиний жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Башарти у ақлли муттаҳам бўлгани ҳолда фавқулдда фойдали шартномани имзолашга эришган, шунинг учун уни жавобгарликка тортса бўларди десаг-у, аммо бу сеҳрли шартномага қаттиқ суюнганидан бехос ақлдан озиб қолган бўлса, энди уни яна жиний жавобгарликка тортиб бўлмайди-да. Жиннида, жинни! Хуллас, масала аҳмоқликнинг чексизлиги хусусидаги гегелча қарашларга бориб тақалаяпти-да. Чеки-чегараси йўқ аҳмоқлик эса, дарди бедаво ҳисобланади.

Бу ҳодисада бизнинг ҳуқуқни ҳимоя қилувчи идораларимизга хос соддадиллик-оққўнгиллик одамни ҳайратга солади. Россияда жиннилик ҳақидаги маълумотномани соппа-соғ одам ҳам сотиб олиши мумкинлиги хаёлларига ҳам келмайди уларнинг. Бунинг устига, ҳаттоки ғирт жинни ҳам ўзининг соппа-соғ эканини кўрсатувчи маълумотномани сотиб олиши мумкин бизда! Қай маълумотноманинг харидорлари кўплиги ҳам номаълум.

Бизнинг йирик амалдорларимиз соппа-соғлиги ҳақидаги Россия маълумотларини тахлаб олиб, жаҳонни изғиган қўйи у ердаги бойлардан лўлиларча пул ундириш пайида бўлишади. Қизиғи, ўшалар баъзида пул беришади. Бироқ айрим безбетлари маълумотномалар кўрсатилса-да, пул бермайдилар. Шундан кейин бизнинг амалдорларимиз Россияга қайтиб, ўзларининг ғазабларини яширишга уринган ҳолда:

– Биз, аслида, уларнинг пулини олмоқчи эмас эдик! Тешиб чиқмайдими! Буржуйларнинг нақадар зикналиги ва ҳатто у ерда меҳмондўстликдан асар ҳам йўқлигини халқимизнинг кўзига кўрсатиш учун атайин пул сўраган эдик! – дея гап бериб юрадилар.

Хуллас, яна бир марта тақрорлайман: шифохонамизга боғлиқ гап-сўзлар кўп. Ростини шуки, биз ёзувчиларни ичкарига хушламайроқ киритишади. Ўғил-қизларимизни бўлса, нақ таёқ олиб қувлагудек бўлишади. Бош шифокорни ер ютиб кетдими, қайдам, анчадан бери қораси буткул ўчди.

Ҳа, биз ёзувчиларни ичкарига киритишади. Аммо эшик олдида, аниқроғи, унинг ичкари томонида қоровул туриб олиб ёзувчилик гувоҳномамизни текширади. Буям ғалати. Гўё бегона одам ёзувчи қиёфасида шифохонага кириди-ю ёзувчи сифатида бепул даволаниб қўяди. Шифокорнинг қабулига киргунингизга қадар рўйхатхона атрофида ҳам анчагина ўралашишга тўғри келади. У ерда ёзувчилар ҳақидаги ҳамма маълумотлар жамланган. Ёзувчи эмасмисан, пулини тўла-да, истаганингча даволанавер. Агар

қоровул ана ўша бегоналарнинг ҳамёнларини текшириб, уларнинг даволанишга пуллари бор-йўқлигини аниқлаштирганида эди, бу мантиқан асосли иш бўлар эди. Бироқ буни кўрмаганман. Бас шундай экан, савол туғилади: қоровулга не ҳожат? Азбаройи асаби таранглашган ёзувчиларнинг хунобини ошириб, капалагини учуриш учунми?

Қисқаси, шифохонага реладорм ундиргани бор-япман. Аввалдан телефонда дорихона сотувчиси таътилдан қайтиб келганини аниқлаб, ҳар бир қадамимни ўйлаб босиб боряпман. “Ҳа, келаверинг, таътили тугаган” дейишган. Ичкарида ўзимизнинг мўъжазгина дорихонамиз бор-да.

Шундай қилиб, шифохонага кетяпман. Метрода бормоқчиман. Шифохонамиз метронинг “Аэропорт” бекати яқинида жойлашган. Унинг ёнида ёзувчиларнинг уйлари бор. Мен ҳам илгари ўша уйлاردан бирида яшаганман. Қадрдон жойлар.

Метродан чиқиб, муюлишда ўзим танийдиган қари шоирга дуч келдим. У қариллигига қарамай кўлимни маҳкам сиқиб дейди:

– Сени кўрмаганимга кўп бўлди-я! Зўр бир янги дoston ёздим! Кўлёмани қай таҳририятга берганимни айтмайман. Тфу-тфу, кўз тегмасин дейман-да!

– Жуда яхши, – дейман кўлимни унинг чангалдан чиқариб олишга уриниб. Қари, лекин чангали маҳкам! Тагин кимнидир қаттиқ эслатиб турганига нима дейсиз.

– Гап бунда эмас! – дейди у. – Сен менга амалий ёрдам кўрсат-да! Менинг суянадиган ҳеч кимим йўқ!

– Мен қандай ёрдам бера олар эдим! – дейман. – Таҳририятлар билан ҳеч бир шахсий алоқам бўлмаса.

– Гап бунда ҳам эмас! – дейди у. – Сен фақат “Фалончи зўр дoston ёзибди!” деган фикрни тарқат! Шу биргина фикрни тарқатавер!

– Албатта, – вазифамнинг энгиллигидан суюниб жавоб қиламан. Мана, шоирдан узоқлашиб, шифохонамизга кириб боряпман. Қоровулга ёзувчилик гувоҳномамни, нима деймиз, ланг очиб кўрсатдим-да, уст кийимларимни ечмасдан тўппа-тўғри дорихонага йўл олдим. Дорихона иккинчи қаватда жойлашган. Сотувчисини кўпдан биламан. У жудаям олижаноб аёл.

– Шифокорга кириб рецепт ёздириб чиқинг, – деди у. Шу гапдан кейин таниш руҳшуноснинг ҳузурига кириб бордим. Дорихонага ёндош хонада. Ғамга ботиб ўтирибди. Авваллари шунақанги қувноқ-хушчақчақ эдики, нақ порлаб турарди.

– Намунча хафа кўринасиз? – деб сўрадим. – Беморлар чарчатиб кўйдими?

– Нима, сен ҳали эшитмадингми? – саволимга савол билан жавоб қилади у. – Бу ерда ҳамма нарса ўзгариб кетди-ку. Яқинда ҳаммамизни ҳайдаб юборармиш. Ўз шифокорларини олиб келишармиш.

– Ҳа, бу гапни эшитдим, – дейман. – Ёзувчилар ҳам бу гапни эшитиб хафа бўлишяпти. Айримлари ҳатто ҳақиқат қидириб юришибди.

– Улар ҳақиқат қидириб юрганида бу ерда ҳеч биримиз қолмаймиз, – дейди у.

Мен бу оғриқли масалага чуқурроқ кириб ўтирмадим. Ўз дардим ўзимга етарли-да. Шундай-шундай, менга уйқу дори керак эди, дедим. Фақат албатта радедорм эмас, реладорм! Ўтган гал бошқа шифокор адашганми, ё ўзим фаромушхотирлик билан бошқачароқ айтиб юборганманми, менга реладормнинг ўрнига радедормни ёзиб берибди. Ҳолбуки радедорм менга аллақачон таъсир қилмайдиган бўлиб қолган. Уйқусизлигим кучайяптими, радедорм кучсизланиб боряптими, билмадим.

Рости ҳам шу. Дорининг беҳос ўзгариб қолганини ҳали билиб улгурмаган биринчи кечада янглишиб дарров ухлаб қолдим. Бироқ кейин, дорининг реладорм эмас, радедормлигини билгач, уйқусизликдан узоқ қийналдим. Ҳолбуки битта эмас, иккита ичган эдим. Бундан ташқари, дориларни ичганимдан кейин уч минггача санадим ҳам. Алам қиладиган жойи шундаки, уйқуга кетганимдан кейин ҳам санашда давом этаверибман!

Дафъатан миямга бир фикр келди: бу хатонинг асл сабаби бошқа ёқда бўлса-чи? Балки менга реладормни тўғри ёзиб беришгандир? Бироқ мен ўшанда дорини шаҳар дорихонасидан сотиб олган эдим. Олишдан аввал навбатда турувдим. Туйнукчага эндигина етиб келганимда оқбилаклиги шундоққина кўришиб турган ёқимтойгина бир қиз ғоят табиий равишда кўзёш тўкиб мен томонга энгашиб деди:

– Севимли кучукчам ўляпти, мени навбатсиз кўйворинг.

– Марҳамат, – дея навбатсиз олишига рухсат бердим. Бир ҳисобдан унинг ҳўнграб йиғлаб юборишидан кўрқдим.

– Йигирмата нина, – деди у сотувчига. Сотувчи қизга нафрат билан тикилган кўйи йигирмата нинани узатди. Қанақа кучукча, йигирмата нинани нима қилади?! Албатта, бу гиёҳванд қиз уларни ўз ҳамтовоқларига олган! Мана, оқбилақларча рангпарликнинг туб сабаби қаёқда! Қизиғи – мени очикдан очик алдаб, зиғирча ҳижолат бўлмай кетди-борди. Аммо мен дорихона сотувчисининг юзида зухур кўрсатган сирли нафратни яхшигина ҳис қилдим. Балки ўз болаларининг тақдиридан хавотир олгандир? Нима бўлганда ҳам, ана ўша ниналар савдосида асаби бузилгани учун менга бир уйқудорининг ўрнига бошқасини бериб юборгандир. Яхшиямки, у янглишиб менинг кўлимга абадий уйқу дорисини тутқазиб юбормади.

– Мана мен сизга аниқ-тиниқ “реладорм” деб ёзаяпман, – деди шифокор, – фақат бизда ҳозир интизом кучайган. Рўйхатхонадан картачангизни олиб келинг.

Рўйхатхонага тушиб, бир ходимадан картачамни сўрайман. Касаллик тарихи уларда шундай номланади. Шунда илгари ҳеч қачон бўлмаган манзарага кўзим тушади – туйнукчанинг ичкарисида компьютер турибди. Унинг олдида бир аёл ўтирибди. Рўйхатхона ходимлари ҳам анчагина кўпайишган. Уларнинг ҳаммаси қаттиқ ҳаяжонда югуриб-елиб, даста-даста қозлар орасида нималарнидир қидиришмоқда.

Бизнинг ташкилотларимиздаги қайта қуришнинг

улуғ қонунияти шундайки, айна қайта қуриш чоғида одамлар кўпайиб қолишади. Мен ўз картачамни топиб беришни сўраган ходима ҳам уни узоқ қидирди, ахийри топди, бироқ шунда маълум бўлдики, Адабиёт жамғармасида қайта рўйхатдан ўтганим ҳақидаги қайд картачамда йўқ экан. Аммо аввалги гал айна шу масалада жанжал бўлиб, мен хотинимдан Адабиёт жамғармасига бориб, мени қайта рўйхатдан ўтказиб келишни илтимос қилган эдим. Хотиним мўмайгина пул тўлаб буни қилдирган эди.

Энг муҳими, мен эҳтиёт юзасидан Адабиёт жамғармасининг янги гувоҳномасини ўзим билан олган эдим. Мен бу аёлга ўз гувоҳномамни кўрсатиб, қайта рўйхатдан ўтганимни тушунтирмоқчи бўляпман. Аммо у гувоҳномадан кўзини олиб қочяпти ва ҳатто бироз қизаряпти. Унинг учун бу маълумотлар ички тармоқ орқали ўзларига етиб келмагани муҳимроқ экан.

– Агар мен картачангизни бериб юборсам, – деди у титроқ овозда шивирлаб, – сизни даволашга сарфланган пулни мендан ундиришади.

Мана, биз шу даражага бордик! Ҳойнаҳой қандайдир чойчақа оладиган бу ёши улуғ аёлни қанақасига хафа қилишим мумкин!

Мен бу аёлни хафа қилгандан кўра, яхшиси, ўша уйқудорисиз минг бир кеча ухламай кўя қоламан!

Хафа қилмоқчи эмасман, албатта, бироқ биз қайта рўйхатдан ўтганимизни қайта-қайта ўқирдим. Аёл қандайдир рўйхатларни узоқ кўздан кечирди ва ҳатто компьютерда ишлаётган аёлдан маълумотларни яна бир карра текшириб кўришни илтимос қилди. Аҳмоқ компьютер лип-лип қилди-да, мен ҳақимдаги маълумот ўзига келиб тушмаганини маълум қилди. Аммо бу тиришқоқ аёлнинг ўзи менинг исминини қандайдир ташландиқ рўйхатдан топиб олди.

– Ҳужжатингизни мен ўзим олиб кириб бераман, – деди аёл. – Ҳозир бизда интизом кучли. Беморнинг кўлига бермаймиз.

Мен яна иккинчи қаватга зинғиллаб чиқиб руҳшуноснинг ҳузурига кирдим. Бу гал менга маълум қилинган “кучли интизом белги”ларига яна бир интизом намунаси қўшилди. Маълум бўлишича, энди бир қўлга икки ўрам – йигирма донагина ҳақдори бериладиган бўлибди.

– Бу оз-ку, – мунгли овозда дейман унга, – сап ўтмай яна келаманми?

– Сен хотинингнинг картачасини олиб кел, мен унга ҳам ёзиб берай, – деди у ўзига хос қахрамонлик кўрсатиб.

Мен пастга чопқиллаб тушиб рўйхатхонадаги аёлга шифокор хотинининг картачасини ҳам сўраётганини айтдим.

– Майли, – дея рози бўлди у, – бироқ энди бизда интизом кучайган: биз хотиннинг картачасини эрига беролмаймиз. Унга айтилганки, картача кўтаргичга қўйилади.

Мен шифокорни банд қилишлари, ўзиёқ қайгадир гумдон бўлиши, натижада уни кутиб қолишимдан кўриб иккинчи қаватга учиб чиқдим. Айна чоғда, афтидан, асосан бойларнинг картачалари тахлаб қўйи-

ладиган ўзимга нотаниш “кўтаргич” қаерда бўлиши мумкин деб ўйладим.

Шифокор жойида экан. Ниҳоят, у менга иккита рецепт берди. Мен тагин биринчи қаватга югуриб тушдим-да, рецептларни рўйхатхонадаги аёлга бердим. У ҳар иккисига ҳафсала билан муҳр босди.

Тевадаги дорихонага югуриб чиқаётган эдим, кутилмаганда кийимхонадаги аёл ортимдан қаттиқ қичқирди:

– Уст кийимингизни ечиб кетинг, жаноб! Бизда ҳозир интизом кучли: албатта ечиниш керак!

Кўриб қолди! Ҳушёр тортдим! Тезда ечиниб, рақамни кўлимга олдим. Шу аснода нима учун ҳаётимда биринчи мартаба шифохонада уст кийимда чарх уриб юрганымни дафъатан англаб қолдим. Авваллари бу ерга келганимда ҳаммиша уст кийимимни ўзим ечар эдим. Масаланинг нозик томони шундаки, авваллари бу ерда ўзимни қадрдон даргоҳга келдим деб ҳис қилар эдим. Энди эса, тезроқ бу ердан чиқиб кетишга бўлган ички иштиёқ мени кийимимни ечмасдан қаватлар оралаб югуртишга мажбур қилди. Дарвоқе, ўзим тобора ошираётган тезликка ҳам асосий сабаб мана шунда эди: тезроқ, тезроқ, тезроқ!

Энди дорихонадаги аёл уёқ-буёққа чиқиб кетишидан хавотирланиб тагин иккинчи қаватга чопқилладим. Бироқ у ўз жойида экан. Мен унга муҳр босилган рецептларни узатдим. У менга тўртта ҳақдорилар ўрамини берди. Мен ҳақини тўладим-да, дорини қўйин чўнтагимга эҳтиётлаб солиб қўйдим. Чунки энди унинг ташқи чўнтагимдан беҳос тушиб қолишидан кўрқар эдим.

Оқшом тўшакка ётиш олдидан бир донагина реладормнинг шарофати билан уйқумни чақира оламан, деган фикр менинг ғайратимга ғайрат қўшди. Кунни қанчалик бардамроқ ўтказсанг, тунда яхши ухлашга шунчалик кўпроқ ишонч бўлади. Менинг қувончга йўғрилган ғайрат-шижоатим қорадорини қўлга киритган гиёҳванднинг руҳий ҳолатига ўхшаб кетмайдими мабодо? Йўқ, деб ҳушёр хулоса чиқардим ўзимча, кечкурун дори ичишим мумкинлигидан шу топда, эрталаб суюняпман. Гиёҳванд бўлса, афтидан, бир неча лаҳзалардан сўнг сархуш ҳолатни бошидан кечириши мумкинлигидан суюнади. Метронинг йўлида томчилаб бошлаган ёмғир остида деворга суюниб ўтирган гадойга кўзим тушди. Ажабо, нега мен уни шифохонага кетаётганимда кўрмадим экан? Гадининг ёнида бир болакай турибди. Мен чўнтагимга қўл суқиб, бир ҳовуч чақаларни олдим-да, нимагадир уларни эркакнинг эмас, болакайнинг ҳовучига тўқдим, ҳолбуки эркак менга яқинроқда ўтирган эди. Болакай чақаларни шу заҳотиёқ эркакка беришини яхши билсам-да, ўзимга шуниси ёқимлироқ туюлди. Агар бу эркак болакайнинг отаси бўлмаса ҳам, ақалли уни яхшироқ қадрлай бошлайди-ку.

Улардан узоқлашар эканман, ўйлаб қолдим: менинг бу кичкина саховатим ундирилган уйқудори қувончининг аломати эмасми? Қиморбоз мўмайгина ютуқдан кейин дарбонга юз сўмликини худди шундай эҳсон қилиб юбормайдими? Бунисини Худо билади.

Яқинда ўзимизнинг ёзувчилар дала-боғи бўйлаб сайр қилдим. Дам кўча-кўйга, дам дала-боққа кўз ташлаб, гўёки уни бемалол қоровуллаган кўйи сайр қиляпман. Кутилмаганда фақирона кийинган бир нотаниш киши омонат эшикчамизни очиб ичкарига кириб келди. Бир оғиз сўрамасдан ўтиб, йўлақдан юрмай, тўсиқ бўйлаб ўсган бутазор томонга бурилди.

Гойиб бўлди. Мен ўзимча ўйлаб қолдим: ким бўлди бу одам? Нега рухсат сўрамай боғимизга бемалол кириб келди? Ахийри ўзимча тахмин қилдимки, бу одам азбаройи йўлни қисқароқ қилиш учун дала-боғимиз орқали бошқа дала-боққа ўтиб кетмоқчи бўлган. Аммо у ҳолда нега энди тўсиқ бўйлаб ўсган буталарга қараб кетди?

Сайр қилишда давом этяпман. Чамаси қирқ дақиқалардан сўнг у кўлида кўзиқорин тўлдирилган елимхалтани кўтарганича буталар орасидан чиқиб келди. Ўзимча фаҳмладим: гадой, очиққан!

Юзида совуққон бир қатъият ифодаси зуҳур кўрсатганча у гўё менинг саволларимга чап бермоқчидек эшикчамизни тагин дадил очди-да, кўчага чиқди-кетди. Мен жимгина кузатиб туравердим. У эшикчани ёпиш олдидан менга қаттиқ тикилиб овози борича эълон қилди:

– Яқинда ҳеч вақо қолмайди!

Шундай деб қорасини ўчирди. Бунақанги охирзамонни биронта набий башорат қилолмаган! Атроф-жавонибда эса, бойларнинг тош-метин деворлар билан ўралган, қулф солинган темир дарвозали дала боғ ва қасрлари қад ростлаб турибди, гўё тез орада феодал жанги бошланишини кутиб тургандек.

Дарвоқе, феодаллик таассуротлари тўла бўлиши учун... Дала-боғимиз бўйлаб сайр қилар эканман, янги қасри олийларнинг эгаларидан бири тош кўрғонининг ташқарисидаги сўрида айиқ боласини ўйнатиб ўтирарди. Кичкинтой айиқча чалқанча ётибди, эгаси эса, унинг қорнини қашияпти!

– Бир йилдан кейин сиз бу маҳлуқ билан қандай муомала қиласиз? – ўзимни тутиб туролмасдан қизиқсиндим мен.

– Бир йилга қолмай кабоб бўлиб кетади, – бошини кўтармаган кўйи баҳузур ғингиётган айиқ боласининг қорнини қашийишда давом этганча бажонидил жавоб қилди хўжайин.

Шундай қилиб, кўзиқорин терувчи кўздан йўқолганида ўзимча ўйлаб қолдим: қачонлардир у ўша елимхалтаси билан бу ерга қайтиб келиб, бироқ уни портловчи моддага тўлдириб олиб келиб, бу кўрғонлардан бирини портлатиб, бўшаган елимхалтасига бойваччаларнинг кўзиқоринларини териб кетмасми экан?

Метрога кираверишда яна ўша қари шоирга рўпара келдим. Бечора шунақанги афтода кийинганки, агар деворга суяниб турса, садақа бериш керак деган фикр уйғонади. Унинг ғайрат-шижоатини эътиборга олсангиз, аҳвол ҳам аянчли, ҳам кулгили эди.

Унинг юзида тагин шодлиг-у ҳайрат зуҳур кўрсатди. Гарчи мен “Аэропорт”даги ёзувчилар уйида беш йилдан буён яшамаётган бўлсам-да, у, афти-

дан, кўчада жуда кам учрашиб қолишимизни бирон кўнгилсиз қор-қол билан боғлиқ деб билади. Шу боис менга ташланиб, кўлимни яна-да қаттиқроқ қисди:

– Кўпдан бери сени кўрмайман-а! – дея хитоб қилди у. – Қаёққа йўқолиб кетдинг? Мен бўлсам, зўр бир дoston ёздим! Сенга бажонидил ўқиб берардим, бироқ шошиб турганга ўхшайсан. Журналга топшириб кўйганман. Қай журналлигини айтмайман. Кўз тегмасин дейман-да!

– Жуда яхши, – дейман мен унга, кўлимни халос қилишга уринар эканман. Қари, лекин кўли бургутнинг панжасидек. Бизнинг бошимизга ёғилган муҳтожлик балосига қарамай, афтидан, ҳали ҳам унинг боқуви яхшига ўхшайди.

– Менга ёрдам қил, – дейди, – мени суяйдиган ҳеч ким йўқ!

– Мен қандай ёрдам бера оламан, – уқтирмоқчи бўламан унга, – менинг таҳририятлар ходимлари билан ҳеч қандай шахсий алоқаларим бўлмаганидан кейин...

– Буниси ҳеч гап эмас, – дейди у, – сен фақат менинг зўр дoston ёзганим ҳақидаги фикрни бутун Москвага овоза қил! Ҳозир янги давр. Тарғибот ҳал қилувчи аҳамиятга эга!

– Албатта! – дейман зиммамга юкланаётган вазифанинг осонлигига, айни чоғда, унинг ўзи кўлимни чангалидан бўшатганига суюниб.

У менинг бошим узра қараб, афтидан, гарчи қари бўлса-да, бургутниқидек кўзлари билан бошқа ёзувчини кўриб қолди. Агар шундай бўлса, эндиги суҳбатни осонгина тасаввур қилиш мумкин.

Мен таҳририятга бориш учун метрога тушдим. Нафақа дафтарчамни кўрсатмаган ҳолда назоратчининг ёнидан ўтиб кетдим. Ажабланарли ҳолат: назоратчилар менинг нафақада эканлигимга нечоғли қатъийроқ ишонч ҳосил қилганлари сайин бу менга шунчалик ёқмайди.

“Ҳой, амаки! Чиптасиз қаёққа кетяпсиз?” – афтидан, мен бу саволни энди ҳеч қачон эшитолмасам керак. Аммо ютуқлар ҳам бор. Менга, масалан, метрода ёхуд троллейбусда ҳеч ким жой бўшатиб бермайди. Афтидан, ногиронлик аломатларидан холи бўлган соғлом нафақачилик. Ёки кўнгилчанликдан холи бўлган соғлом ёшлар?

Биттами-иккита бекатдан кейин вагонга олдидаги касалманд бола ётган аравагани итарган кўйи тиланчи аёл кириб келди. Балки ростдан касалманддир. Буни билишнинг иложи йўқ эди. Мен ачиниш ҳиссини қарийб туймаган ҳолда ўзимда қолган чойчақаларни садақа қилдим. Аниқроғи, биринчи садақамнинг таассуротларини хиралаштирмаслик учунгина яна садақа бердим. Қилган бир яхшилигингиз ўз-ўзидан яна бир яхшилик қилишга ундайди-да, ахир. Умуман, энг ишончли яхшилик одатга кўра қилинадиган яхшиликдир.

Таҳририятда муҳарририм билан икки соатча ишладим. Ишимизни тугатганимизда менга қаҳва таклиф қилишди.

– Раҳмат, – миннатдорчилик билдирдим мен, – асабим жуда зўриқди.

Аслида ҳам шундай. Бироқ бу ҳолатни ошкора тан олиш катта хато эди. Одатда қаҳва таклиф қилишганидан кейин бир-икки қадаҳ конъяк билан ҳам сийлашарди. Аммо бу гал менга конъяк таклиф қилишмади. Афтидан, усиз ҳам асаби зўриққан деб ўйлашди, шекилли-да. Шу топда бир қадаҳ конъяк ёмон бўлмасди. Қанақа аҳмоқона иқрор бўлди бу: “Асабим жуда зўриқди!” Балки, бу бизнинг россияликларга хос касалимиздир – тушкунликка солувчи асабий зўриқиш? Конъяк уни яхши тинчлантиради.

Асаби жуда зўриққанмиш! Қанақа ожизаларча тил! Қанақа ёввойиларча ошкоралик! Бу ҳатто маданиятсизлик! Бунақанги иқрорни эшитган одамлар нима қилсин? Сапчиб тушсинми?!

Адабий бадгумонликка эга одам ўзича, конъяк таклиф қилишмади-я, деб ўйлаган бўлар эди. Афтидан, уларнинг назарида, менинг қўлёмма конъяк кўринишидаги қўшимча қийматга арзимаиди, шекилли? Бироқ ўзим нодонлик қилиб “асабим жуда зўриқди” дедим-ку.

Таҳририятдан эндигина чиққан эдим, қасам ичиб айтаманки, муболаға қилмаяпман, менга тағин ўша қари шоир юзма-юз келса бўладими! У айна шу таҳририятга шошилиб келаётган экан. Ҳалигина учрашганимизни тағин унутиб қўйибди. Бироқ менинг ўзимни унутиб қўймагани ҳайратланарли. Ҳар қалай, йигирма йил бир уйда яшаганмиз-да. Анчадан бери кўришмаганимиз ҳам, ёзиб битирган янги достонининг зўр асарлиги ҳам, у ҳақда фикр тарқатишим зарурлиги ҳам – ҳамма-ҳаммаси тағин бир карра такрорланди.

– Аммо дostonни қай таҳририятга берганимни сендан яшириб ўтирмайман, – деди у боши-ю қоши билан таҳририят биносига имо қилиб. – Сен бунга ақлинг етмайдиган даражада аҳмоқ эмассан-ку. Бироқ биз – шоирлар ирим-чиримларга ишонувчан халқимиз-да.

Мен бир карра йўл қўйган қўпол хатомга қаттиқ афсусланиб, ўзимни ёзғирдим:

– Асаб зўриққан, – беихтиёр овоз чиқариб шундай дея заҳарханда қилдим-да, айтишим билан ҳушёр тортдим.

– Кимнинг асаби, муҳаррирнингми? – қари шоир ҳам сергак тортди.

– Йўқ, – аниқлаштирдим мен, – аср охирининг.

– Бошимни қотирмай тур, – деди қари шоир, – мени жиддий суҳбат кутяпти. Аммо фикр тарқатишни унутма!

Шу билан биз хайрлашдик ва шу куни бошқа учрашмадик. Таҳририятдан кейин мен тағин метрога йўл олдим. Метро йўлидаги марказий кўчалардан бирида кетаётган эдим, туппа-тузук кийинган бир қиз ёнимга келди-да:

– Биз черковга эҳсон йиғиб юрибмиз. Марҳамат, эҳсон қилинг! Эвазига манови ёпиштирмани берамиз, – деди.

У қўлида устига аллақандай рангли суврат ёпиштирилган кафтдеккина қалин қоғозни ушлаб турар эди. Мен ҳатто бу сувратларга диққат қилиб қараганим ҳам йўқ. Барибир кўзойнаксиз яхши

кўролмаيمان. Кўзойнакни чўнтагимдан олиб тақиб қарашга ҳафсалам ҳам, хоҳишим ҳам йўқ эди.

Нимагадир айна шу лаҳзаларда силлам қуриб, қариётганимни ҳис қилдим. Қиз “Черковга!” дея шунанганги хокисорона илтижо қилиб турибдики, эътиборсиз қолдиришга уялдим-да, ҳамёнимни чиқариб, унга ўн сўм бердим.

– Мановини олмайсизми? – дея эслатди у.

– Керак эмас, – деб жавоб қилдим-да, айна лаҳзаларда қариллик ростдан ҳам забтига олаётганини ич-ичдан ҳис қилган кўйи ўзимни метрога урдим... Черков – камбағалларнинг фоизи нариги дунёда олинадиган банки. Банк – бойларнинг Худоси сейфга қамалган черкови.

Метрода анчагина узоқ йўл юришим керак. Шундай бўлса ҳам, метрода менга, Худого шукур, ҳеч ким тирғалгани йўқ. Фақат қандайдир кайфи бор ишчи вақти-вақти билан кўзи кўзимга тушганида – шундоққина рўпарамда ўтирган эди – ташқарига бирга чиқиб ичмаймизми деган маънода ишора қилган кўйи хушнудлик билан кўзини қисади... Гоҳида ишчилар зиёлиларга талпинишини анча аввал сезганман. Қачонки, бошқа биров билан ичишнинг иложи бўлмаганида.

Дарвоқе, ўсмирлигимдаёқ инқилобдан аввал марксчиларнинг ишчилар билан ертўлалардаги пинҳоний учрашувлари хусусидаги мароқли ҳикоялар мени қаттиқ ҳайратлантирар эди. Уларда жандарм бостириб келиб қолганида бошлаб алдашга қаратилган бир ақлли тadbир алоҳида қайд этилар эди. Яширин ташкилотчилар ичкилик билан газакни тайёрлаб қўйишарди-да, “Мана, жимгина ичиб-газак қилиб ўтирибмиз, нима гап?” дея анқовсирашар эди. Аслида улар “Правда” газетасини ўқишар эди. Аммо ҳаммасидан қизиғи, мана, қаранг, нимада эди: жандарм бостириб келганми-йўқми, қатъи назар, бу воқеалар баёнида ўша ичимлик билан газаклар қаёққа, қай тарзда гумдон бўлгани хусусида ҳеч қачон лом-мим дейилмас эди.

Албатта, улар баҳузур ичкилик ичиб, газак қилиб ўтиришган. Зотан, марксчиларнинг айёрлиги шунда эдики, улар инқилобий адабиётлар билан таништириш мақсадида ичкилик-у газаклар орқали ишчиларни ўзларига жалб қилганлар. Ишчиларнинг айёрлиги эса, шунда бўлган эдики, улар гўё инқилобий адабиётлар билан қизиқаётгандек бўлиб, аслида теппа-текин ичкилик билан газакка ишқибоз бўлишган. Мана шунинг натижасида инқилобчилар билан ишчилар ўзаро қаттиқ боғланиб қолишган. Ишчилар марксчиларни ичишга ўргатганлар. Марксчилар эса, бунинг учун миннатдорчилик сифатида ишчиларни улар ер юзидаги энг қудратли инсонлар эканлиги (“пролетариат диктатураси”)га ишонтирганлар.

Энг биринчи марксчи “Правда” газетасини кўлига олиб очар экан, ишчи ароқни қадаҳларга қуяётганини кўриб:

– Келинг, аввал газетани ўқийлик, ана шундан кейин ичишингиз мумкин, – деган бўлса керак.

– Йўқ, – деган бўлса керак ўшанда меҳнатда тобланган ишчилар, – биз бир пайтнинг ўзида ҳам ичаверамиз, ҳам газета тинглайверамиз.

Агар ўша энг биринчи марксчи:

– Нега? – деб сўраган бўлса, тегишли жавобини олгандир:

– Агар жандарм бостириб кириб, “Қани, уф де-чи!” деса, нима, биз Сибирга кетаверамизми?

Ўз қадаҳини ароқ шишасига тутар экан, ўша энг биринчи марксчи: “Қанчалик ақлли-я булар! Албатта, келажак ишчилар синфиники-да!” деб ўйлаган бўлиши мумкин. Мана шунақа қилиб, кайф устида биргалашиб инқилоб қозонини қайнатиб юборганлар. Ичимлик сақланадиган ертўлаларга хужум инқилобнинг ўзига хос хусусияти бўлиб қолган. Бу ҳол жамики хотираларда қайд этилган. Инқилоб чавандозлари ҳаттоки Қишки Саройни ишғол қилганларида ҳам биринчи галда ичкилик сақланадиган ертўлаларни қидирганлар. Бечора Керенский бундан фойдаланиб қочиб қолган.

Хуллас, ишчилар марксчиларга ичишни ўргатган, марксчилар эса, ишчиларни “Сиз ер куррасининг эгасисиз” деб ишонтиришган. Аммо охир-оқибатда ҳар икки томоннинг устидан ароқ ғалаба қозонган-да, Советлар Иттифоқи парчаланган. Тирик қолган аҳоли эса, қаҳрамонларча ичишда давом этмоқда.

Дарвоқе, бир ақлли одам айтганки, аслида ҳеч қандай инқилоб бўлмаган, фақат аксилинқилоб бўлган! Бу гап бизнинг мамлакатимиз тарихини шунақанги аниқ акс эттирадики!.. Ҳаттоки миллионлаб бегуноҳ жонларнинг қурбон берилганини ҳисобга олманга тақдирда ҳам, инқилоб Россияга амалда нима берди? Колхозлар шаклидаги крепостной ҳуқуқини қайтариб берди – шу! Айнан шунақа бўлди.

Хулласи калом, метро вагонада кетяпман, рўпарамда ўтирган ярим сархуш ишчи бўлса, ер юзига чиқиб, биргалиқда ичишга даъват қилган ҳолда менга хушнудлик билан кўзини маъноли қисяпти. Мен ўз қарашларим билан унинг имосини мутлақо тушунмаётганимни англатмоқчи бўлдим. Ҳатто ўзимни хориждан келган меҳмон деб кўрсатишга уриндим.

Бу кўзини қисиб турган ишчи менга Михаил Булгаковнинг қаҳрамонларидан бирини эслатиб юборди. Яқиндагина унинг машҳур “Уста ва Маргарита” романини қайта ўқиб чиққан эдим. Шу топда асарнинг бутун бўй-басти ёруғ ёз кунидагидек кўз олдимда аниқ-равшан намоён бўлди.

Улуғ, айна чоғда, гуноҳкор китоб бу! Бу китобнинг гуноҳкорлиги шундаки, муаллиф иблисининг қанчалик улуғлигини кўрсатмоқчи, кўрсатганда ҳам, ўзига етгулик ҳавас-у иштиёқ билан кўрсатмоқчи бўлади. Асарда шайтон раҳмоннинг ўзига хос ўринбосари сифатида ҳаракат қилади. Ҳолбуки иблиси лаин Худонинг энг бирламчи душманидир.

Совет бюрократларининг масхарасини чиқариб энгил мутойибали ва аччиқ захархандали кулгу уйғотишни бадииятга зарар ерказмаган ҳолда ҳам удалаш мумкин эди, агарки муаллиф нозик ва ўзигагина хос киноя-пичинг орқали ўқувчига асардаги иблис шартли қаҳрамон эканлигига ишора қилганида. Бу қаҳрамон ҳеч қандай иблис эмас, балки ақлини еб қўйганлар дунёсидаги оддийгина эсли-хушли инсон.

Олий, фалсафий маънода бу ердаги шайтонга жиддий муносабат нодонларча муносабатдан бошқа нарса эмас. Қаердаки муаллиф иблисга аниқ-равшан жиддий муносабатда бўлса, асарнинг айна шу жойлари зерикарли ва бадииятдан йироқ.

Аммо роман буюк асар, чунки унинг замирида ҳаётни қандай бўлса шундайлигича қамраб олишга, гўёки бутун ер куррасига юксакликдан туриб назар ташлашга уриниш бор.

Санъаткорнинг юрак ёлқинидан туғилган ажойиб лирик оҳанг ва гўзал кулги муаллифнинг ўзини қуршаган ҳаётдан нақадар юксак туришини намоиш этади. Дастлабки икки боб санъаткорона ёзилган. Кейинги бобларда ҳам гўзал саҳифалар бор. Аммо гуноҳ ўз кучида қолган. Маргаританинг алвастилиги ғашга тегадиган даражадаги феминизмнинг гўёки нариги дунёда жазавага тушишидан бошқа нарса эмас.

Булгаков ва у ўзининг пири деб ҳисоблаган Гоголнинг шайтанат оламига маҳлиёларча қизиқиши тасодифий ҳодиса эмас эди, албатта.

Ҳар иккисининг даҳшатли, аянчли ўлимидаги ўхшашликни қаранг. Тасодифми бу? Билмадим. Севимли аёлнинг назокатли ғамхўрлиги Булгаковнинг ўлимини-ку, ўзига хос тарзда нурлантириб турибди. Бечора Гоголь!

Яхши китоб ўқувчини сархуш қилади. Ёмон китобни ўқиганингиздан кейин тозаланиб-покланиш учун дарҳол миянги спиритга чайқаб олишни истаб қоласиз. Мен шундай қиламан ҳам...

Ҳақиқий шеърни тағмаёноларга етиб бормасингдан туриб ундаги ҳақиқат эпкиниданоқ таниб олиш мумкин. Ана ўшанда бу шеърдаги техник нуқсонлар (агар улар бор бўлса), иккинчи даражали эканини ўзингиз тушуниб оласиз.

Цветаева ва Маяковский шеърлари улкан истеъдод билан битилган, айна чоғда, гўёки аввал-бошда ёш ўқувчига мўлжаллаб ёзилган. Улар худди “Юз метрни югуриб ўтолмайсанми, менинг шеърларимни ўқиб овора бўлмай қўя қол!” дея уқтираётгандек!

Пушкин ёшликка донолик бахш этиб, қарилликни яшартиради. Ўлимнинг ичида ҳам кулги барқ уриб туради. Заргарона иш!

Икки бошли бургутнинг қулайлиги шундаки, ҳар бир бош “Мен учун ҳам нариги бош ўйлаяпти” деб ўйлайди.

Биз “Социализмнинг вайронасини капитализмнинг харобазорига айлантирамиз” деган шиор остида яшаб турибмиз.

Шармандаликнинг савияси юксалмоқда!

Саҳрода аюҳаннос солишдан аввал у ерда ақалли биттагина водий яратиб қўй!

– Худо йўқми, билганингни қилавер!

– Бу одобдан эмас-ку!

– Демак, билганингни одоб билан қилавер-да!

Иуда – Исо алайҳиссаломнинг одам танишдаги хатоси.

Бир одам шундай ақлли гап айтган экан: мияга яхши фикр келибди, бироқ унинг бўм-бўшлигини кўриб қайтиб кетибди.

“Қарғага тўпдан ўқ отиб бўлмайди” дейдилар. Бу

гапни айтаётганда жониворга раҳм-шафқат билан қараш кераклиги ҳеч кимнинг хаёлига келмайди.

Йўқсуллик уни мағрурликка ўргатди.

Агар ҳар қандай ҳокимият Худонинг хоҳиши бўлса, ҳар қандай Худо ҳам ҳокимиятнинг хоҳиши.

Яхшилик қилишга мойил одам ақидалар билан ҳисоблашиб ўтирмайди ва ҳар қандай йиқилганнинг оёққа туриб олиши учун унга ёрдам кўлини чўзади. У “Йиқилган бунга лойикми?” деб ўйлаб ўтирмайди. Йиқилиб кўмакка муҳтожми, демак, кўмакка лойик!

Телевизор кўришнинг энг гаштли томони шундаки, уни ўз кўлинг билан ўчириб қўя оласан.

Қарияпман. Ҳалитдан бу дунё ҳақида худди ўсмир-ўғил ҳақида ўйлагандек мискинона ва маҳзунона хаёлларга чўмаман: эртага менсиз унинг ҳоли не кечар экан-а?

Художўй ҳаётга тиш-тирноғи билан ёпишиб олмаган, чунки жаннатдаги қўшимча шодликлардан умидвор. Бинобарин, бу ҳаётда художўй билан тил топишиш осон, бу ҳаётни яхшилаш ҳам осон.

Набоков – илдизи тупроққа таралмаган ёзувчи. Унинг энг яхши асарлари гидропоника (тупроқсиз, озуқа моддалар эритмасида ўстирилган ўсимлик)га ўхшайди. Ўйлаб ўйингнинг тагига етолмайсан: наҳот келажакнинг санъати шундай бўлса?

Даҳо – юлдуз юлдуз билан тиллашади.

Ёзонғич – юлдуз ой билан тиллашади.

Товламачилик унинг иккинчи табиатига айланган пайтда биринчи табиати қаёққа қаради экан-а?

Тубсиз чоҳ устидаги ақлнинг мустаҳкам таянчи – бадий асарнинг шакли айнан мана шу, бундан бошқа нарса эмас.

Ёзувчилик ишидаги энг улкан роҳат-фароғатни шахсан мен ижод жараёнида ҳис қилмайман. Илҳом ёқимли, лекин қийноқли ҳолат. Мана, дейлик, мен бир асар ёздим-да, яхши ёздим деб ҳисобладим. Ухлагани ётдим. Эртасига эрталаб ишнинг энг ёқимли қисми – қораламани тозалаш бошланади. Бу иш жазирама ёз чоғида муздеккина апелсиннинг қобиғини арчилашга ўхшайди.

Бир бекатга бошқа одамлар қаторида қўлида оғиргина тўрва кўтарган анчагина ёши улуғ аёл кириб келди. Бўш ўрин йўқ эди, шунинг учун мен ўрнимни бўшатиб, уни ўтиришга таклиф қилдим. Табиийки, ўзимнинг хориждан келган меҳмонлигимни кўрсатувчи имо-ишораларни унутиб, рус тилида таклиф қилдим.

– Кераги йўқ! – деди кутилмаганда аёл ва менга шунақанги малолланиб қарадики, гўё мен ўзимнинг ёшимдан ўн йилни олиб ташлаб, унинг бўйнига ўн беш йилни намойишкорона осиб қўйгандек.

Мен яна бир марта ўтиришга таклиф қилдим. Бироқ аёл бу гал ҳеч нима демади. Фақат тўрвасини оёқлари олдига қўйди. Мен гўл бўлиб тик туравердим.

– Ўтирсанг-чи, йигит! – деди анови ишчи. – Бу аёл ҳали гижинглаб юрибди-ку! Тик тураверади-да!

Ажабо, аёл ишчининг ўзини халқона тилда қирчанғига эмас, тулпорга менгзаганига мамнун бўлиб, унга жилмайиб қаради.

Мен бир қадар гангиб жойимга қайта ўтирдим. Анчадан бери мени “йигит” дейишмаган эди. Аммо, бошқа томондан олиб қараганда, аёл мени ўзига жой бўшатиб беришга жуда қариллик қилади, деб ҳисоблади-ку. Шу пайт қарасам, ширакайф ишчининг кўз қисиб-бош чайқаб имо қилишлари баттар авжига чиқяпти. У нафақат мени тепага кўтарилиб ичишга, ўзига кулиб қараган анови аёлни ҳам бирга олиб чиқишга чақириб имо-ишора қилаяпти.

Менга тинчлик керак, шунинг учун навбатдаги бекатда тушиб қолдим. Кейинги поездни кутдим-да, унга кириб ўтирдим. Икки ёшгина аёл мен билан ёнма-ён ўтиришди. Бир-бирлари билан узоқ кўришмаган эски қадрдонлардек кўрган-боққанларини айтиб тугатишолмаяпти.

– Шу ёзда менинг бошимга тушган кўргиликни айтсам!.. Кўрққанамдан нақ ўлиб қолай дедим! – деди улардан бири қаттиқ орзиқиб.

– Нима бўлди? – энтикиб сўради иккинчиси.

– Кечқурун паркда айланиб юрган эдим, безорилар зўрлаб кетишса бўладими! Нақ ўлиб қолай дедим. Авваллари кўп марта бемалол сайр қилиб юрганман, ҳеч гап бўлмаган. “Кўза кунда эмас, кунда синади” деганларидек, кўрмайсанми!..

“Ҳе, аҳмоқ”, деб ўйладим мен. Бизнинг безовта-беҳаловат замонамизда кечаси ёлғиз ўзинг паркда бало борми? Аслида, бу аёл ўзини зўрлашларини хоҳлаган бўлса керак!.. Уларнинг гапларини бошқа эшитишни истамадим.

Ўз бекатимгача бориб, метродан чиқдим-да, уйга йўл олдим. Ўзимнинг қадрдон кўчамдаги йўлак бўйлаб одимлар эканман, қарасам, икки нафар ёшгина йигит менга пешвоз юриб келяпти. Тагин денг, мендан кўз узмаган қўйи жилмайиб келяпти!

Бир зумда кўнглимни мискинона ўйлар тарк этиб, некбинларча ўйлар чулғаб олди. Албатта, бу йигитлар менинг ўқувчиларим! Асарларимдаги теша тегмаган қизиқ ҳазил-мутуйибаларни эслаб кулшяпти! Кўп ёзувчилар ёшлар китоб ўқимай қўйди деб ҳасрат қилишади-я тагин! Мен уларга дўстона бош силкидим. Кўз очиб юмгунча бўлма улар менга юзма-юз келишди. Ҳозир дастхат сўрашади, лекин ёзишга қалам олган эдимми ўзи, дея ўйлаб улгурдим, холос.

– Сизга омад кулиб боқди! – ҳайқирди улардан бири. – Мана, арзонлаштирилган мол! Дўкондагидан беш баравар арзон! Сизнинг омадингиз бор экан!

Улар менга одобсизларча қапишиб тургани учун ҳам ўзимни қандайдир ноқулай ҳис қилаётган бўлсам-да, “Булар менинг ўқувчиларим!” деб ўйлашда давом этмоқда эдим. Менга ёқимсиз туюлаётган ҳолат эса, англашилмовчиликкина, холос. Ахир, улар менга унча-мунча нарса ёқа-вермаслигини, таъбим нозиклигини билишмайди-да. Воқеанинг давоми ақлга сиғмайди: улар менга қандайдир бир пулга қиммат қўлқоп билан қандайдир куракда турмас бўйинбоғ узатишяпти! Мен эса, нимагадир ғайришуурий тарзда уларни олиб, ҳамёнимни чиқариб, сўраб турибман:

– Қанча?

Кўзойнагим чўнтагимда, шу топда кўзойнагимни олиб тақиб, ўз мухлисларимнинг кўз олдида пулларни диққат билан санаш менга ноқулай туюлгани сабаб, ҳамёнимни уларга шундоққина тутқазса қолдим. Тўғри, ҳамёнда пулим юз сўмдан кўп эмаслигини аниқ биламан.

Омадим борлигини айтган йигит ҳамёни бир зумда бўшатди. Пулларни олар экан, шунисиға қойил қолдимки, бир қўлининг бармоқлари билан уларни санаб ҳам улгурди-да, бўш ҳамёни ўзимга қайтариб берди.

– Омадингиз бор экан! – дея ҳайқирди у охириги маротаба. Шу заҳоти иккаласи одамлар орасига кириб кўздан йўқолди.

Ўзимни икки барабар зўрлангандек ҳис қилдим. Айнан икки барабар! Улар иккита бўлганлари учун эмас, йўқ, зўрлашаётган пайтда ўзимнинг зўрланаётганимни, йўлақда, одамлар орасида, куппа-кундузи зўрланаётганимни англаб етмаганим учун! Бир қўлимда қўлқоп билан бўйинбоғни ушлаган кўйи иккинчи қўлимдаги ҳамёнга кўз югуртирдим. Ичидаги битта ғижимланган пулга кўзим тушди. Мана шу ерда мен нимагадир кўзойнагимни олишга эринмадим, айна чоғда, лаънати қўлқоп билан бўйинбоғни ерга тушириб юбормасликка уринган ҳолда кўзойнагимни тақиб, пулга тикилдим. Бу беш сўмлик эди. Нега уни ҳам олмади – мен учун ҳозиргача энг катта сир бўлиб қолди. Эҳтимол бу миннатдорчилик ифодасидир? Овсарлик туғдирган қулайлик учун улар ўзимнинг пулимини ўзимга садақ қилишгандир балки?

Мен бирдан уйқудоримни эслаб қолдим. Юрагим беихтиёр шувиллади. Нега улар менга бу қадар безбетларча ёпишиб-қапишиб туришди?! Наҳотки уйқудориниям қўшиб шилиб кетишган бўлса?! Қўйин чўнтагимга қўлимни тикдим-да – о, нақадар улкан бахт! – бармоқларим уйқудорини ҳис қилди. Болалигимда чўнтагимдан бехос ширинлик топиб олганимдагидек, астойдил суюниб кетдим.

Яхшиям ҳамёнга эмас, алоҳида солган эканман. Ҳамёнда бўлганида, уни ҳам ўзимга билдирмасдан шилиб кетишлари эҳтимол эди. Ҳаттоки қўйнимдан ҳам! Шилиб кетишлари мумкин эди, бироқ шилишмабди! Ҳа, бу яшин тезлигида содир бўлган қаллоблиқда ҳам, ҳар қалай, яхшилиқ аломатлари йўқ эмас. Ахир, воқеага ёнларидан ўтаётган одамларнинг эътиборини жалб қилмаслик учун иккови икки томондан ёпишиб-қапишиб турган эди-да. Айни шу бугун, кўринишидан, менга уйқудори ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ керак бўладиганга ўхшаб турибди ўзи. “Реладорм” деганлари ажойиб уйқудори! Менинг бу гапим рекламага ўхшаса ўхшар, аммо бу дори ҳар қандай рекламага арзийди ҳам-да!

Ўзимни босиб олганимдан кейин ўлжамни нима қилсам бўлади энди, деб ўйлаб қолдим. Уйга кириб хотинимга воқеа қай тарзда рўй берганини тушунтириб айтиш... Йўқ, бунга ҳолим ҳам, хушим ҳам йўқ. Ажабо, ҳамёнда қолган пулга нега мунча қизиқиб, диққат билан қарадим экан-а? Бунинг сабабини энди тушундим. Агар пул нисбатан йирикроқ бўлганида

(афтидан, мен ғайришуурий тарзда мана шунга умид қилган эканман-да!) содир бўлган воқеани зўрлаш эмас, савдо-сотикнинг дағалроқ шакли деб ҳисоблаш мумкин эди. Аммо беш сўм!.. Буни қандайдир гипнозми-маҳлиёлик ҳолати деб бўлмайди, албатта. Шунчаки менинг самимий, дўстона илтифотимни овсарнинг кўнгилчанлиги деб тушунишди. Сирасини айтганда, менинг илтифотимдан аввалроқ ҳам улар “Мана, айнан биз қидирган одам!” дегандек кулиб қарашаётган эди.

Муттаҳамлар гоҳида одам боласининг руҳи равонини шунақанги нозик ҳис қилишадики!.. Куни кеча бир жияним уйимда бўлиб, қизиқ воқеани айтиб берди. У фирмада ишлайди. Ишбилармон, ўз ишига пишиқ, чиройли, ақлли, дадил.

Қандайдир бозорга келиб, эҳтиёт қисмлар дўконига кирибди. Нимадир харид қилмоқчи экан. Керакли нарсани сотиб олиб, машинасининг ёнига қайтиб келибди. Ўтирганида сезибдики, орқа ғилдиракнинг ели чиқиб кетган. Машинадан чиқиб, ғилдиракни алмаштирибди-да, тагин машинасиға ўтириб йўлга тушибди. Йигирма дақиқалардан кейин сезиб қолибдики, шундоққина ёнидаги олд ўриндиқда ётган дипломати йўқ! Эртароқ сезиши ҳам мумкин эди, бироқ бундай бўлишини ким ўйлабди дейсиз. Кеч бўлса ҳам ўйлаб қараб тушунибдики, ўғри орқа ғилдиракнинг елини атайин чиқариб қўйган! Эгаси ғилдиракни алмаштираётган чоғида қулай ётган дипломатни олиб қочган! Бундай пайтда ким ҳам эшик-деразаларни қулфлаб қўяди!

Бўлар иш бўлди. Дипломатда паспорти билан янги квартирасига рўйхатга қўйиш учун керакли ҳужжатлар бўлган экан. Албатта, ўғри унда бошқа қимматроқ нарсалар ва ё мўмайроқ пул йўқлигини билганида эҳтимол бу ишга қўл урмаган бўларми эди. Аммо уни ҳам тушуниш мумкин. Икки-уч қадам нарида машинанинг эгаси орқа ғилдиракни алмаштираётганида дипломатда нима борлигини текшириб кўролмабди-да, ахир.

Шундай қилиб, жияним ортига қайтиб тагин ўша бозорга келибди-да, машинасини қолдирган жойга яқинроқ дўконларнинг сотувчиларидан машинасининг ёнига келган қандайдир шубҳали одамни кўрган-кўрмаганларини сўраб-суриштирибди. Ўзича ўша шубҳали одам шу атрофдан ҳали узоқлашиб улгурмаган деб умид қилибди. Афтидан, у ўзининг кучига ишониб масалани жойида қизиқ устида ҳал қилишга умид боғлабди. Соддадил-да. Сотувчилар ўша шубҳали одамни кўрган тақдирда ҳам буни тан олиб айтишармиди! Йўқ, кўрмадик, дейишибди.

Жияним қаттиқ хафа бўлибди. Янги паспорт олиш, янги маълумотномаларни тўплаш... Кечқурун телевизорнинг олдида хафа бўлиб ўтирган эди, телефон жиринглаб қолди. У олиб қулоғига тутди. Кимдир унга ахлат қутисининг ёнида паспорт билан маълумотномаларни топиб олганини, ёнида шу телефон рақамлари борлигини хабар қилибди. Буларнинг ҳаммаси сизники эмасми деб сўрабди.

– Меники, меники! – дея суюниб деди жияним, кўнғироқ қилган одамни ҳам суюнтиришга уриниб. Аммо уни суюнтиролмабди.

– Икки минг доллар бўлса, мен сизга паспортингиз билан маълумотномаларингизни қайтариб бераман!

Кўпгина қудратли одамлар қатори, жияним ҳам табиатан қизиққон одам, зотан куч-қудрат одамга қизиққонлик қилиш ҳуқуқини беради. Йўқ, лапашанг-ландовурлар ҳам қизиққон бўлиши мумкин, бироқ улар кўп ҳолларда ўз қизиққонликларини сир тутадилар. Улар ўз қизиққонликларини сир тутганлари туфайли баттарроқ лапашанг-ландовур, ҳатто баттарроқ қизиққон бўлиб бораверадилар ва сўнги кунларига қадар ўз қизиққонликларини сир тутишга уринадилар. Бироқ менинг жиянимда сир тутадиган нарсанинг ўзи йўқ эди.

– Мен уч юз долларга Абхазияга бориб, янги паспорт олиб кела қоламан! – дея қичқирди у ва гўшакни отиб юборди.

Бироз вақт ўтиб яна қўнғироқ жиринглади.

– Намунча қизиққон бўлмасангиз! – дея ажабланиб сўрабди ўша овоз. – Яхши, уч юз долларни олиб келинг-да, ҳужжатларингизни олиб кетаверинг! Мен ҳам асабимни озмунча зўриқтирдимми!

Москва чеккасидаги бозорга кираверишда ўнг томондаги дўкончада ўтирадиган жуда чиройли бир қизнинг ҳузурда учрашув белгиланибди. Учрашув вақти айтилибди.

– Яхши, – деди жияним, афтидан, дўконча қаерда жойлашганини аниқ тасаввур қилиб олган.

Шундан кейин хотини уввос солиб йиғлайди, “Борманг, ўлдиришади” деб ёлворади, аммо у қисман ўзининг куч-қудратига ишонгани сабаб хотиннинг гапига кирмайди-да, эртасига ўша жойга боради. Албатта, у ҳаммаси бир одамнинг ёки бир уюшган гуруҳнинг иши эканини яхши билади.

Дўкончага кириб, ростдан ҳам у ерда чиройли бир қиз сотувчилик қилаётганини кўради. Қиз унга хайрихоҳлик билан табассум қилади ва ҳатто уни дарров танийди.

– Ҳозир етиб келади, – дейди.

Ростдан ҳам озгина вақт ўтиб дўкончага бир йигит кириб келади ва жиянимнинг барзангилигини кўриб, унга синовчан тикилиб қарайди. Кўринишидан, бу йигит ҳамтовоқлардан бири, холос. Ёлдиракни тешган одам ҳам унинг куч-қудратини кўриб қўйса ёмон бўлмас эди. Аммо у, эҳтимолки, ўз қилмишидан ич-ичдан ҳижолат бўлгани сабаб келмайди.

– Паспорт билан ҳужжатларни йўқотган сизми сиз? – деб сўрайди йигитча.

– Ҳа, менман.

– Машинамдан қоғозхалта олиб кир, – дея мурожаат қилади йигитча ёқимтой қизга. Қиз пештахта тагидан шўнғиб чиқиб тезда дўкончадан ташқарига югуриб кетади-да, беш дақиқадан кейин қандайдир қоғозхалта олиб кириб жиянимга тутқазади. Жияним қоғозхалтанинг шакл-шамойилига бир қадар ажабланиб қараган кўйи уни очади. Қараса, тўппонча!

– Бу меники эмас-ку, – дейди жияним ҳалиги йигитга бир қадар ҳадиксираб, аммо, айна чоғда, ўзининг кучига ишонган ҳолда кўз тикиб.

– Бунисини эмас, нариги қоғозхалтани олиб кир эди, аҳмоқ! – ўшқиради йигитча сотувчи қизга ва тўппонча қоғозхалтани жиянимнинг кўлидан олиб, уни ясама лоқайдлик билан ўз чўнтагига солиб қўяди.

Сотувчи қиз яна югуриб чиқиб кетади-да бошқа қоғозхалтани олиб киради. Жияним уни очиб, ичида пластик бомба эмас, ростдан ҳам ўзининг паспорти билан бошқа ҳужжатлари борлигига ишонч ҳосил қилади. Шундан кейин йигитчага уч юз долларни беради-да, улар хушмуомалалик билан хайрлашадилар.

Бу ерда ўткир руҳшуноснинг “дастхати”, менимча, қоғозхалталарни чалкаштириб юборишда кўриниб туради. Албатта, ҳаммаси қиз билан аввалдан келишиб олинган. Тўппонча атрофидаги ўйин мабодо паспортнинг эгаси ўжарлик қилиб, пул беришдан бош тортгудек бўлса, ишга солиш учун зарур кўрилган.

...Аммо мен кўчада турибман. Қўлимдаги тўппонча эмас, қўлқоп билан бўйинбоғни нима қилишни билмайман. Ахлат идишига ташлаб юборайми? Яқинроқдаги ахлат идишининг атрофида қандайдир одамлар ароқ ичиб туришибди. Буни ҳақорат деб тушунишлари мумкин. Ҳозирги пайтда бундай қилиш хатарли.

– Вой аблаҳ-эй, – дейишади бир-бирларига, – биз бу ерда ватанимиз тақдирига куйиниб энг сўнги чойчақаларимизни ичиб тугатяпмиз. Халқ оч-яланғоч, манови аблаҳ бўлса, шундай қимматбаҳо бисотларни ахлатхонага ташлаяпти!

Бир ёзувчи ақлли гап айтган: Россияда гадойлик маданиятининг савияси баланд. Бунга қўшимча қилиб айтишим мумкинки, гадой ана ўша ўзининг гадойлик маданиятини ҳимоя қиламан деб тумшукқа туширишга ишқивоз бўлади. Шу руҳдаги таққос-у ташбеҳларни яна давом эттириш мумкин. Масалан, нодонлик серқирра ақлий маданиятдан далолат. Ёхуд, япон самурайларида харакири маданияти юксак. Лекин бундай маданиятлар фахрланишга арзирми экан?

Хўш, бу дардисарларни нима қилса бўлади энди? Кутилмаганда омадим юришиб қолди. Қарасам, яқингинада бир гадой аёл ўтирибди.

– Садақа қилинг, садақа радди бало, – менга мурожаат қилди у. Миямда шоҳона бир муғомбирлик ярқ этгандек бўлди! Мен бу сурбет қўлқоп билан ярамас бўйинбоғни гадойга эҳсон қилдим. Аёл уларни синчиклаб кўздан кечирди ва нима учундир бўйинбоғни икки қўлига олиб, унинг узунлигини ўлчади ё гулига маҳлиё бўлиб тикилиб қолди. Бу гадойнинг қиёфаси шарқона бўлгани боисми экан, ҳолат нимагадир “Аршин мол олан” деган эски кинони, аниқроғи, экранлаштирилган опереттани ёдимга солди. Унда бир пайтлар машҳур бўлган Бейбутов қўшиқ куйлайди. Мен нимагадир дафъатан андак ҳижолат бўлган ҳолда бу оламда анчагина узоқ яшаб қолганимни ўйладим. Айна чоғда, ўзимнинг уятсизлигимдан бир қадар уялган кўйи ҳали яна яшашни хоҳлаб турганимга иқрор бўлдим. Ҳатто аввалги пайтлардагидан кучлироқ хоҳлаб турибман! Умр –

бисотини бой бераётган қиморбоз, кўп яшаганинг сайин яна-да кўпроқ яшашни хоҳлайверасан.

Гадой аёл бўйинбоғни кўйиб, кўлқопни кийиб кўра бошлади. Бир амаллаб кийиб олди, сўнг сўради:

– Пул-чи, пул йўқми?

Эҳтимол шарқона аёлга ўхшаб менинг ечинимга чек кўйиб, фарқини пул кўринишида олишга қарор қилди, шекилли.

– Йўқ! – дея тўнғилладим-да, беш сўмимни тўла ҳолда сақлаб олиб бориш ниятида шахд билан уй томон юрдим. Қанчалик ажабланарли бўлмасин, шу ишни уддалай олдим.

Уйга кириб ечиндим-да, ўлжага ташланган ваҳшийдек машинкага ташландим. Шу бир кунни ёзиб кўймасам, кейин унутилиб кетади! Бошимдан нимаики кечирган бўлсам, бир чеккадан чиқиллатишга шу қадар берилиб кетибманки, телефон жиринглаганида ҳеч қачон гўшакни кўтармаслик қондасига риоя қилмасдан файришуурий тарзда гўшакни кўтариб кўйибман.

– Сиз фалончимисиз? – деб сўради дадилгина аёл овози.

– Ҳа, мен фалончиман.

– Сизнинг машҳур ёзувчилигингизни биламиз, шунинг учун сизга мурожаат қиляпмиз! – фавқулдда илҳом-иштиёқ билан бидирлай кетди у. – Бизнинг машҳур клубимизга аъзо бўлинг, жаноб...

Аёл клубнинг номини тилга олди, аммо мен шу заҳоти уни унутдим.

– Не бир казо-казолар бизга аъзо бўламиз деб атрофимизда уймалашиб юришибди, – гапида давом этди у, – бироқ биз уларни таёқ билан ҳайдаб, “Бор, ишингни қил!” дея қувлаб юборяпмиз. Клубимизда фақатгина сайлаб олинган одамлар. Аъзолик бадали номигагина бадал – ойига атиги қирқ доллар!

Шундай дея аёл кутилмаганда гўшакка хоҳолаб кулди-да, анчагача ўзини кулгидан тўхтатолмади. Афтидан, бадал миқдорининг арзимас даражада кулгили эканига чидаёлмай қолди.

– Сиз бир йўла бир йилга бадални тўлайсиз-да, клубимизнинг аъзолик гувоҳномасини кўлингизга оласиз. Гувоҳнома бўйича истаган пайтингизда клубимизнинг ресторанига кириб, ярим баҳосига овқатланишингиз мумкин.

Аммо мен бугунги кунда яхшигина тобланганим сабаб пинагимни бузмадим. Буни аёл хаёлига ҳам келтирмас эди, албатта. Устига устак, мен столининг бир чеккасида ялтираб турган уйқудориларга ўқтин-ўқтин кўз ташламоқда эдим. Бу менга кўшимча куч-қувват бахш этмоқда эди.

– Кечирасиз, – дедим мен, – агар ресторанингизга ўз меҳмонларимни бошлаб борсам нима бўлади?

– Тўрт кишигача ярим баҳосида! – қувонақувона хабар қилди аёл. – Аммо клубнинг аъзолик гувоҳномасини олишингиз учун йиллик бадални олдиндан тўлаб кўйишингиз керак! Нархи ниҳоятда арзон – ойига атиги қирқ доллар!

– Ҳаммаси бўлиб тўрт кишимиз?

– “Ҳаммаси бўлиб” деганингиз нимаси? – жиддий тортиб сўради аёл. Мен саволимни ойдинлаштирдим:

– Мен тўртта меҳмонимни олиб бораманми, ёки учта меҳмон, тўртинчиси ўзим бўламанми?

– Сиз тўртинчи бўласиз! – тагин вайсай кетди аёл. – Аммо ўз меҳмонларингизга кафолат беришингиз керак бўлади! Бизда жуда маданиятли одамлар! Ораларида миллионерлари ҳам бор! Овқатланиб ўтириб кўшиқ айтиш ва ё бир дастурхондан иккинчисига шиша тўхфа қилиш қатъиян таъқиқланади! Сиз бизда кавказча одатларингизни унутишингиз керак бўлади. Аммо муҳими бу ҳам эмас. Сиз бизнинг меҳмонхонамизга номер буюртма қилишингиз ва унда ярим баҳосида истаганингизча яшашингиз мумкин.

– Менга меҳмонхонанинг нима кераги бор? – бир қадар энсам қотиб масалани аниқлаштирдим. – Мен Москвада яшайман-ку!

– Эҳтиёти шарт-да, – тушунтирди аёл, – сиз, ахир, ижодкорсиз. Сизга гоҳида пинҳона учрашувлар сув билан ҳаводек зарур!

Айни гапдан кейин аёл шунақанги яйраб кулдики, ўзи биринчи маротаба ўша пинҳоний учрашув иштирокчиси бўлишга бажонидил тайёрлигини билиб олиш мумкин эди, токи мен унинг таълимини олганимдан сўнг пинҳоний учрашувларни мустақил равишда ташкил қиладиган бўлай. Яйроқ кулгу узоқ давом этди. Ахийри тўхтади. Жимжитлик. Афтидан, аёл ўша пинҳоний учрашувдан кейин беозоргина ухлаб қолди ёхуд бундай вазиятларда аёллар қандай ухлаб қолишини намойиш қиладиганга ўхшайди. Аммо бир неча сониялардан сўнг унинг алланечук яшариб-яшнаб кетган овози янги куч билан жанрангади:

– Аммо ҳаттоки бу ҳам энг асосийси эмас! Клубимиз меҳмонхоналари Европанинг жамики маданият марказларида кўним топган! У ерда билардхоналар, ўйин-кулги хоналари, сув ҳавзалари, теннис кортлари! Клубимиз гувоҳномасини кўрсатиб, сиз уларда истаганингизча яшашингиз мумкин. Яшаш ярим баҳога, овқатланиш ярим баҳога! Бунинг устига, ҳайратдан йиқилманг тагин, нонушта теп-текин! Швед дастурхони! Нимани қанча хоҳласангиз еб-ичаверасиз, қарабсизки, то кечки овқат вақтига қадар ҳеч нима егингиз ҳам келмай қолади!

Аёлнинг менга Эйфел минорасини ярим баҳода таклиф қилишини кутмай мулоимлик билан гапини бўлдим.

– Катта раҳмат! – дедим мен. – Айнан мен назарингизга тушиб турганим учун ташаккур! Аммо гап шундаки, мен сизнинг зўр таклифингиздан фойдалана олмайман. Чунки мен умуман уйдан кўчага чиқмайман!

– Қанақасига чиқмайсиз? – кутилмаганда ўшқириб юборди аёл. – Мен ўз кўзим билан кўрдим-ку! Сизни яқиндагина телевизорда кўрсатишди. Нима, сиз у ерга учиб бордингизми?!

– Гап шундаки, – аниқлаштирдим мен, – телевидение ходимлари мени уйимда тасвирга олишган эди.

Ўшанда ростдан ҳам шунақа бўлган эди. Орага бир муддатлик – уч-тўрт лаҳзалик жимлик чўқди. Сўнг у яна авж қилди:

– Мен йўлини топдим! Мендан бир умр миннатдор бўласиз ҳали! Биз сизга ўзимизнинг агентимизни жўнатамиз. Сиз унга бир йиллик аъзолик бадалини тўлайсиз. У сизга клубимиз гувоҳномасини тантанали равишда топширади. Мен аъзолик бадалимизнинг номигагина бадал эканини тагин эслаб, кулгим қистаганидан энди нақ ўлиб қоламан!

Энди-я? Аввалроқ кулавериб ўлиб қолишига ким ҳалақит қилди унга? Аммо, кўриниб турибдики, у ўлмаган, ўлмоқчи ҳам эмас!

– Умуман, уйдан чиқмайдиган бўлганимдан кейин клубингиз гувоҳномасининг менга нима кераги бор? – саволимни яна бир карра аниқ-равшан такрорладим. – Раҳмат! Хайр!

– Тўхтанг! – деди жон ҳалпида у. – Мен бу ерда маслаҳатлашиб кўрай-чи! Сиз учун истисно тариқасида кечки овқатни уйингизга обориб беришимиз мумкин.

– Меҳмонхона номерини ҳам уйимгами? – заҳарханда билан сўрадим мен.

– Тушунмадим, – деди у, – марҳамат қилиб саволингизни такрорланг-чи!

Ана шунда мен ўзимни босолмай қолдим.

– Богатство – бог адства (бойлик – дўзахнинг худоси), – насиҳатомуз оҳангда тушунтириш бердим мен.

– Тагин тушунмадим, – ишчанлик билан деди у, – такрорланг-чи!

– Богатство – бог адства! – аниқ такрорладим мен.

– Тагин тушунмадим, – деди у. – Ҳарфма-ҳарф такрорланг-чи, ёзиб олмоқчи эдим!

Шунда мен муроса йўлини тутиб дедим:

– Қора нон – гадойнинг жаннати.

Бу гапни у бир зумда тушунди ва гўшакни жаҳд билан жойига қўйди. Албатта, бу ерда товламачилик мана мен деб турибди. Навбатдаги эҳром... Жумбоқ. Қани, бу жумбоқни ечиб кўринг!

Агар ҳаётдан олинган жонли мисоллар мени чиниқтириб-тоблаган бугунги кун бўлмаганида, мен, эҳтимол нималарнидир узоқ қоралаган ва бу қораламалар қаерга бориб тўхташини ўзим ҳам билмаган бўларми эдим... Инсонга бўлган ишонч! Ҳикматли

гапга қанақанги улуғвор эътиборсизлик! Мен тагин машинкага ўтирдим-да, бу суҳбатни ҳам ҳикоянинг давомига ёзиб қўйдим, йўқса кейин унутилиб кетади. Катта хўжаликка ҳар қандай латта ҳам асқотиб қолади, деган эди Ленин ҳатто инқилобга қадар бир ўтакетган муттаҳам партия аъзоси бўлганидан шикоят қилганларга.

Ушбу суҳбатни эндигина ёзиб бўлганимда ишхонамга хотиним кириб келди.

– Сен бугун Москва бўйлаб қандай ажойиб сайр қилибсан-а, – деди у. – Ҳатто рангинга қон югуриб қолибди. Анчадан бери рангинг бу қадар тиниқлашмаган эди! Шунинг учун ҳам мен сенга ҳар куни “Очиқ ҳавода кўпроқ юр!” деб уқтираман. Очиқ ҳавода кўпроқ юравер! Эртага картошка олгани бозорга бор. Бу сенга фойдали-ку. Дарвоқе, кел, сени бир хурсанд қилай. Бугун шунақанги бир ажойиб туш кўрибман де! Қандайдир бир кўринмас одам менга Италия харитасини олиб келибди-да, “Нега Италия пойафзали жаҳонда энг яхшилигини мана энди билиб олдингизми?” деб сўрар эмиш. “Ҳа, ҳа, билиб олдим!” деб қувона-қувона жавоб қилармишман мен. Кулгили, а?

Ростдан ҳам кулгили. Бундай туш билан одам боласи юз йил яшаши ҳам мумкин. Биз биргаликда кулишдик ва хотиним хонадан чиқиб кетди. Мен эса, ўйлаб қолдим: мана, умр йўлдошим яқунни ҳам бериб кетди! Ва шу заҳоти унинг гапларини ҳам (кейин унутиб қўймаслик учун!) муҳрлаб қўйдим.

...Охирги жумбоқ, муҳтарам ўқувчи! Бир одам эр талаб ўз ваннахонасига кириб қараса, скелет бамайлихотир тиш юваётган экан.

– Сен кимнинг тишювгичини олдинг, аблаҳ! – жиғибийрони чиқиб сўрабди у скелетдан. Дарвоқе, у халатни елкасига ташлаб олса ҳам асакаси кетиб қолмас эди. Ҳар қалай, уйда аёллар бор-ку!

Жумбоқнинг саволи шундай: бу одам кечқурун қанча ичган (иложи бўлса, грамм-граммига қадар аниқ жавоб беринг!) ва, умуман, бу одам ўзи ким?

Мен реладорм ётган стол четига қарадим. Бутун бир ой мобайнида ухлашим мумкин! Қанақанги мазза! Хайрли кеч, жаноблар! Гефсиман боғида кўришгунча!

Рус тилидан ОТАУЛИ таржимаси.

Абдуғафур РАСУЛОВ

АЛҒУЛ ЮЛДУЗИ ~ ИЗТИРОБ РАМЗИ

Жаҳон илму фанига бебаҳо ҳисса қўшган сиймолардан бири Мирзо Улуғбекдир. XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб унинг олиму подшоҳлиги ҳақида кўплаб шеър, дoston, қисса, роман, драма, илмий бадиалар яратилди.

Хуршид Даврон бадиий улуғбекшуносликка “Алғул” (“Шарқ юлдузи”, 2013 йил, 1-сон) трагедияси билан ҳисса қўшди.

Асарда макон кенглиги, вақт аниқлиги диққатни тортади. Х.Даврон Мирзо Улуғбек ҳаётининг охириги кунини тасвирлайди. Вақт тиғиз: тажрибасиз ёзувчи шошиб қолиши, характерлар ва шароитни қориштириб юбориши мумкин эди. “Алғул”да изчил маром, қаҳрамонлар ҳаракатланадиган адабий майдон, характерларнинг бетакрор ўзлиги аниқ сезилади. Драматург майдонни кенгайтириб, қаҳрамонларни ихчам гаптириб, изчил ҳаракат қилдириб нимага эришади?

“Алғул” трагедиясида фалсафий мулоҳаза, воқеа-қаҳрамонларни қиёслаш, узлуксиз ривожланиб, бир-бирини тўлдириб бораётган фикр таянч нуқта вазифасини ўтайди. Драматург асарида рамз, қиёс, ўхшатиш кўп. У асарнинг бадиий таъсир кучини орттиради. “Алғул” матнига қулоқ тутсангиз қаердандир “Чўли ироқ”, “Тановар”, “Сеғоҳ” сингари куйлар борлигини сезиш мумкин бўлади.

Улуғбек ва Али Қушчи аро суҳбатларда бадиийликка чулғанган фалсафий қарашлар ёддан чиқмайди:

Улуғбек. Ҳув анови юлдуз Байтул Жавзодур. Худди ғазабга минган Абдуллатиф кўзларига ўхшайдур!

Али Қушчи. Шомликлар ани иблис кўзи демишлар...

Улуғбек. Алғул юлдузини билурсан, Али.

Али Қушчи. Филҳақиқат, Алғул ғалатдур. Уч кун ёниб, сўнара сўнади-да, яна пайдо бўлуб аввалгидек порлаб тураверади.

Улуғбек. Кўксимдаги изтироб ана шу Алғулга ўхшайдур, Али! (60-бет)

Алғул юлдузи, руҳдаги изтироб “Сеғоҳ” куйи сеҳри шарҳига уланиб кетади. Куй ҳақидаги гап трагедия охиригача давом этади. Асарга мантиқий тарзда Тўйжон тимсолини олиб киради.

Трагедия мантиқий боғлиқ воқеа-ҳодиса, тимсол, персонажлардан иборат. Асар уч самарқандлик суҳбати билан бошланади. Шаҳарликлар Улуғбек фаолиятдан, юртдаги нотинчликдан бохабар. Лекин уларни турмуш ташвишлари қизиқтиради: “Мен учун замин, ою юлдуз ҳаракати эмас, тегирмон тошининг ҳаракати муҳимроқдир” (59-бет).

Улуғбек – “Алғул”даги воқеалар маркази, баҳс-тортишувда етакчи куч. У Ҳожа Низомиддин, Ҳожа Бурҳониддин, Шамсиддин Мискиндай саройнинг таянч кучлари билан учрашади. Буларнинг ҳар бири ўз вазифасини яхши билади, вазиятга кўра иш юритади. Ота ва Ўғил аро муросасиз жанг етилмоқда. Амалдорлар Абдуллатифга мактуб жўнатиш тарафдорлар. Улуғбек – Темур набираси, ғурури баланд зот. Аввал ҳам Абдуллатифга мактуб битилган – келишувга даъват қилинган. Ўғил шитоб билан

Абдуғафур
РАСУЛОВ

1937 йилда туғилган. ЎЗМУнинг филология факультетини тамомлаган. Филология фанлари доктори, профессор. “Илми ғарибани қўмсаб...”, “Истеъдод ва эътиқод”, “Атоқли адиб”, “Танқид, талқин, баҳолаш”, “Шарафли Шарафиддиновлар”, “Бадиийлик – безавол янгилик”, “Бетакрор ўзлик” асарларининг муаллифи.

“Ўзбекистон Республикаси фан арбоби” (2007 йил).

Самарқандга яқинлашмоқда: отага қарши жангу жадалга ошиқмоқда. Улуғбек жангари ўғилни енгиши тайин. Аммо у ўз фарзандига қарши жанг қилишни эп билмайди. Подшоҳ қалбида изтироб авжланаверади. Қолаверса, сарой амалдорларини тили билан дили бир деб бўлмайди: дўппи тор келиб қолса, улардан биронтаси Абдуллатиф томонга ўтиб кетиши мумкин. Буни донишманд, сиёсат майдонида бўлавериш пишиб кетган Улуғбек ҳам яхши англайди. Аркони сарой билан учрашув Улуғбек изтиробини кучайтиради.

Улуғбек Бобо Ҳусайн Туркистоний, Мироншоҳ Қовчин, Султоншоҳ Барлос, Шоҳ Вали сингари амирлар билан учрашади, кўнглида қувонч учқуни ялтиради. Нега? Бир тўда амирлар Абдуллатифга бош уриб бордилар, айримлар Абулхайрхон паноҳига интиладилар. Энг даҳшатлиси шундаки, Улуғбекнинг кўкалдоши, амир Вафодор қочиб кетаётганида қўлга олинди. Улуғбек ва Вафодорни донишманд Сароймулкхоним тарбиялаган эди. Трагедияда амалдор, амирлар билан учрашув, хоину қочоқлар ҳақида маълумот олиш Улуғбек ғамига ғам, изтиробига изтироб қўшади. Подшоҳ ҳар бир воқеани чуқур таҳлил қилади, амиру беклар қилмишини қалбидан ўтказди. Асарда остки – асосий оқим ва воқеа-ҳодисалар сирти тасвирланган. Китобхон фикр-тафаккурига қарши икки оқимни қиёслаб боради. “Алғул”нинг трагедия сифатидаги моҳиятини остки (фалсафий мушоҳадалар) ва устки (бевосита жараён) оқим белгилайди. Майдоннинг кенг олиними ўй, қиёс, фикрлашга имконият беради. Тимсол, персонажлар (Али Қушчи, Тўйжон сингарилар истисно – А.Р.) ҳам икки тилда гапирадилар: тилида бир гап, дилида бошқа ўй. Улуғбек билан учрашганлардан Вафодорнинг онаси ва Бобо Туркистоний образи алоҳида ажралиб туради. Она подшоҳ ҳузурига нодон ўғли қилмиши учун узр сўрагани келади. Фарзанди гуноҳидан ўтишни сўрамайди. Амир Вафодорни заҳар бериб ўлдирганини айтади. Онанинг бундай жасорати камдан-кам учрайди.

Бобо Ҳусайн Туркистоний, ўзга амирлар сингари, Улуғбекни нобакор ўғилга қарши жангга киришга ундайди. Амирлар подшоҳга хиёнат қилмайдилар. Айна дамда Улуғбек ўй-хаёлини чулғаб олган фикрларни англамайдилар.

Улуғбек олим-файласуф, тажрибали юртбоши, саркарда, Амир Темур сиймосини аниқ тасаввур қилади. У ўз жигарбандига қарши майдонга чиққан. Ота – юртбошиларни, оқпадарлик тамғасини илиб Отага қарши курашган фарзандларни яхши билади. Улуғбек тирик экан, ўғлига қарши жанг қилмайди. Унинг олимлик, одил шохлик эътиқоди шундай. “Алғул”нинг кучли асарлиги маърифат ва жаҳолат аро кураш мудом давом этишида кўринади. Шу ғоя асарнинг ўқ томирларидан бири. Инсоният, адолат, эзгу ният бор экан, мазкур ғоя мангу яшайверади. Маърифат нур манбаи сифатида лоқайдлик,

хоинлик, бепарволик, дангасалик, иккиюзламачиликни фош этади. Ғоявийлик иллатларга қарши ўт очади, руҳий-маърифий жасорат томон ундайди. “Алғул”даги фидойи амирлар Улуғбекка содиқликни ҳар қандай йўсинда исботлашга тайёр. Абдуллатиф – амир-беклар рақиб. Агар у отасига қарши курашиб тахтни эгалласа, унга осойишталик, хузур-ҳаловат бегона. Бобо Туркистонийнинг қуйидаги гаплари ондай янграйди: “Эшитинглар, шаҳзоданинг бу ердаги қулоқлари ҳам эшитинглар: агар у Сизнинг жонингизга қасд қилса, Парвардигор ҳаққи айтаман, мен уни соғ кўймайман. Ул нобакор Низомий ҳазратлари айтган ҳикматни унутмасун:

*Шоҳ бўлмас отани ўлдирган одам,
Ошмас олти ойдан агар бўлса ҳам”.*

Етук асарда мантиқ изчиллиги муҳим аҳамият касб этади. Улуғбек Али Қушчи билан бир воқеани эслайди. Устоз ва шогирд бир авлиё девонага дуч келадилар. Улуғбек ўз тақдирини сўрайди. Шунда девона: “Сени Шеруя ўлдирди,” – дейди. Шеруя – Низомий Ганжавийнинг “Хусрав ва Ширин” достонидаги етакчи образлардан бири. Яна бир фикр бор. Улуғбек зинҳор юлдузларга қараб фол очмаган. Лекин унинг руҳида юлдузлар билан тиллашиш хусусияти бор. Байтул Жавзо – Иблис юлдузида у Абдуллатиф руҳи, кўзларидаги ёвузликни кўради. Уч кун ярақлаб тургач, йўқ бўлиб кетадиган Алғулда қалбида мудом давом этаётган нотинчликларни англайди.

“Башорат” ҳикоясида Абдуллазиз авлоди тақдирини Улуғбек ақлли келини илтимосига кўра бехато айтиб беради. Улуғбек, гарчи дунёвий олим бўлса-да, юлдузларнинг фалакдаги жойлашишига кўра вақти-вақти билан башорат қилиб турарди. “Алғул”да улуғ мунажжимнинг башоратларига имошора бор. Хуршид Даврон трагедияси Улуғбекнинг юксак даражадаги олимлиги, илоҳиёт билан боғлиқлигини остки мазмун тарзида ифодалаган.

На Мақсуд Шайхзода, на Одил Ёкубов, на Бўриной Аҳмедов икки зид қутб кишилари – Улуғбек ва Абдуллатифни бақамти тасвирлаган. Хуршид Даврон ота ва ўғилни қурол ишлатилмайдиган, ҳар бир сўз заҳарланган ўқ-ёй вазифасини ўтайдиган майдонга олиб чиқади. Улуғбек қаҳр отига минган, фарзанди қилмишини зинҳор қўлламайди. Аммо у оталик мақомидан пастламайди. Абдуллатиф майдонга ғазаб билан киради, отасини ер билан яксон қилиб ташлашга тайёр. Унинг асосий, заҳарланган ўқ-ёйи шундаки, Улуғбек ичи қора, худбин, истеъдодли одамни, гарчи фарзанди бўлса-да, ёқтирмайди. Абдурахим истеъдодли эди. Шунинг учун у ота қаҳрига учраганмиш. Бечора Абдурахим ўн икки ёшида вафот этиб кетганида ота ғазабига дучор бўларди. Абдуллатиф жон-жаҳди билан Абдуллазизни ёмон кўради. Айниқса унинг валиаҳдликка тайинланиши оғани ўртаб юборади. Унга тентак,

маънавий бузуқ сингари айбларни юклайди. Йигирма бешга тўлган Абдуллатиф тезроқ подшоҳлик тожини киймоқчи. У ўзининг қаттиққўл бўлиб етишишида Гавҳаршодбегим – Улуғбек онаси таъсири борлигини қистириб ўтади. Абдуллатиф дадил, дўқпўписа билан гапиради. Аммо унинг даъволари пуч, далиллари асоссиз. У Улуғбек ҳукмронлиги пайтида неча амалдор ўлдирилганини ҳам ҳисоблаб юрган. Абдуллатиф подшоҳни “Падари бузруквор” деса-да, энг ашаддий душман эканлигини яшира олмайди.

Трагедияда Улуғбек ва Абдуллатиф аро фикр тўқнашуви кульминацион нуқта вазифасини ўтайди. Маърифатли, фанда мактаб яратган Ота жоҳил, калтабин ўғлини ҳақ йўлига бура олмаслигини англайди. Аксинча, ичи қора, бутун борлиғи-ла тахтга интилган Абдуллатиф қалб майлига зинҳор қулоқ солмайди:

“Улуғбек. Ҳу, анави юлдуз Байтул Жавзодур. Худди ғазабга минган Абдуллатиф кўзларига ўхшайдур!

Али Қушчи. Шомликлар ани иблис кўзи демишлар”(60-бет).

Мантиқан, асар шу драматик ҳолатда тугайди. Қон тўкилмайди. Х.Даврон асари шу жиҳатдан анъанавий трагедиялардан фарқ қилади. Хусусан, Мақсуд Шайхзода “Мирзо Улуғбек” трагедиясида Улуғбекнинг Саййид Обид ўғли Аббос томонидан ўлдирилиши – қон тўкилишини кўрсатади:

Аббос (чўчиб сипоҳларига):

Жадал бўлинг, тез отланинг, дарҳол кетамиз, Мана қасос, мана сизга отамнинг хуни!

Улуғбек кўксига ханжар тикади (М.Шайхзода. Асарлар. 6 томлик. 3-том, 252-бет).

Одил Ёқубов “Улуғбек хазинаси” романида Улуғбекнинг ўлдирилишигина эмас, балки падаркуш Абдуллатифнинг ҳам тиғдан ўтказилишини тасвирлаган: “Ниқобларини юлиб олган бу икки суворийнинг бири... амир Султон Жондор эди. Иккинчиси... ё раб! Худди тушида баркаш кўтариб кирган навкарга ўхшаган бу иккинчи суворий... кўпдан бери фитна кўзгаб қочиб юрган Бобо Хусайн Баҳодир эди!...

Шаҳзода жонҳолатда отининг бошини бурди... тўсатдан елкасига зарб билан қадалган ўқ-ёй уни букчайтирганча эгардан ағдарди...”(312-бет)

Трагедия ёзишга қўл урган адиб қийин йўлни танлаганини билади. Х.Даврон бевосита қон тўкилишини кўрсатмайди. Қора ранг, мотамсаро куйни маромида тасвирлаб ўзига хос трагедия яратади.

Улуғбек ўлим остонасида турганига қарамай, расадхонани тўлиқ таъмирлашни Али Қушчига топширади. Асосий хазинаси – китобларни яшириб қўйишни шогирдидан ўтиниб сўрайди.

“Сегоҳ” куйи трагедиядаги етакчи образлардан бирига айланади. Улуғбек бир неча бор бу ғаройиб куйни тилга олади: “Тўйжон хониш қилган “Сегоҳ”га қулоқ тутиб ўлтирган кезларим юрагимни кафтимга олиб томоша қилгандек бўламан. “Сегоҳ” аламимга, сирқираб оғриган жонимга ўхшайдур” (60-бет).

Фожеий операда шундай ариялар борки, улар мусиқий асар жони вазифасини ўтайди. Шоир Хуршид Даврон ҳаёт билан видолашаётган Улуғбек руҳи, қалби, жонини акс эттирмаслиги мумкинмасди.

Асар ниҳоясида ихчам, рамзий воқеа бор. Мирзо Улуғбек Ҳиротда туғилиб, вояга етаётган бола ҳақида Тўйжондан сўрайди:

– Подшоҳим, ул ўғлоннинг исми Алишердур. Амир Гиёсиддин фарзанди... волидаси дугонамдур, – деди Тўйжон” (86-бет).

Истеъдодли Улуғбек моҳир қўшиқчидан эртанги куннинг ёруғ юлдузи Алишер ҳақида сўрайди.

“Алғул” мисоли остин-устун қаватли мустаҳкам бино. Юқори қават гўёки кенг-мўл саҳна, ижрочилар ўз ролларини ижро этадилар. Биринчи қават маъно-мазмун, матн ости, шовуллаб оқадиган дарё. Ҳар икки қаватда рамзий ҳаёт жўш уради, “Сегоҳ” куйи янграб туради. Ҳолат, кайфият рўй беражак фожиадан хабар бериб туради, “-дур”, “-мен” сингари кўшимчалар асар таъсирчанлигини оширади. “Алғул” ўзбек драматургиясининг нурли асари бўлиб қолишига ишонамиз.

Рухили хазон билмас бог эди

СЕН – ГУЛСАН

Пойида изгирин гуллаган,
Розини зогларга сўйлаган,
Хазонлар қўшигин куйлаган,
Сен – гулсан!

Бағринга яшириб ишқ ёдин,
Тингламай булбулнинг фарёдин,
Гўзаллик изладинг дунёдин,
Сен – гулсан!

Сен – гулсан, гулзорга ёқмаган,
Кўнглида ойдинлик оқмаган
Шодликлар жамалак тақмаган.
Сен – гулсан!

Кўзида табассум йиғлаган,
Сен – гулсан, ёт қўллар тегмаган.
Йилларга бошини эгмаган...
Сен – гулсан!

Қатқалоқ заминнинг бағрида,
Ғазабнинг ғазабли қаҳрида.
Уйғонган саробнинг баҳрида.
Сен – гулсан!

Жисмида армонлар тош қотган,
Қувончи кўз ёшин юпатган.
Ғам тонгин умидлар уйғотган,
Сен – гулсан!

ЭСЛАШ

Нигоҳида бутун бир ҳаёт,
Меҳр тўкар илоҳий шуур.
Шеърларидан топардим қанот,
Қўшигидан тараларди нур.

Қақроқ дилга оққан булоқми?
Фарғоналар шунча узоқми?

Кимни дард-у кимни ишқ атаб,
Эҳтиётлаб гўё кафтида.
Ёмон кўз-у сўзлардан асраб,
Иситарди юрак тафтида.

Осмонимни тўлдирган моҳми?
Фарғоналар шунча узоқми?

Нозик баҳор бир гули униб,
Яшнар эди мисраларида.
Шабнамларни кўрмайин раво,
Сувлар қуяр эди барида.

Энди кўнглим хазонми, богми?
Фарғоналар шунча узоқми?

Тоза, ҳадсиз хаёлларида,
Яйрар эди ҳуркак бир оху.
Оҳ, у дамлар – ширин хотира,
Оҳ, у дамлар – энг аччиқ қайғу.

Суюнганим ҳу ўша тоғми?
Фарғоналар шунча узоқми?

Ҳар кўрганда юрак тоғ эди,
Йиллар олиб кетди тоғимни.
Рухим хазон билмас бог эди,
Кузлар саргайтирди богимни.

Энди йўллар баъзан тузоқми?
Фарғоналар шунча узоқми?

Гавҳар УСМОНОВА

1970 йилда Нарпай туманида туғилган.
СамДУнинг ўзбек филологияси факультетини
тамомлаган.

ИККИ ҲИКОЯ

ЙЎЛОВЧИЛАР

Қишлоққа, синглимникага боришим керак. Машина излаб бекатга чиқдим. Эски “Жигули” турибди. Ҳайдовчини танидим. Нарзилла деган йигит. Озгин юз, калта мўйлов қўйган. Ёши, чамаси, қирқ бешларда. Юзига тарам-тарам чизиклар тушган. Тажанг феълиданми... Уч-тўрт бор машинасига ўтирганман. Бир қарасанг, рулни сиқимлаганича, мум тишлагандай индамайди. Бир қарасанг, очилиб-сочилиб гаплашади. Ғалати йигит. Лекин кўнгли тоза. Йўл ҳақиғаям талашмайди. Берганингни олиб, раҳмат айтиб кетаверади.

Нарзилла мени таниб, машинадан чиқди.

– Келинг ака, – деди. – Қишлоққами?

– Бўшмисиз?

– Ҳа-да! – У кабинага ўтириб, ёнидаги эшикни очди. – Анчадан бери қоққан қозикдек турибман. Мижоз йўқ.

Мен машинага ўтирдим. Нарзилла машинани ўт олди. Билак томирлари бўртиб турган қўлини рулга уриб қўйди:

– Кетдик-да!

Абдужалол РАҲИМОВ

1953 йилда Тошкент вилоятининг Чиноз туманида таваллуд топган. ТошДУнинг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Ломакон” номли китоби нашр этилган.

“Жигули” жойидан кўзғалди. Пешонасига тушган бир тутам “ўжар” соч, йўлга тикилган чақмоқдек кўзлар, эғнидаги енги калта қизил катак кўйлак чапанича кўриниш бериб турса-да, машинани қонунқоидаси билан ҳайдайди. Биз маҳаллани кесиб ўтадиган тор кўчага бурилдик. Йўлнинг чап тарафида мункайган қария секин-аста кетиб борарди. Озғин. Бўйни букчайган. У жуда секин, босайми-босмайми, деб химо билан юрарди. Етай деганимизда Нарзилла машина сигналини бир босди. Чол чўчиб қаради. “Жигули” тор кўчадан секин борарди. Чолнинг совуқ, нурсиз кўк кўзлари биз томонга тикилди. Мен уни танидим. Бу, Бозорвой ака. Шу маҳалланинг қарияси. Кўпчилик ундан ўзини олиб қочади. “Ғийбатчи”, “тили билан юради”, “қариб қуюлмаган”, деган ёрлиқлари бор. “Қариганда шу кўйга тушмасин-да, одам”, деб кўйдим ўзимча.

– Ҳе, онангни..., ҳалиям ўша-ўша юриш-а! – Нарзилла ёмон сўкинди.

Мен унинг бундай сўкинганини эшитмагандим. Индамай, унга қарадим. “Қаричилиқдир, айниб қолгандир, деймиз бундай пайтда. Кекса одамни сўкиш...”. Нарзилла хаёлимдан ўтган гапни пайқагандек:

– Ака, узр, сўкиниб юбордим, – деди. – Локин, бу ипლოსни кўрсам портлаб кетаман.

Унинг овози титраб чиқди. Чуқур-чуқур нафас олди. Қизил катак кўйлагининг чўнтагидан битта сигарет чиқарди.

– Чексам майлими?

– Бемалол.

Сигаретини тутатиб, кабина ойнасини очди. Босиб-босиб тамаки тортиди.

– Ака, бу мараз бир аёлнинг ҳаётини бузган! Мени ишдан кетказди, номимни булғади.. Умримда бировнинг хотинига кўз қисган йигитмасман. Тепамда Худо турибди. Бу!.. Мана шу қилди ҳаммасини!

Биз туман марказидан чиқа бошлагандик. Кабина ойнасидан енгил шабада кирди. Нарзиллани ўз ҳолига кўйдим. Сигарет тутунини очиқ ойна томонга пуфлаб, йўлга тикилганича борарди. Кўча тарафига терак экилган уйлар бошланди. Бироз юргач, дала йўлига чиқдик. Икки томон туткўчат. Ортида, ғўзаси белга уриб қолган пахта далалари. Зовур кўпригидан ўтдик. Тепага кўтарилганимизда Нарзилла яна тилга кирди. Йигирма йиллар аввал бошидан ўтган воқеани сўзлай бошлади.

* * *

– У пайтда йигирма бешда эдим, – деди ўз-ўзидан мамнун бўлиб. – Ўйлайсизки, мен ҳар доим шўпир бўлганманми?.. Йўқ. Савдо соҳасига ўқиганман. Дипломим бор. Аввал ёрдамчи, кейин сотувчи бўлдим. Бизники аралаш моллар дўкони эди. Ҳалол ишладим. Ишонмайсиз-а? Бўрини оғзи есаям, емасаям қонда, а? Аммо-лекин ҳамма бирдекмас, ака. Отам, ҳалол бўл, Худо баракангни беради, деб насихат қилардилар. Ишга кирганимнинг учинчи йилида завмагимиз Ҳожиакбар ака идорага ишга ўтди. Ўрнига мени қолдирди. Уям инсофли одам эди. Тарозидан

урмасдик. Қолган ушогиям харажатларга етиб-ортарди. Планни доим ошириб бажарганмиз. Ойлик, шунга қараб яхши чиқарди. Дўкон ўзимга қолди. Қаттиқ ҳаракат қилдим. Эплаб кетдим.

Идорада ёмон гап эшитмадим. Ҳисоботни Нозима деган ҳисобчига топширдим. Нозима билан ёшимиз тенг. Бир-биримизни исмимиз билан чақирамиз. Ҳар келганимда битта плитка шоколадми, тансиқ чойми олиб келаман. Худога шукур, кўнглим ўзимга тўғри. Бизда, аёл билан дўстмиз, десанг бошқача тушунишади. У ҳақида ёмон хаёлга борманман. Ақпли, ширинсўз эди. Хотиним ҳам шундай бўлсайди, деган ўй келган хаёлимга. Аммо-лекин бу бир ҳавас-да, яхши маънода. Унинг икки фарзанди бор. Эри ишчи эди. Боя айтдим-ку, кўнглимда зигирчаям эгрилик йўқ мани. Уйланганман. Хотинимни яхши кўраман. Ўғилчамиз эмаклаб қолди. Ташвиш йўғиди, ака. Ўша ярамас кўп кўрди ҳаммасини. Бозорвой идорамизда бўлим бошлиғи эди.

Нарзилланинг шундан кейинги ҳикояси бехосдан келган даҳшатли зилзиладек ақлу ҳушимни олди. Одамга ёмонлик қилиш осон экан-да? Ё тавба! Бир оғиз гап-а?! Лекин, уни ботиниб айтишга қора юрак керак. Кўмирдек қоп-қора юрак!

– Бир куни идорага келсам, Нозима ўрнида йўқ, – йўлга тикилганича давом этди Нарзилла.– Хонадаги қизлар ғалати қарашди. Кейинроқ келарман, деб ташқарига чиқдим. Лоток-ариқдан сакраб ўтаётгандим. Елкамга бировнинг кўли келиб тушди. Кучсиз қўл ургандек, чимчилагандек бўлди. Орқамга ўгирилиб, даҳшатдан ҳайкалдек қотиб қолдим! Тиззам қалтиради, томоғим қақради. Юрагим орқага тортиб, каловландим. Оқ нуқталари бор белбурма қизил кўйлакли аёл ҳиссиз кўзлари билан тикилиб турарди. Лаби шишиб, дўрдайиб қолган. Кўзларининг атрофи, қовоқлари кўқарган. Ёноқларидаги қонталаш жароҳатлар уни роса дўппослашганидан далолат бериб турарди. Худо урсин агар, шу пайтда бу ёқимсиз башарани танимадим. Илкис хаёлимга ичиб юрадиганларданми, деган ўй келди. Шу пайт аёлнинг кўзларида бир маъно пайдо бўлди. Бу қараш таниш, жуда таниш, қадрдон эди! Беғам, жайдари юрагим қалқиб кетди! Танидим. Бу Нозима эди! У таъна, ғазаб билан қараб турарди.

– Нарзилла! Эркакмисиз?! – деди у ўзиникига ўз-шамаган ғалати овозда.

“Эркакмисиз?!”. Бу, мен умрим бўйи эшитган ҳақоратлар, сўкишлар ичида энг аччиғи! Йигитлик ғуруримни чилпарчин қилиб ерга урадиган сўз эди. Беихтиёр титрадим, қақшадим. Қўлларим ўз-ўзидан мушт бўлиб тугилди.

– Нози-ма?! – дедим тишимни ғижирлатиб.

Ўзимнинг овозимни таниёлмай қолдим. Қаттиқ қимтилган лабларимдан илонникига ўхшаш вишиллаган овоз чиқди... Тушунтириб беролмайман... “Эркакмисиз?!” деган ҳақоратли сўз мени қайнаб турган сувдек кўпиртириб юборганди. Иккинчи томондан, Нозиманинг аянчли кўриниши, аҳволи юрагимни ларзага келтирди. Бу ўша, мен билган Нозимами?! Уни ким бу аҳволга солди?

– Нима гап? – деёлдим анграйганча.
– Нима гаплигини Бозорвой акадан сўранг! Нималар дегандингиз унга?!

Нозима икки кўлини юзига босиб увиллаб йиғлаб юборди. Мен ҳамон нима гаплигига тушунолмайд афтодаҳол турардим. Нимадир, қандайдир ниҳоятда ёмон воқеа юз берганди. Унга илтижоли тикилдим:

– Тушунтириб гапиринг, Нозима?!
– Кимга, нима дегансиз мен ҳақимда?
– Ҳеч кимга, ҳеч нима..., – доводи раб қолдим.
– Унда... Бозорвой ака нега...

Нозима ўксиб-ўксиб йиғлай бошлади. Мен унга ачиниб кетдим. Юрагимда ваҳима пайдо бўлди.

– Нима, Бозорвой ака? – дедим хунобим ошиб.
– Эримга... бизни ўйнашлар, дебди!

Мен Нозима чеккан жабрнинг моҳиятини тушуна бошладим. Бунинг сабабчиси Бозорвой ака. Яна ўша! Идорамизда нечта одамни зир титратган бу ярамас.

Мен ёш бўлсам ҳам мана шуларни мушоҳада қила олардим. Ака, орадан шунча йиллар ўтди ҳамки, ўша кунни эсласам баданимга титроқ киради.

У жим бўлди. Мен бу йигитнинг ҳикоясига ичу ташим билан шўнғиб кетгандим. Воқеа нима билан тугашига шу даражада қизиқардимки, Нарзилланг тақдири менинг ҳам тақдиримга айланди гўё. У эса, қайта жунбушга келган ҳиссиётларини босиб олмоқчидек бироз тин олди. “Шўрлик Нозима! Шу кунлар пешонасига ёзилганми? – хаёл сураётгандек пичирлади у. – Эри бир оғиз гапга ишондимми? Ўйнашмиш! Ахир, Нозимадек покиза аёл ҳақида бундай хаёлга боришнинг ўзи гуноҳ-ку?! Ёлғонга ишонтириш шунчалар осонми? Ғирт ёлғон, тухмат-ку бу?!”

– Мен Нозимани овутиш учун сўз тополмасдим, – овозини баландлатиб давом этди Нарзилла.– Нима ҳам дердим? Ҳаммасини тўғрилайман, дейми? Лекин, қандай қилиб? Эри бу тухматга ишонгани аниқ. Бўлмаса, хотинини шу аҳволга солиб дўппослармиди? Балки...тушунтира оларман... Барибир, кўнглида шубҳа-гумон бор. Ажрашиб кетишса-я?! Йўқ. У эри билан ажрашмаслиги керак! Ўртада икки бола бор. Уволи тутмайдими, анави ифлосни! Нимани ўйлади? Нега бундай қилди? Нима қасди бор менда? Ўзимга айтмайдими?!

Миям қотиб қолганди. Нозимани шу ерда қолдирдим-да, қайтиб идорага кирдим. Кўзимга ҳеч нарса кўринмасди. Йўлақда учраган танишларга ям қарамадим. Менга Бозорвой керак эди. Ярамас, шиллиққурт!

Шу аҳволда хона эшигига қўл юбордим. У тўрдаги стол ортида безрайиб ўтирарди. Эшикни очганимда кўк кўзларини менга қадаб олди. Ичимдаги гапни ўқиб олмоқчидек киприк қоқмай тикилди. Мен ёш эдим. Нимагадир, бироз бўшашдим.

– Ҳа, – деди у буни пайқаб, – ўйнашингни ҳимоя қилгани келдингми?

Мен нима дейишимни билолмай қолдим. Ботиний ғазаб, аламимни ташимга чиқаролмай қийналдим. Нозимани, ўзимни қандай қилиб оқлаб олишим мумкин? Буни билмасдим. Йўл тополмай

қийналдим. Кучли бир бомба портлаган-у, қулоқларим битган. Қулоқларимгина эмас, миям ҳам қотиб қолганди. Нима қилишим, нима дейишим кераклигини билмасдим. Ақлдан ғазаб устун келганда шундай бўлади. Бу ярамаснинг қилмиши ҳеч бир қолипга сиғмасди. Кўзимдан олов чикса-ю, уни ёндириб-куйдириб жизғанагини чиқарса!

– Илонга ўхшаб ўкрайма, – деди.

Мен қаршимда энг ёвуз душманимни кўра бошлагандим:

– Сен илонсан! – дедим ичкарига бир қадам босиб.

У ўрнидан сапчиб турди:

– Йўқол! – деди эшикни кўрсатиб.

– Йўқоламан!

Эшикни зарб билан уриб чиқиб кетдим. Лекин олдинда мени катта шармандалик кутарди. Ўйлаб кўринг: бировнинг хотинига, эрлик аёлга кўз олайтиришдан ортиқ шармандалик, тубанлик бўладими?! Бундай гуноҳга қўл ургандан кўра энг баланд тоғдан қулаб парча-парча бўлганинг яхши эмасми?! Ўзганинг жуфти ҳалолога қиё боққандан кўра ўзингни кўпириб ётган денгизга отиб, нафс оловини ўчирганинг, сув остидаги тубсизлик сендек номардга қабр бўлгани минг бора афзал-ку?!

Ташқарида қий-чув овозлар эшитилди. Чиққанимда, не кўз билан кўрайки, Нозимани эри сочидан ушлаб урарди! Бир йигит билан бир қиз қичқирганча уларни ажратишга уринишмоқда. Менда гўё қанот пайдо бўлди. Ўзимни ўша томонга отдим:

– Тўхта! Ёлғон ҳаммаси! – дедим ғазабдан ваҳшийга айланиб кетган йигитга.

У Нозимани қўйиб юбориб, мен томонга ўгирилди:

– Ҳали сенми, хотиним билан ўйнашадиган эррайим?! – деб ўкирганича отилди.

Юзимга зарб билан тушган муштдан кўз олдимда чақмоқ чақнади! Кўзимни юмиб олдим. Очганимда, қонга тўлган ваҳший нигоҳ ғажиб ташлагудек нафрат билан тикилиб турарди. Болалиқда муштлашиб катта бўлганмиз. Мен ҳам ўз-ўзидан унга ташландим. Қандай калла туширганимни билмай қолдим. У қўрғошинли қўғирчоқдек қалқиб кетди. Лекин, йиқилмади. Бир-биримизни ёқамиздан олиб ерга думаладик. Унинг алами кучли эди. Жон-жаҳди билан мушт туширарди. Мен ғофил ҳам ундан қолишмадим. Юз-кўзимиз қонга беланди! Кўйлақларимиз пора-пора бўлди! Атрофда йиғилган издиҳом томошабин эди. Бир-икки йигит бизни ажратишга уринарди.

Кимдир хабар қилибди, милиция машинаси етиб келди. Иккаламизниям олиб кетишди. Пиёнистларни териб юрадиган машинанинг темир кутисида ўтириб, анча ўзимни босиб олдим. Нозиманинг эри шу ердаям бир-икки ташланди. Формадаги йигитлар ажратиб қўйишди.

Ички ишлар бўлимида обдон суриштиришди. Идорамизга ҳам кириб чиқишган экан. Мен бор гапни айтдим. Лекин Нозима билан ўртамизда ҳеч гап йўқлигига одамларни ишонтириб бўлмасди. Ярамас Бозорвойнинг ғийбатлари устун келди. Жиноят иши очишмади. Арз қилувчи йўқ эди-да. Нозиманинг эри

мум тишлагандек жим бўлиб олди. Уни кўйиб юборишди. Менга ўн беш сутка беришди.

Кўча супуриб, ул-бул ишларни қилиб юравердим. Дилгирлигим анча босилгандек эди. Фақат бечора Нозимани ўйлаб сиқиламан. “Нима бўлди экан? – деган ўй тегирмон тошидек эзади. – Эри ҳақиқатни тушундимми? Аҳмоққа ўхшамайди. Сўраб-суриштиргандир, ахир!”. Бегуноҳ аёлнинг калтақдан шишиб кетган юзи кўз олдимга келса, инграб юбораман...

Орадан уч кун ўтди. Олдимга Ҳожиакбар ака келди. Ўша, ўзимнинг устозим! Энди у идорамизда раис ўринбосари эди. Кўриниши хотиржам. Қарашларидан ғазаб ҳам, таъна ҳам сезмадим.

– Шу иш бўлмаган-а? – деди тикилиб туриб.

– Йўқ, – дедим бошимни чайқаб.

– Менга қара, – деди Ҳожиакбар ака. – Сенга ишонаман.

Унга тикилиб қолдим. Кўзимга фариштадек кўринди. “Ишонаман”, деди-я! Бу, мен алам-изтироблар ичида яшаган сўнгги кунларда эшитган биринчи илиқ сўз эди! Ҳақиқат юзага чиққандек энтиқдим. Ичим тўлиб кетди. Икки кафтимни юзимга босиб, унсиз йиғлаб юбордим. Елкам силкиниб-силкиниб тушарди. Кўзларимдан тинмай ёш оқади. Бунинг яна бир сабаби бор. Сизга айтмабман. Мени қамашганининг эртасига хотиним уйига кетиб қолганди. Буни овқат олиб келган онам айтдилар. Ҳатто онамнинг ҳам менга ишониб-ишонмаётгани сезилиб турарди... Ўзингиз ўйлаб кўринг: бутун дунё менга қарши. Нима қилишим керак? Нозимани, ўзимни қандай оқлаб олай? Тухмат тошни ёради, дейишган-ку. Бу тухмат осуда кунларимни мумдек эритиб юборди. Ана шу қоронғилиқда бир шуъла кўринди. Бу Ҳожиакбар аканинг “ишонаман”, деган сўзи эди!

– Бозорвойнинг ҳисоботларидан Нозима бир неча марта камчилик топганди, – деди устоз. – Мана, оқибати. У орқадан пичоқ урадиганлардан. Сен ҳам жабрландинг.

Ҳожиакбар аканинг оғир-босиқ оҳангда айтган гаплари мени титратиб юборди. Бу Бозорвойнинг ўчи экан-да?! Вой, аблаҳ-ей! Гап буюқда экан-ку?! Шунини айтсанг, сўксанг, ишдан бўшатиб юборсанг бўлмасмиди?! Бир покиза аёлнинг номини булғадинг. Уйини буздинг! Мен-чи, мен?! Ахир мениям хотиним кетиб қолди-ку! Номим хотинбозга чиқди!

– Дўқондан хавотир олма, – деди Ҳожиакбар ака.– Ёрдамчинг эплайпти. Ўзим қараб турибман.

Шу пайтда мени бир сўроқ қийнади: Нозимага нима бўлди? Унинг бошига тушган ғавғоларда қай бир маънода ўзимни айбдор ҳисоблардим. Айбсиз айбдор эдим мен! Унинг алам билан “Эркакмисиз?!” дегани қулоғим остида совуқ жаранглаб турарди. Наҳотки, у ҳамма гапни мендан чиққан деб ўйлади? Тўғри, шундай йигитлар бор. Бирорта аёл яхши муомала қилса, мени ёқтириб қолди, дея лоф уради. Мен ундай номардлардан эмасман-ку? Юрагимни тирнаётган бу сўроққа ҳам Ҳожиакбар аканинг ўзи жавоб бериди:

– Нозима, сен кимгадир... ўшанақа гап қилгансан, деб ўйлаган экан. Бунақа гап чиқмади. Ҳаммаси ойдинлашди. Нозиманинг эри ишхонага келиб турарди. Унга Бозорвой шипшитган экан ўша гапни.

Илон экан бу Бозорвой! Унинг заҳари ўткир эди. Шунча одамни қақшатди. “Сув балоси, ўт балоси, тухмат балосидан асрасин”, дея дуо қилардилар бунинг. Бу гапнинг маъносига ўшанда тушундим...

Машина дала йўлидан ўртача тезликда борарди. Нарзилла йўлга тикилади. Ўтган гапларни эслаб, бир ёнди-да, секин ўчди гўё. Янаям ким билсин. Сиртдан сокинди у. Инсон бундай зарбани унутолардимми? Ҳамон юраги эзилаётгандир? Ахир, мен, Нозима билан Нарзиллага бутунлай бегона бир одам, қанчалар таъсирландим! Ўзимдаги уларнинг кейинги тақдирларини билиш истагини енголмадим:

– Сиз ишдан бўшаб кетдингиз. Шундайми?

– Ҳа.

– Нозима-чи?

– Нозимани Ҳожиакбар ака ишда олиб қолди. Лекин, эри билан ажрашди.

– Эри ҳақиқатни билмабдимми?

– Ҳаммасини тушунгандир балки... Эл оғзига элак тутиб бўлмади. Гап-сўз ўрмалаб кетганди. Қайта ярашмади... Кўнгли бўлмагандир... Аслида, унгаям жабр бўлди. Мен хотиним билан ярашиб кетдим. Унинг оиласи пароканда бўлди. Икки бола сарсон...

– Кейинчалик Нозима билан гаплашдингизми?

– Йўқ. Кўчада кўриб қолсам берироқдан ўтиб кетаман. Шуниси маъқул. Ҳозир Бозорвойнинг ўрнида ишляпти. Шундай деб эшитдим.

– У-чи? – беихтиёр савол бердим.

– Унга нима? Бундайларни жин ҳам урмайди. Пенсияга чиққан. Ҳалиям ўша-ўша юриш... Кўрдингиз-ку...

Машина жилдираб сув оқаётган ариқ бўйидаги оддий қишлоқ уйида тўхтади. Ҳовли дарвозаси очиқ эди.

– Етиб келдик,– деди Нарзилла. Сигнални бир босиб кўйди.

Кўчадан ҳовлидаги кишмиш узумлар осилиб турган сўри кўринди. Сўри остидаги супадан бошига оқ рўмол ташлаган аёл турди. Мени таниб, рўмолини тўғирлай-тўғирлай дарвоза томонга югурди.

– Ака! – деди синглим елкамдан қучиб. – Отам ўрнига отам!

Унинг кўзидан меҳр ёшлари оқарди. Шу пайт дарвозадан девдек йигит билан бўй етган нозиккина қиз бирин-кетин чиқиб келишди. Улар ҳам “тоғажон”лаб елкамга осилишди.

Мен меҳр оғушида қолгандим. Машинанинг қисқа сигналидан ўзимга келдим. Нарзилла қайтиб кетаётганди.

МАҲЛИЁ

Тахририятдаги хонамда ўтирардим. Салом бериб, тортина-тортина ёшгина келин кириб келди. У, нари борса, ўн саккизга кирган. Ҳомиладор экан. Яшил пальтосининг пастки тугмалари етмай қолиб, қадалмаган. Юзи оппоқ, сўлим.

– Келинг? – дедим.

У қаршимдаги курсига оғир чўқди. Кўзлари мунгли эди. Газета тахририятига қандайдир ташвиш етаклаб келгани аниқ.

– Вақтингиз борми? – деди хижолатомуз.

– Бемалол. Исмингиз нима?

– Маҳлиё.

– Нима гапингиз бўлса, айтаверинг. Ўқийсизми ё ишлайсизми?

Бу саволни беришдан аввал чамалаб кўрдим. Бу қизнинг тенгдошлари коллежда ўқишади. Балки, эрта турмушга чиқиб, ўқиётгандир?

– Ўқиганимда шу аҳволга тушмасдим, – деди у ўксик овозда. Рангпар юзига томчиллаган ёшларни кафти билан артиб, менга қаради. – Мактабда яхши ўқирдим. Шеър ҳам ёзганман, – уялиб жилмайди у. – Сизга олиб келганман.

Бу жилмайиш рутубатли нигоҳига нур бағишлади. Ўртамизда бир дарича очилди гўё. Биз бир-биримизни тушуна бошлагандик. Энди у дадилроқ боқди:

– Шеърларимга “Маҳлиё” деб имзо қўяррдим. Эсингизда йўқми?

– Тўғриси, эслолмаяпман.

– Буларнинг бари бир йил аввал менинг ҳаётим эди. Энди, йўқ! Сувга отилган тошдек! – У чуқур хўрсинди. Олдингизга кўнглимдаги... дардларни айтгани келдим... Сизни ўқувчилик пайтимдан биламан. Битта шеъримни газетада чиқаргансиз..

Мен ўйланиб қолдим... Йўқ, эслай олмадим. Тахририятга ўқувчи, талабалар тез-тез келиб туришади. Газетанинг иш жараёни тиғиз. Ҳаммани эслаб қолиш қийин. Маҳлиё! Исми чиройли экан.

– Мактабни битирганимдан кейин уйдагилар ўқитишмади, – деди Маҳлиё, – қизлар ҳақида ҳар хил гапларни эшитишган-да. Ҳамма ундаймас-ку, тўғрими?

– Тўғри.

– Бир йил ўтар-ўтмас турмушга узатишди. Йигитнинг ёши йигирма еттида экан. Бир марта учраштиришди-ю, тўйимиз бўлди. Ўйлаб кўринг, бир умр бирга яшайдиган инсоннинг кимлигиниям биллолмадим. Умр савдоси қимор эмас-ку? Нега оёқ-қўлимни боғлаб ўтга ташлашди?!.. Икки ойча яхши яшадик. Мен унга боғланиб ҳам қолдим. Иши шаҳарда. Қандайдир катта фирмани қўриқлашар экан. Ҳарбийлар кийимида юрарди. Уч-тўрт кунлаб уйга келмай қоларди. Мен уни соғиниб кутадиган бўлдим.

Маҳлиё оғир тин олди. Кейин, бошини сарак-сарак қилиб йиғлаб юборди. Кафтларини юзига босиб, бироз ўтирди-да, яна менга қаради:

– Мен келин бўлган уйдаги шароит бизникига ўхшамасди. Қайнонам қаттиққўл. Овқатга масаллик ўлчаб берилади. Қора ундан нон ёпилади. Арзонроқ-да... Ҳамма ишимдан камчилик топишади... Индамай бўйнимни эгишга ўргандим. Ҳамма келинларда шунақа бўлса керак-да, деб ўйлардим... Менинг бир нарсалар егим кела бошлади. Доғланаётган ёғнинг исига чидолмай қолдим. Қайнонамга айтганимда жаҳллари чиқди:

– Нега дарров юкли бўлдинг? – деди совуқ қилиб. – Келинлик хизматини қили-иб юрсанг бўлмас-миди?

Бу гап тошдек оғир ботди. Уйга кириб йиғладим. Кимсага айтолмайман, дардим ичимда. Қайнонам уйимизга юбормай қўйди. Эрим ўн-ўн беш кунда келадиган бўлди. Муомаласи аввалгидекмас. Бир оғиз гапиртирмай, силтаб ташлайди... Бўй етган қайнимнинг қилиқлари ҳаммасидан ўтиб тушди. У кундузиям, кечасиям бирорта баҳона билан хонамга кириб келаверади. Бўйи шипга етади. Беўхшов тиржайиб туришидан кўрқаман. Гапининг тайини йўқ. Ҳеч қаерда ишламайди... Ўқиш-ёзишнинг билмасди. Уни бутунлай ақлсиз деёлмайсиз, жиддий ҳам эмас.

Эримга ундан кўрқимни айтдим. “Кўявер, ўзи шунақа, инвалид, псих”, деди.

Тез орада эрим мени шаҳарга олиб кетди. Ижара уйда яшай бошладик. Бир куни ишга кетиб, бир ойча келмади. Бегона жой, очин-тўқин, совуқда қийналдим. Қайтиб кетай, десам ундан кўрқаман. Ҳомилам беш ойлик бўлганди. Кечаси кўрқиб, ма-

зам бўлмай қолди. Ижара уйнинг эгалари касалхонага олиб боришди.

Маҳлиёнинг аччиқ ҳикояси шу ерга етганда титраб кетдим! Тирноққа зор юрганлар қанча?! Уларнинг дил изтиробларини мана шу хонада эшитиб, аҳволларига ачинганман. Йигирма етти ёшида йигит ҳақиқий эркакка айланади. Зурёд нималигини билади. Ҳеч ким тушунтириб беролмайдиган соҳир туйғу билан унга интилади...

– Эрингиз бирор марта хабар олмадимми? Телефон-чи? Қайси замонда яшаяпмиз ахир?

– Менга уяли телефон ушлатишмасди. Эрим телефон рақамини ҳеч кимга бермаган.

– Бир ой қандай яшадингиз?

– Аям билан укам ҳар ҳафта келиб пул, озиқ-овқат ташлаб кетишарди. Эримни хизмат сафарида дедим.

– Шунақами...

– Шу аҳволдаям ёнини олгансиз, демоқчисизда?.. Мен унга боғланиб қолгандим, ишонардим! Буни тушуниш учун аёл бўлиш керак... У касалхонада ётганимда келди. Ичиб олганди. Дилидагини очик айтди. Ёши ўздан катта хотини, тўрт яшар ўғли бор экан... “Болани олдириб ташла, барибир сен билан яшамайман, алимент ҳам тўламайман. Сенга, ўртоғларим билан гаров ўйнаб уйланганман”, деди.

– Гаров ўйнаб?!

– Қаранг, шунақасиям бўладими?! – деди Маҳлиё менга қараб.

Унинг кўзларидан дувиллаб ёш қуйилди. Рў-молчасини олиб, юзига босди. Елкаси силкиниб-силкиниб йиғлади. Кўнглидаги фарёд ана шу силсилалар билан ташига чиқиб кетаётгандек эди. Инсонни ҳам шунчалар оёқости қиладиларми?! Инсоф, виждон, диёнат, иймон қаёқда қолди? Бундай каслар қандай яралиб қолган? Ер кўтараверар экан-да...

Қаршимдаги хилқат ҳамон ўксиб-ўксиб йиғларди. Ҳали ўзи ўсмирлик, ёшлик завқларига тўймаган, аммо она бўлай деб турган Маҳлиёнинг юрагидаги тўфонни тушундим. Унинг ҳаётида ҳаммаси чалкашиб кетганди: эрига бўлган муҳаббат, фарзанд кутиш бахти, айрилиш, хўрлик...

– У шундай деди-ю, кетди, – Маҳлиёнинг титроқ овози эшитилди. – Мен учун осмон узилиб ерга тушганди гўё. Дунё зулматга айланди! Касалхона йўлагига ҳушимдан кетиб йиқилибман. Шифокорлар ўзимга келтиришганда оғзим қуриб қолганди. Қорнимда оғриқ сездим, бола безовталанарди. Сув сўрадим. “Боламни асраб қолинглар”, дедим. Овозим ўзгариб қолган, йўғон, хирқироқ эди. Қўрқиб кетдим! Ким эдим-у, кимга айландим?! Ҳаёт бунчалар аччиқ?! Кўнглим муз. У кўзимга боламни ютиб юбораётган аждаҳодек кўринди. “Йўқ, болангни унга берма!” дерди ички бир нидо. Ўзимни босишим қийин бўлди. Шифокор ёши катта аёл эди:

– Қизим, оғир бўл, – деди. – Биз бу ерда ҳар хил одамларни кўрганмиз. Одамийлигини йўқотганлар ҳам бор. Сен ҳақиқий инсонни дунёга келтир! Биринчи болани асраб қолиш керак! Ҳозирча, боланга зиён етгани йўқ. Кейинги ҳаётингни ўзинг ҳал қиласан. Эсон-омон туғиб олсанг, фарзандинг йўл кўрсатади.

Умримда бундай ақлли гапларни эшитмагандим. Ана шундай ширин хаёл билан ухлаб қолдим.

– Қайтиб келмадимми?

– Йўқ. Дадам билан аям келишди. Уларга ҳаммасини айтдим. Мен тушган хонадон бой-бадавлат эди. Ота-онам оддий деҳқон одамлар. Ҳаммасини аллақачон билиб юришган экан. Уйга олиб кетишди.

– Эрингизнинг уйидагилар келишдимми?

– Йўқ. Ўғилларининг хотини, боласи борлигини билишаркан. Юкларимни жўнатиб юборишибди.

– Унда, нега сизни...

– Билмадим, нега мени бахтсиз қилишганини. Шунақа одамлар ҳам бор экан-да.

– Энди нима қиласиз?

– Касалхонага фаррош бўлиб ишга кирганман. Бугун ҳомиладорлик таътилига чиқдим. Фарзандим туғилсин. Кейин, ўқийман, ҳамшира бўламан... Сиз буларни ёзинг! Бошқа қизлар адашишмасин, сираям адашишмасин!

Маҳлиёнинг гўзал чеҳрасида қатъият кўрдим. Жуда ёш бўлишига қарамай ҳомиладорлик унга қандайдир улуғворлик бахш этганди. Ҳадемай она бўлади. Фарзанди қалбини буткул ром қилиб олади. Яшашга ундайди, йўл кўрсатади. Маҳлиё буни билади.

Чаман бўлиб кулсам қани

ЮРТИМ ҚЎШИҒИ

Тоглари гўзал юртим,
Боғлари асал юртим.
Япроқларинг мадҳингга
Тўқийди газал, юртим.
Қирларинг қизгалдоқзор,
Сойларингда қўшиқ бор.
Қайси дилни куйлатмас
Сендаги гўзал баҳор?!
Ёмгир ёғиб турганда
Осмонингда турланган
Камалакдир, камалак,
Кўриб қўйсин кўрмаган!

Олисларга оқиб кетар,
Юзида барг қалқиб кетар.
Чанқаб ётган гўзаларга
Оҳ-оҳ, қандай ёқиб кетар!

Сувдай яхши бўлсам қани,
Чаман бўлиб кулсам қани.
Сувдай ширин эсон Халқимга
Тинмай хизмат қилсам қани!

Шилдир-шилдир этади сув,
Боз оралаб ўтади сув.
Куйлаб ерни ўпади сув!

СУВ

Шилдир-шилдир этади сув,
Куйлаб ерни ўпади сув.
Гўё олтин рубобини
Тиним билмай чертади сув.

ТОҒ ЁНИДА – УЙИМИЗ!

Тог ёнида уйимиз,
Майса-гилам йўлимиз.
Лолазорга этади
Узатганда қўлимиз.
Тог ёнида уйимиз,
Жилга – майин куйимиз.
Тогимизда сайр этиб,
Равочга бир тўйингиз.
Тог ёнида уйимиз,
Муздек булоқ сувимиз.
Биз ёқларга келсангиз,
Шу кун байрам, тўйимиз!

БУЛОҚЖОН

Тўғри сўздан тиниқсан,
Ширинликда илиқсан,
Камтаринсан, синиқсан,
Булоқжон.
Барчага тенг сувинг бор,
Бирам ширин куйинг бор,
Тог бағрида «уйинг» бор,
Булоқжон.

Олқор ДАМИН

Олқор Дамин Иштихон туманида таваллуд топган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюммаси аъзоси. Шоирнинг “Ассалом Наврўз!”, “Бола-ларга қирқ ҳадис”, “Қўш қанот”, “Қучоқлайман баҳорни” каби кўплаб китоблари ўқувчилар қўлига бориб етган.

Оқавер, ҳеч толмагин,
Селдан ўрнак олмагин,
Элга ташиши солмагин,
Булоқжон!..

КУЁШНИНГ НУРИ

Биз – Куёшнинг нуримиз,
Тонгда туриб кўрингиз.
Бизни қанча севсангиз,
Узун бўлар умрингиз.
Биз – Куёшнинг нуримиз,
Дунёнинг суруримиз.
Ҳаёт деган лолани
Ўтибгина юрибмиз.
Биз – Куёшнинг нуримиз,
Бизни яхши кўрингиз.
Кафтингизга тўлдириб
Мириқиб симирингиз.
Биз – Куёшнинг нуримиз,
Бегубормиз, тўғримиз,
Сиз ҳам софсиз, болалар,
Узун бўлар умрингиз!

ОНАЖОНИМ

Туни бўйи алла айтиб
Ухламаган – ўзингиз.
Уйқуларга тўймаганми
Шу чиройли кўзингиз?
Ухласам ҳам, ухламасам,
Ширин бўлган сўзингиз.
Шунинг учун ажсинларни
Тез туширган юзингиз.
Онажоним, гуллар билан
Тўлсин босган изингиз!
Энди сизга парвонадир
Ўғлингиз-у қизингиз.

МАКТАБДАН ҚАЙТИШ

Уч-тўртта «2» олиб,
Хотиржам келар Толиб.
Ҳеч нарса бўлмагандай
Қўлин чўнтакка солиб.
Қизиқ, аълочи Ғолиб
Биттагина «4» олиб,
Келар ютиб ёшини,
Бошини қуйи солиб...

ДУНЁ ВА БОЛАКАЙ

Уч-тўрт бола
Бир болани
Қўшмадилар ўйинга.
Бири бўлса:
– Бор, кетавер, –
деб юборди, – уйингга!
Иzza бўлган
Болакайнинг
Кўзи жиққа ёш бўлди.
Бу дунёнинг –
Бағри унга
Биринчи бор тош бўлди...

ТУРОН ҚЎШИҒИ

(Биргаликда куйлаш учун)

Тингла, эй жаҳон,
Куйлайди Турон!
Мустақил бўлди
Гул Ўзбекистон.

Боглари баҳор,
Муаттар наҳор.
Қардош элларга
Жилмайиб боқар!

Тингла, эй жаҳон,
Куйлайди Турон!
Ушалди неча
Юз йиллик армон.

Тошкентим – онам,
Пойтахтим чаман.
Қутлайман янгроқ
Қўшиғим билан!

Тингла, эй жаҳон,
Куйлайди Турон!
Энди йўлимиз
Ойдин ва равон.

Омон бўл, Турон!
Бўстон бўл, Турон!
Жумла жаҳонга
Достон бўл, Турон!

ЮР, МУҲАББАТ, КЕТДИК БУ ЕРДАН

Эссе

Дам олиш куни кечгача уйда бўлиб, анчадан бери ортга сурилиб келаётган ишларимни тартибга солдим. Камтаргина ижодхонанинг кунботар тарафидаги деразаси қия очиқ, ундан эндигина кириб келган баҳорнинг энгил-енгил нафас олишлари эшитилиб турарди. Бироз олдин оппоқ булутлардан ёғиб ўтган ёмғирнинг иси хонани тутган, бу ёмғир гўё менинг руҳимга ёғиб, ундаги бор ташвиш ва дардларимни ўзи билан ювиб кетгандек эди. Аини дамда ўзимни қушдек энгил ҳис қилардим. Ботаётган қуёшнинг сўнги нурларига қиши билан соғиниб чиққанамиз – офтобнинг илиқлиги эниб, у юзимга теккани сари қандайдир меҳрга ўхшаш бир тафтни ҳис қилардим. Аста ойна ёнига бордим ва дераза раҳига таянганча ташқаридаги кўкларнинг овозига қулоқ тутдим. Шу дамда олис-олисдан бир куй саси кела бошлади. Бу куй менинг қалбимга шу қадар сингиб кетган эдики, худди менинг ичимдан чиқаётгандек. Бу наво бундан анча вақт олдин бўлиб ўтган, юракнинг туб-тубида ётган бир хотирани уйғотиб юборди.

...У аудиторияга кириб келган куни мен аллақачон йигирма беш ёшни уриб қўйган, қўшни қизларнинг миш-миш гаплари билан айтганда “анча-мунча нарса-

Беҳзод БИЙБОЛАЕВ

1986 йилда Тошкент вилоятининг Бекобод туманида туғилган. Тошкент Молия институти “Молия-иқтисод” факультетида таҳсил олган.

Ҳозирда “Китоб дунёси” газетасида бўлим муҳаррири лавозимида фаолият юритмоқда.

ларни кўриб, ичидан қариб кетган” йигит эдим. У эса эндигина ўн саккиз-ўн тўққиз ёшга кирган, бўйи мендан ҳам баланд укамнинг таъбири билан айтганда: “Қибла тарафдан шабада эсса ҳам йиқилиб тушадиган даражада” нозик эди.

Гуруҳдошларим ичида ёшим катта бўлганлиги учун аудиториянинг “тўри”, яъни энг орқа тарафи ҳаммиша каминага тегишли бўлар, бу эса, баъзида дарснинг қоқ ярмида уйқуни тортиб юбориш учун-да қулай эди.

Хуллас, у бироз жилмайган қўйи бир-бир қадам босиб хона ўртасигача келди-да, бўш жой қидиргандай бир зум тараддудланди. Ёнимдаги бўш жойни кўриб, қимтинибгина, ерга тикилганча мен томонга юра бошлади. Гуруҳимизда унганча ўттиз йигит ва бир қиз ўқирдик. Ўша куни ёлғизгина эрка қизимиз ҳам дарсга келмаган, қуш бозорига ўхшаб, қий-чув қилиб ўтирган болалар у кириб келиши билан негадир ғайритабиий бир тарзда тинчиган, бундан ҳам қизиғи, хонага бирорта бегона қиз адашиб ёки деканатнинг иши билан кириб қолган маҳалларда бошланиб кетадиган хуштакбозлигу қарсақбозликлар бу сафар бирдан ҳамманинг эсидан чиқиб қолгандек эди. У аста қадам босиб келар экан, қадамларининг “тақ-туқ” товуши хона бўйлаб акс-садо берарди.

Шу пайтгача қанча қизларнинг кўлидан ушлаб, қулоғига шеър шивирлаб юрган бўлсам-да, бирор марта бу қадар қаттиқ ҳаяжонга тушмаган эдим. Унинг мен тарафга келаётганлигининг ўзиёқ, ич-ичимдан қандайдир бир тўлқинни уйғотди... Беихтиёр парта устида бетартиб сочилиб ётган китоб ва дафтарларимни йиғиштириб, унга жой оча бошладим. У эса ҳамон мен тарафга келарди: тақ-туқ, тақ-туқ...

У худди қуёшга ўхшарди. Биз – бутун аудитория – кунгабоқардай бурилиб, ундан кўз узолмасдик. Бир текис, ўлчангандай ташланаётган қадамлар: тақ-туқ, тақ-туқ...

Ва ниҳоят у мен ўтирган партага жуда яқин келди. Мен эса, бу пайтда у менинг ёнимга ўтиришига буткул ишонган, мен тарафга ўғринча кўз ташлаб қўяётган гуруҳдошларимга ғолибона бир назар билан – лабимнинг бир четини сал учирганча, кулиб турардим...

У етиб келди-ю ўйлаб ҳам кўрмасдан шарт бурилиб, нариги қатордаги бўш жойлардан бирига бориб ўтирди. Хонага оғир сукунат чўкди. Ҳеч кимдан овоз чиқмас, ҳамма устимдан жимгина кулаётгандек эди. Ўзининг қитмирлиги ва шўхлиги билан гуруҳда от-

нинг қашқасидек бўлиб қолган қашқадарёлик курсдошим Жасур секингина, лекин ҳамма эшитарли қилиб “Имм...” деди-ю, “шилқ” этиб парта устига йиқилди. Яна бир андижонлик жўрамыз эса минғирлаб шеър ўқий бошлади:

*Ой юзидан нур ёғар сим-сим,
Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан...*

Мен эса айна дамда ўзимни таҳқирлангандек ҳис қилар эканман, дам дафтарни, дам китобни сабабсиз, асабий варақлардим. Шу лаҳзаларда онгу шууримнинг ич-ичидан, қандайдир ўзим ҳам билмаган жойлардан, юракнинг ҳали хаёл етиб бормаган бурчакларидан ҳазин бир куй, куй-ки одамни жанг олдидан руҳлантиришга қодир, наво-ки, унда инсонга чек-чегарасиз оламини босиб ўтишга етадиган қудрат бағишловчи куч бордек эди. Бу кўнгил куйининг оҳангидан мен фақат бир нарсанигина илғашга улгурдим: “Албатта унинг муҳаббатини қозонишим керак!” Қолганларини англашга менда фурсат ва тафаккур етмади, чоғи. Зеро, шунинг ўзи ҳам менга бир олам ишонч бахш этган эди.

Бу пайтда аудитория ҳам аста-секин ўзининг эски ҳолатига қайта бошлаган, ҳамма ўз ишини қолган жойидан давом эттиришга тушиб кетган эди: кимдир кимгадир латифа айтар, яна кимдир шеригининг телефонидаги суратларни томоша қилишга тушиб кетган. Шундай бўлса-да, у ҳамон ҳаммининг диққат марказида эди. Болалар тез-тез унга ўғринча кўз ташлаб кўяр, у қаяққа қараётганлигини билмоқчи бўлаётгандек, зимдан кузатишарди. У эса бепарво, фақат баъзан деразадан ташқарига кўз ташлар экан, бошқалар ҳам унга тақлид қилгандек ўша тарафга қараб кўйишарди. Лекин бирорта талаба унинг олдидаги бўш жойга бориб ўтиришга журъат топа олмасди. Шу маҳал эшик шаҳд билан очилиб, дарсга кечиккан домла хонага кириб келди ва ҳамма бирдан оёққа қалқди. Уч-тўрт киши бошлаган “Ас-салому а-лей-кум” сўзларини бутун аудитория жўр бўлиб тугатдик. Шундан кейин хонани портфелларнинг “қарс-қурс”лари-ю китобларнинг “тап-туп” овозлари тутиб кетди – ҳамма дарсга тайёргарликни бошлаб юборди.

Менинг хаёлимда ҳамон унинг “тақ-туқ, тақ-туқ” қадам товушлари-ю, шоирнинг шеъри акс-садо бериб турарди:

*Ширин тушлар кўрсин севгилим,
Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан...*

Дарслар тугаб, ҳамма уй-уйига тарқалиш ҳаракатига тушганда, куни бўйи шаҳар хиёбонларидаги дарахтзорлар ичида мудраб ўтирган қоронғулик атрофга ёйила бошлаган, бироз олдин ёғиб ўтган баҳор ёмғири йўлақларни ҳам янги келин сув сепиб, супургандай қилиб кўйган эди. У билан олийгоҳ қопқасидан изма-из чиқиб борар пайтимизда ҳаводан ҳам қишнинг заҳри кетган, баҳорнинг ёқимли шабадаси эндигина шарфлардан ҳоли бўлган ёқалардан кириб, этни ҳузурбахш жунжиктираётган, кеч тушиши билан хиралашган осмондаги булутлар кўнғир-қора тусга кириб турган бир маҳал эди.

Кетма-кет кетиб боряпмиз-у, хаёлан унга нима дейиш ҳақида ўйлайман. Аксига олиб калламга ҳам

бирор тузукроқ фикр келмаётган эди. Ниҳоят бир чуқур нафас олдим-да, кетидан етиб олиб:

– Салом! Энди бизнинг гуруҳимизда ўқийсизми? – дедим.

Шундай дедим-у, овозимдан ўзим уялиб кетдим. Овозим жуда паст, бунинг устига беморларникига ўхшаб хириллаб чиққан эди.

Табиийки, у гапимга тушунмади ва менга “ялт” этиб қаради. Кейин жилмайганча:

– Кечирасиз, нимадир дедингизми? – деди.

– Салом, дегандим. Кейин, энди бизнинг гуруҳда ўқийсизми, деб сўрадим, – дедим бу сафар тетикроқ товушда.

– Ҳм-м, – деди у. Кейин жилмайган кўйи давом этди: – Мен бўлсам, ўзингизга ўзингиз гапиряпсизми, деб ўйлабман.

– Саволимга жавоб бермадингиз?

– Жавоб беришим шартми?

– Ҳа энди... балки, бундан кейин курсдошмизми, дейман-да.

– Бўлиши мумкин...

Сухбатимиз у қадар қовушмади. У эса ҳамон хиёл жилмайган кўйи, ердан кўзларини узмаган ҳолда мен билан ёнма-ён кетиб борарди. Унинг биргина шу табассуми ҳам шу қадар чиройли эдики, у йўлак бўйидаги эндигина бош кўтарган майсалар билан яхлит бир манзарани касб этарди. Биз бу маҳалда бекатга яқин келиб қолгандик.

– Кечирасиз, исмингиз нима? Одатда гуруҳга янги келганларни таништиришарди. Сиз билан эса бирорта домла келиб, таништирмади ҳам, – дедим. Бу пайтга келиб ичимда потирлаётган ҳаяжон босилмаган бўлса-да, ўзим анчагина дадиллашиб қолган эдим. У менга тафтишчи нигоҳлари билан қараб турди-да:

– Сизни фақат шу қизиқтирадимми? – деди кулим-сираб.

Яна калаванинг учини йўқотиб кўйдим. Бошим қизиб, қулоқларим шанғиллай бошлади.

– Йўқ, э-э, ҳа, умуман айтаман-да.

– Майли, хайр бўлмаса. Мени олиб кетгани келишди.

У ёнгинамизга келиб тўхтаган автобуснинг зиналаридан салонга кўтарилар экан, мен тарафга яна бир бор “ялт” этиб қараб кўйди.

– Майли... хайр... – дедим бўшашибгина. Лекин овозимни ўзимдан бўлак ҳеч ким эшитмади.

Юрилавериб ҳар бир муюлиши, ҳар бир биноси таниш бўлиб қолган кўчалардан талабалар шаҳарчасидаги ётоқхонамга қайтар эканман, атроф ҳам ҳар кунгидан бошқача гўзал эди. Бутун борлигим ва хаёлимда у билан номини ўзим ҳам билмайдиган бир жойларда сайр қилиб юрардик.

Менинг назаримда у билан чиқишиб кетиш осондек, умуман дунёда ҳамма ишни қилиш осондек кўрина бошлади. Айна дамда бутун Тошкентни пиёда айланиб чиқишга қодирдек сезардим ўзимни.

Ётоқхонага етиб келдим-у эртанги кунни орзиқиб кута бошладим. Хонадошларимнинг қочиримли гапларига ҳам эътибор бермай, фақат у ҳақда хаёл сурардим. Зеро, мен учун ҳозир энг завқли нарса ҳам шу эди. “Қизиқ, унинг исми нима экан? Мафтунамикин? Йў-ўқ, унинг исми бундан ҳам чиройли. У дунёдаги энг чиройли исмга муносиб.”

...Гап-сўзларидан бироз шўх бўлиб кўринса-да, ўзига етарли даражада жиддий ҳам эди ва худди мана

шу жиддийлик у ҳақда енгил хаёлларга боришимдан сақлаб турарди.

Эртаси куни унинг исми маълум бўлди. Гуруҳ журналига ёзилганда билдик. Рухшона. Бу исм ўй-хаёлларимни шу қадар банд этдики, кўзимга кўринган ёзувлардан унинг исмида иштирок этган ҳарфларни излайдиган бўлиб қолдим. Бир сўз билан айтганда шоирлар муболаға қилиб ёзадиган девоналик менда ҳақиқатга айланган эди. У билан қисқа-қисқа суҳбатларимиздан яна шу нарсани билдим: у мен биринчи кунда ўйлаганимдек ҳар доим шўх-шодон эмас экан. Унинг кўзларида қандайдир мунг яширин эди. Шу сабабими, баъзан маънос тортиб қолар ва бу дамларда мен ҳам дунёларга сиғмай кетардим...

Шу тариқа уч ой кўз очиб юмгунча ўтди-кетди. Бу орада унинг маъноси, ғамгинлиги ҳам ортаверди. Унинг биринчи кундаги, хувв ўша, илк баҳорда, янги ёмғир ёғиб ўтган йўлакда бўлиб ўтган суҳбатдаги шўхлиги, қувноқлигидан бу пайтга келиб асар ҳам қолмаганди.

У менинг сўровларимга ҳам жавоб бермас, негадир доим ёлғиз қолишга интиларди. Бир кўнглим “у сени ҳеч қачон яхши кўриб қолмайди,” деса, яна бир кўнглим “ҳаммаси ўзининг ҳаракатинга боғлиқ,” дерди. Мен унинг ўша, биринчи кунги шўх кулгуси-ю қувноқлиги, овозидаги жарангдорликни соғинардим. Уни яна шу ҳолатда кўргим келарди...

*Сен, дилимда яшанаган чечак,
Биз биргамиз, қайда яшасак!*

Шоир менинг дардларимни билиб ёзгандек эди гўё. Қани энди ўз муҳаббатингни етакласанг-у, ҳеч кимнинг қадами етмас жойга олиб кетсанг. Уни ўша жойга яшириб қўйсанг. У жойга бегона нигоҳлар ораламас. Ҳар хил кўнгилхираликлар-у бу дунёнинг ташвишлари етиб бормаса. Шундай жой бормикин? Агар бор бўлса, қаерда бўлиши мумкин? Кўнглининг тубидами? Лекин кўнглининг энг тубидаги муҳаббат ҳам вақти келиб ўзини ошқор қилиб қўйиши мумкин-ку.

Ёзги таътил ҳам бошланиб, барча талабаларнинг қувончи ичига сиғмайдиган палла келган эди. Ҳамма хурсанд, фақат мени ундан узоқлашиш қайғуси қийнар эди. Уни кўрмасдан уч ойлик таътилни қандай ўтказаман? Кошки орамиз яқин бўлса. У бошқа вилоятда, мен бошқа вилоятда. Бунинг устига қишлоқ ша-роити... Томорқа ва уйдаги ишлардан ортиб, бирор жойга чиқиш муаммо. Яна бизнинг хонадонда бир сўм пулнинг ҳам ўз ишлатиладиган жойи бор эдики, бу ҳолатга мен ҳам аллақачонлар кўникиб бўлган эдим. Бунинг устига ота-онамга ҳам бирор қиз ҳақида гапириш жуда қийин эди.

У менга рўйхушлик бермаган бўлса-да, негадир ич-ичимдан “у ҳам мени яхши кўради” деган ўй ўтаверарди. Бу орада неча бор унга кўнгиноқ қилган бўлсам, ҳаммаси бесамар кетди. Телефонхатлар ҳам ҳавага учгандек жавобсиз қолди...

Қушларнинг чуғур-чуғурларию, ҳамма ёқни чангитиб подадан қайтаётган мол-қўйларнинг овозлари билан азим ёз фасли ҳам ўтиб кетди. Ўқиш бошланиши олдидан талабалар ётоқхонасига жойлашдим. Дарслар бошланган куни юрагим ҳаққириб, инсти-

тут томонга учиб бордим. Курсдош болалар ҳаммаси бир-бири билан кучоқлашиб ҳол-аҳвол сўрашар, ёзги таассуротларни сўзлаб чарчашмасди. У ҳам шу ерда эди. Жилмайган кўйи кимнингдир сўзларини тингларкан, қўлидаги беш-олтита кичик хатжилдлар титраб турарди. Мен билан ҳам ўшандай, жилмайганча бош қимирлатиб сўрашган бўлди. Менинг кўзларим эса хатжилдларда – улар титраб турарди.

Ўша куннинг ўзидаёқ мен учун машъум бир ҳақиқат аён бўлди. Титраётган хатжилдлар унинг тўйига таклифномалар экан. Шундан кейин нималар бўлганлигини айтиб ўтишимга ҳожат йўқ, деб ўйлайман. Фақатгина дарслар тугаб, яна ўша йўлакдан ёнма-ён қайтар эканмиз, ҳавода ҳам кузнинг оғир қора булутлари изғиб юрарди. У қўлидаги сўнги таклифномани кўлимга тутқазди-да:

– Мени кечиринг. Сизни хафа қилмоқчи эмасдим, – деди.

– Нега ахир... Қандай қилиб ахир...

– Бу анча олдин пишитилган савдо. Ота-онам мени ёшлигимда унаштириб қўйишган.

– Мен ҳеч кимдан хафамасман. Лекин одам ўзи учун ҳам яшаши керак-ку. Истасангиз ҳамма масъулиятни бўйнимга оламан.

У ақлли қиз эди. Нима демоқчи бўлаётганлигимни дарров тушунди.

– Йўқ! Бунинг кераги йўқ. Мен ҳеч қачон ота-онамнинг юзи ерга қарашини истамайман. Улар олдидаги масъулиятим ҳам, бурчим ҳам бунга йўл қўймайди. Ҳиссиётларга берилиб иш кўрсам, охири яхши бўлмаслиги мумкин, – деди қатъий қилиб.

У сўнги гапларини қатъийлик билан айтган бўлса-да, овозидаги титрашни англаш унчалик қийин эмасди. Бекатга келиб тўхтаган автобус томон бурилар экан, паст овозда:

– Майли, хайр, мени олиб кетгани келишди. Хайр, Сиз яхши одамсиз, – деди. Унга диққат билан, худди сўнги бора кўраётгандек термулар эканман, кўзларининг туб-тубидан тўфон каби ёпирилиб келаётган ёшларни кўрдим. Шу лаҳзада унинг нима учун кундан-кунга ғамгинлашиб бораётганлиги ҳам аён бўлган эди мен учун.

У автобусга чиқди-ю одамлар орасига сингиб кетди. Ҳувиллаган бекатда яна ёлғиз ўзим қолдим. Кузнинг илк кунлари бўлишига қарамай олдин битта-битта, кейин эса шовуллаб ёмғир ёға бошлади. Аммо бу сафарги ёмғир куз ёмғири эди. Қўлимдаги таклифномага қаердандир томчилар томар, бу томчилар ёмғирми ёки менинг кўзимдан томчилаётган ёшларми, буни аниқ ажрата олмадим.

*Биз кетсак, ер кенгайиб қолар,
Осмон ҳам сал энкайиб қолар,
Бир қора кўз жилмайиб қолар,
Юр, муҳаббат, кетдик бу ердан!*

Ҳамон дераза раҳига суянганча, ташқаридаги баҳорни томоша қилардим. Қаерлардадир ҳалиям ўша куй ўзининг ҳазингина оҳангини таратарди. Шу пайтда бир нарсага амин бўлдим – Муҳаббат ҳаёт экан, бу қуйлар ўлмайди. У абадий яшайди!

Деразадан нари ~ жавобсиз изҳор...

“ЮРАК” НОМЛИ ХОНА

Манов уй эшиги, манави калит,
(Калит шарт ҳам эмас, эшик соб бўлган)
Киринг, кираверинг, бу ўша хона,
Сизга айтгандим-ку – хувиллаб қолган.

Туфлингизни ечманг, пальтонгизни ҳам,
Армон тўзгиган. Куз, хазон бошланган.
Девордан сал нари бўлсангиз яхши,
Ҳижроннинг ранглари чаплаб ташланган.

Мана бу шкафда орзулар – хароб,
Пушаймонлик учун келган ҳаётга.
Бу пардалар эса ишқдан тикилган,
Эскирган, киролмай адабиётга.

Сарғайган сураатлар: бари хушчақчақ –
Душман шод, дўстларнинг кўзи ўйилган.
Ҳасратларим эса дастурхон қилиб,
Хонтахта устига ташилаб қўйилган.

Чойнакда совиган чой бўлса керак,
Олинг, (агар музлаб қолмаган бўлса)
Бир нас ўтирсангиз, ҳаммасидан ҳам
Дераза чиройли кўринар кўзга.

Деразадан нари – хотира, армон,
Деразадан нари – жавобсиз изҳор...
Фақат деразадан қараманг пастга,
Деразадан пастда улкан жарлик бор.

Кетдим.
Кетганимни билмади ҳеч ким,
Тилим айланмади видо айтмоққа.
Бақирдим, йигладим, кулдим ва охир
Синиқ қалам билан тўкилдим оққа.

Кутдим.
Ўзим билмай – нимани, кимни,
Бирдан бахт бошимга қўнадигандай.
Кетдим.
Буни ҳеч ким билмади, рости,
Худди яна қайтиб келадигандай.

Дадахон МУҲАММАДИЕВ

1989 йилда Самарқанд вилоятининг Пахтачи туманида туғилган.

Навоий Давлат Педагогика институти талабаси.

ДАРС

Ҳикоя

Нафиса ТОШТЕМИР қизи

1991 йилда Навоий вилоятининг Нурота туманида туғилган. Навоий Давлат педагогика институтининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Ижодий ишлари республика нашрларида эълон қилинган. “Юрт келажаги” республика кўрик-танлови ғолиби.

Тиллахон опа салкам йигирма йилдан бери ўқитувчилик қилади. ТошДУни битириб келгач, иш излаб кўп овора бўлгани йўқ. Дадаси мактаб директори билан ака-ука чиқиб қолди, ишга жойлади-қўйди. Ҳозир мана шу машҳур шоирнинг номи билан аталадиган мактабнинг муаллималаридан бири.

Турмуш ўртоғи ўзидан анча катта, ҳисобчи. Тўртта фарзанди: икки ўғил, икки қизи бор. Ҳар ҳолда ўзига тўқ оила.

Одатдагидек, соат миллари 8:00 ни кўрсатди, кўнғироқ чалинди. Йўлак тинчиб, ўқувчиларнинг шовқин-сурони хоналарга сингиб кетди. Тиллахон опа синфхонага кириб келиши билан ўқувчилар бирваракайига кўзғалиб салом беришди. Дарс бошланди. Журналга ёзиш, давоматни текшириш каби майда-чуйда ишлардан сўнг, доскага бугун ўтилажак янги мавзунини ёза бошлади.

– Қани, дафтарларни очамиз. Дарсимиз она тили. Уйга вазифани ҳамма бажарганми? Дарс охирида дафтарларни йиғиб олиб текшираман. Демак, мавзу: “Сифатларнинг озайтирма даражаси”. Ёзиб бўлиб ҳамма ручкасини қўйсин ва мени диққат билан тингласин...

Шу пайт эшик очилиб, хушсурат қиз дарсни бўлиб индамай кириб келди.

– Нечанчи синф?

– 6-“Д”, – жавоб берди синф сардори.

Юриш-туриши ҳаммани бирдай ўзига тортадиган котиба қиз аввал давоматни текшириб, кейин кеча йиғилишда кўтарилган “Атиргул масаласи”ни Тиллахон опага эслатди.

– Опажон, директор айтдилар, ҳозир ҳал қилмасангиз бўлмас экан... Кеча синфингиз учун ажратилган ер майдончасига атиргулни кам экибсизлар.

– Назокатхон, шуни дарсдан кейин ҳал қилсак бўлмайдимиз? Кеча гул экишга чиқиб, дарс ўтолмадим. Бугун яна шу аҳвол.

– Йўқ, асло мумкин эмас, ҳайфсан оласиз-а! Ҳозир ҳал қилинг.

Тиллахон опа ноилоҳ “темир дафтар”ни очиб атиргул учун ким пул бермаганини рўйхат бўйича ўқиди. Ўқувчилар бошини қуйи эгганча, бирин-кетин тура бошлади. Хуллас, дарс тугаганини эслатувчи кўнғироқ бўлди-ю, масала тушдан кейинга қолдирилди. Ўқитувчи катта-катта ҳарфлар билан уйга вазифани ёзиб қўйди: “Мавзу асосида машқлар бажариш”.

Барибир муаммо ўқувчилар билан ечилмади. Ота-оналар йиғилиши ўтказилиб мактаб маъмурияти томонидан ҳомийлар белгиланди.

... – Бугунги дарсимиз Адабиёт. Хўш, ўтган дарсда уйга вазифа нима эди? – ҳеч бўлмаса бугун дарсни мириқиб ўтарман деган мақсадда ўқувчилардан сўради Тиллахон опа.

Шу пайт кимдир “дарахтларни оқлаш” деб юборди. Синфда кулги кўтарилди. Ўқитувчининг жажли чиқди, лекин болаларда нима айб деб, ўзини овутди. Болалардаги хушқайфиятни сўндирмаслик учун “Бойчечак” кўшиғини хиргойи қила бошлади. Беихтиёр ҳамма унга жўр бўлди:

*Бойчечаким бойланди,
Қозон тўла айронди.
Айронингдан бермасанг,
Қозонларинг вайрондир.*

*Қаттиқ ердан қаталаб чиққан бойчечак,
Юмшоқ ердан юмалаб чиққан бойчечак.*

– Бугунги мавзумиз “Халқ кўшиқлари”. Ҳозир ҳамма бирин-кетин ўзи билган кўшиқлардан айтиб беради. Синфда “Устоз, мен айтай, мен айтай” деган шовқин кўтарилди. Шу пайт бу қувноқ овозларни эшиқдан индамай кириб келадиган Назокатхон яна бузди:

– Тилла опа, ҳозир “Йўл ҳаракати хавфсизлиги”дан бир нечта мутахассислар пастда – “Фаоллар зали”да кутиб туришибди. Ўқувчиларни олиб тушаркансиз.

Синфда бирдан норозилик товушлари кучайди.

– Жим бўл ҳамманг, йўл ҳаракати хавфсизлиги сенга керак, менга эмас! – дея Назокатхон дўқ-пўписа қилганча чиқиб кетди ва танаффусга яқин синфга қайтди.

– Хўп, болажонларим, бўлар иш бўлди. Кейинги мавзумиз: “Алишер Навоийнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш”. Ҳар бирингиз ҳеч бўлмаганда биттадан рубоий ёд олиб келинглар.

Ўқитувчининг кайфияти тушган, ўқувчиларнинг эса шашти қайтган эди.

– Бугун бекорга бешта китоб кўтариб келибман. Барибир икки соат ўқир эканмиз, – нарсаларини папкасига солаётган олдинги партадаги қиз дугонасига қараб афсусланди.

– Энди келишиб оламиз, эртага тўрт соат ўқир эканмиз. Сен иккита китоб олиб кел, мен иккита китоб олиб келаман.

Дугонасининг чеҳраси ёришиб кетди:

– Бўпти, келишдик.

Тиллахон опа бу гапни эшитиб нима қилишини билмай, гангиб қолди. Бошига оғриқ кирди. Дарс жадвалига қаради. Бошқа дарси йўқ экан, уйига кетди. Эртаси куни эрталаб “Йўл ҳаракати хавфсизлиги” томонидан ўтказилган тадбирга кирмагани учун ҳайфсан олди. Устига устак жазо сифатида “ўзбошимча” ўқитувчилар билан биргаликда шаҳарда ободончилик ишлари олиб борилаётганлиги учун катта йўл атрофларини тозалашга жўнатилди. Дарс ўтилмаётган ай-

рим синфларга жавоб берилди, айримларига эса бошқа фан ўқитувчилари дарс ўтиш учун киритилди.

Орадан вақт ўтиб яна янги ўқув йили бошланди. Аҳвол ўзгармаган, нафақат Тиллахон опа, балки барча ўқитувчилар бир соат дарс ўтса, уч соат ташкилий ишлар билан банд бўлади. Кўпга келган тўй. Вақт сувдай ўтиб бораяпти. Тиллахон опанинг сочларига аллақачон оқ оралаган, аммо замонавий бўёқлардан доимо фойдаланиб юрганлиги учун оқ толалар кўзга ташланмайди. Бироқ ажинлар...

Тун ярим кечадан оққан, атроф жим-жит. Фақатгина ой ёруғига маст бўлиб шамолда тебранаётган дарахтлар ва икки кун олдин ўқувчилардан олинган назорат иншоларни текшираётган Тиллахон опа уйғоқ. Дафтар варақлари бирин-кетин қўлдан ўтар, қизил бўёқни камдан-кам ишлатиб, кўк ручка билан хатоларни тўғирлаб, ўқувчиларни анча-мунча аяётган муаллим дарс ўтилмаганлиги, баъзи ўқувчиларнинг саводсизлиги учун ўзини койир, дам-бадам “уф” тортар, аламини боягина хўжайини дамлаб берган чойни иссиқ-иссиқ хўплаб, босишга ҳаракат қиларди. Вақт алламаҳалга етганда, кўзи илиниб ухлаб қолганини билмади...

У синфга яна ёруғ чеҳра билан кириб келди. Эшикни ичкаридан қулфлаб, дарс ўта бошлади.

– Биз ўтган йили, 6-синфда Алишер Навоий ижодини ўрганиб, “Маҳбуб ул-қулуб” асаридан парча ўқиб, ибратли ўринларини ёд олган эдик. Бугун “Хамса” достонларидан бири “Сабъаи сайёр”ни ўрганамиз. Шу пайт орқароқда диққат билан қулоқ тутиб ўтирган бир ўқувчи қўл кўтарди. Тиллахон опа уни турғизиб фикрини сўради.

– Устоз, бизга ўтган йили “Маҳбуб ул-қулуб” мавзуси ўтилмаган. Ўшанда Назокат опа сизни чақириб кетганди. Ўрнингизга жисмоний тарбия ўқитувчимиз кириб ўтиргандилар. Кейин математика ўқитувчимиз келиб “Адабиёт осон фан, ўқиб ўргансанг ҳам бўлади, математика бўлса бошқа гап” деб, жисмоний тарбия ўқитувчимизни ҳам олиб кетдилар.

Тиллахон опанинг тоқати тоқ бўлди. Ўқишдан раъйи қайтган ўқувчиларнинг кўзларидан кўриниб турган зеркиш аломатларини кўриб виждони қийналди. Ўқитувчилик нонини ҳалоллашим, номини оқлашим керак, деб бор куч-қувватини, билимини тўплаб дарс ўтишга шайланди.

Аввал Миркарим Осимнинг Алишер Навоийга бағишланган “Зулмат ичра нур” қиссасидан Навоийнинг ёшлиги ҳақидаги қизиқ ўринларни ҳикоя қилиб берди. Ҳазалларидан, рубоийларидан ўқиди. Кейин “Хамса”нинг ҳар бир достонидан парча айтиб берди...

Шу пайт эшик тақиллади. Бу шовқин на ўқитувчининг, на ўқувчиларнинг диққатини бўлар, гўёки улар ҳеч нарсани эшитмаётгандек эди. Дарс соати тугаганлиги ҳақидаги кўнғироқ чалиниши билан бир пайтда ташқаридан эшикнинг кулфи бузилди. Синфга директор, унинг ўринбосарлари, бир неча ўқитувчилар ва Назокат кириб келди. Директор Тиллахон опага иккинчи марта ҳайфсан берилиб, ишдан бўшатилигини айтди. Котиба дафтарчасига қайд қилди. Тиллахон опа эса сирли жилмайганча хонани тарк этди.

БИЗ БИЛАН ҲАМНАФАС ЗАМОНАМИЗ ҚАҲРАМОНЛАРИ

Одамзот азалдан мукамалликка интилиб келган. Оёғи ерда бўлишига қарамай, хаёли осмонга парвоз қилган, идроки чақмоқ мисоли икки кутбни туташтирган. Ва унинг қалбидаги бир эҳтиёж бу интилишларни ҳаракатга келтирувчи куч сифатида намоён бўлган. Бу – ўзидан-да олийроқ сифатларга эга хаёлий ёки хаётий қаҳрамонга эҳтиёж ҳисси. Шу боис инсон тирикчилиги мазмун бахш этувчи ўз Қаҳрамонисиз яшай олмайди.

Дарҳақиқат, ҳозирги замон қаҳрамони идеали ҳаёт сўқмоқларига энди қадам кўяётган, ўз тақдирини ватани, халқининг тақдири билан битта деб тасаввур қилаётган ёшлар учун йўлчи юлдуздек гап. Идеал инсоннинг келажагини маълум маънода белгилаб беради. Қайси бир инсоннинг тимсоли, фазилатлари, эришган ютуқлари, унинг халқ томонидан эътироф этилиши ёшларнинг дилига ўт ташласа, билингки, ана шу ёшлар ўз замонасининг идеалларига ошно бўлади, унга ўз билими, меҳнати, истеъдоди ёрдамида интилади.

Шу тугайли ҳам Президентимиз «Камолот» ёшларимизнинг чинакам суянчи ва таянчи бўлсин» номли рисолаларида: «Юртимизнинг қиёфасини тубдан ўзгартиришга муносиб ҳисса қўшаётган, ўзининг самарали меҳнати, илм-фан, ижод ва санъатда қўлга киритаётган ютуқлари билан бошқаларга ибрат бўлаётган, Ватанимиз ҳимояси, сарҳадларимиз дахлсизлиги,

юрт тинчилигини таъминлашда жонини ҳам аямайди-ган ўғлонларимизнинг, бутун дунёнинг энг машҳур илм даргоҳларида ўзининг ақл-заковати, эришган натижалари билан обрў-эътибор топаётган қанчадан-қанча юртдошларимиз, нуфузли мусобақаларда юртимиз байроғини баланд кўтараётган ўнлаб ажойиб ўғил-қизларимизнинг ҳаёти ва фаолияти китобларга, фильмларга мавзу бўлишга арзимайдими? Нима учун биз уларни замонамиз қаҳрамони деб улуғламаймиз?» дея ижод аҳли олдида энг долзарб вазифаларни кўйган эдилар. Бу вазифалар замирида адабиёт ва халқ до-нишмандлигининг, мафкурамиз ва миллий тарбиями-зинг азалий анъанаси бўлмиш – олам ва одамга ибрат кўзи билан қараш фалсафаси ётганлигини ҳам англаш қийин эмас.

Шоир ва ёзувчиларимиз, журналистларимизнинг ушбу мавзудаги асарлари, айниқса, бадий-публици-стик мақолаларини ўқир экансиз, Юртбошимизнинг даъватлари уларнинг қалб даъватлари ҳам эканлигини ҳис қиласиз. Ана шундай қалб даъвати билан замонамиз қаҳрамонлари образларини яратаётган адибларимиздан бири – Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али-нинг “Замондошим портретига чизгилар” китобидаги тақдирлар ёш авлод учун ибрат сабоқлари бўла олади.

Ушбу китобдаги очеркларда техника тараққиёти инсон шахсини иккинчи даражага тушириб қўяётган бир паллада одамлар ҳаётини гўзаллаштиришга, жамиятга фойда келтиришга, кишиларга завқ улашиш-га интилаётган бир гуруҳ юртдошларимиз образла-ри яратилган. Улар ичида меъмор ҳам, фермер ҳам, ҳайкалтарошу нефтчи ҳам, шифокор ва тадбиркор ҳам бор. Зеро, бу инсонлар биз билан нафақат замон-дош, балки инсониятнинг қалби учун, келажаги учун ўз меҳнати ва истеъдодини аямасдан хизмат қилаётган замонамиз қаҳрамонларидир.

Инсон қачон қаҳрамон бўлади? Қачонки бош-қалардан ажралиб турадиган хусусияти бўлганида, бошқалар каби яшамаганида, халқ манфаатини шах-сий манфаатларидан устун қўя билганда. Ўзгалар хур-матини, меҳрини қозона олганда. Бу хусусиятларни илмий тилга ўгириб “қаҳрамонлик категориялари” деб атай қолайлик. Уларнинг жасорати эса қилган ишлари-да намоён бўлади. Бундай инсонларни топиш, юзага чиқариш, улар замонамиз қаҳрамони эканликлари-ни ҳис қила билиш ҳам публицист ё ёзувчидан катта маҳорат, нозик дид ва кишилар қалбига теран нигоҳ

Иброҳим САИДОВ

1990 йилда Тошкент шаҳрида туғил-ган. Ўзбекистон Миллий университетининг магистри. Кўплаб мақолалари республика нашрларида эълон қилинган.

ташлай олиш истеъдодини талаб қилади. Адабиёт-шунос олим Қозоқбой Йўлдошев айтганидай: “Яширинган гўзалликни топиш осон эмас. Яширинмаган ҳолатда эса, чин гўзаллик бўлмайди... Ижодкор “шифрлаб қўйган” яширин бадиий маънони, эстетик жозибани топиш адибнинг эстетик идеалини, тасвир услубини пайқай олган кишига насиб этади”. Бадиий асар таҳлилига тегишли бўлган ушбу сўзлар замонамиз қаҳрамонини ҳам аниқлашга ёрдам беради. Сабаби, Дени Дидро айтганидай: “Агар ўқишни билсангиз, ҳар бир инсон ўқилмаган китобдир”.

Муҳаммад Алининг “Тошни сўзлатган кўнгил” очеркидаги қаҳрамон ҳам болалигидан табиат ўз бағрига яширган пинҳона гўзалликни ўқий олади, уни кашф қилишга интилади. Публицистнинг маҳорати қаҳрамоннинг ким эканлигига, қайси соҳанинг вакили эканлигига лавҳалар орқали ўқувчини бошқичма-бошқич олиб боради; унинг болалигида ўқитувчиси берган альбомдаги табиат тасвирига ошиқ бўлиши, акасига совға қилинган мойбўёққа нисбатан уйғонган қизиқиши, Бенков номидаги рассомчилик билим юртининг талабаларига бўлган ҳаваси, отаси ясаган гулдаста рангларига шоирона маҳлиёллигини қизиқарли ва чиройли тасвирлайди. Жанрига кўра гарчи бу мақола очерк деб аталса-да, унда эссе жанрига хос хусусиятларни ҳам учратамиз, яъни унда қаҳрамонга, унинг фаолиятига берилган таърифда лирик пафос устиворлик қилади. Муҳаммад Али очеркнинг биринчи қисми сўнгиди “Уша бола бугунги кунда машҳур ҳайкалтарош, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофоти лауреати Илҳом Жабборов эди” дея таништиради. Шунингдек, муаллиф қаҳрамоннинг қаҳрамонлигини биографик тасвир услубига мурожаат қилган ҳолда ёритиб беради.

Илҳом Жабборов ҳарбий хизматда юрган вақтида юз берган ушбу воқеага эътибор қаратайлик. У сафдошлари билан Сибир ўрмонларини кезаркан, кўзи бир четда ётган, оғирлиги ўн беш килограмм келадиган тўнғакка тушади. Уни бир дўсти ўтин қилиб, печкани ёқиш учун олиб кетиш кераклигини айтса, яна бири қишлоғида уйланишнинг шартларидан бири – йигит тўнғакни ёра билиши кераклигини ва буни тажриба қилиш учун олиб кетишни маслаҳат беради. Аммо Илҳом “Бу тўнғакмас, санъат асари-ку” дея дўстларига эътироз билдиради-да, уни уйига посилка қилиб жўнатади. Мана шу ўринда муаллиф юқорида тилга олганимиз қаҳрамонлик категорияларидан бирини “фoш” қилади, яъни – ўзгаларга ўхшамаслик фазилатини. Дўстлари кундалик эҳтиёжлари учунгина ярайди деб ҳисоблашган оддий тўнғакда Илҳом Жабборов яшириниб ётган гўзалликни кўради. Бундай нигоҳ эса Яратган томонидан ҳаммага ҳам берилмавермайди.

Посилкани олган уйдагилари кутидаги ўн беш килолик нарсани ўзларига мослаб тахмин қиладилар. Ака яшик ичидагини Свердловскнинг шампанлари деб ўйласа, янгаси пальтосига юборилган мўйна деб фараз қилади. Аммо “Посилкани очганларида ҳамма ҳайратдан ёқа ушлаб қолди”. Бу лавҳада инсонлардаги анъанавий, одатий фикрлаш тарзи билан санъаткорнинг хаёл дунёси муқояса қилинади. “Илҳом тўғри англаган эди: бу тўнғак эмас, у санъат асари! Фақат “асар” унинг ичида яшириниб ётибди!.. Илҳом узун кечалар ухламай тўнғакни қиртишлаб, “Хаёл” номли ҳайкал ясади... У тўнғак ичидан...гўзал бир қиз ҳайкали “чиқиб” келган эди”.

Муҳаммад Али очерк қаҳрамони асарларига шунчаки баҳо бермайди, мақтамайди. У Илҳом Жабборов яратган асарларга тўхталар экан ундаги ҳар бир деталга, унда ифодаланаётган моҳиятга алоҳида урғу беради. “Хаёлимдаги ўғлим” композицион асари ҳақидаги фикрларига қулоқ тутайлик: “Бу ерда отанинг тебранма курсида ўтиришига эътибор берайлик. Нима учун ижодкор ўз қаҳрамонини унга ўтқазиб қўйди? Тебранма курси – рамз, ўзгарувчан, тебраниб турувчи замон, вақт рамзи. Бу рамз замоннинг ота хаёлларини ўзгартириб, “тебратиб” туришига, дунёнинг фонийлигига ишорадек... Тугилажак ўғил эса, аксинча, дунёнинг боқийлиги, мангулиги, мудом давом этиши тимсоли сифатида намоён бўлади, кўрган кишида келажакка ишонч уйғотади”.

Муаллиф қаҳрамоннинг асарларини санаб ўтар экан, уларни икки хил: дастгоҳли санъат ҳамда монументал санъат услубида бир хил маҳорат билан яратганига эътибор қаратади. Илҳом Жабборовнинг дастгоҳли санъат услубида яратган “Хаёл”, “Қиз”, “Машраб”, “Шом” каби асарларига, монументал санъатга доир асарларидан “Мотамсаро она”, Хоразмий, Фарғоний, Форобий, Ибн Сино, Ганжавий, Жалолоддин Мангуберди, Машраб, Ҳамид Олимжон, Ҳабиб Абдуллаев, Абдулла Қаҳҳор ҳайкалларига сингдирилган фикрларга алоҳида урғу беради.

Шунингдек муаллиф ижодкорнинг, Амир Темур ҳайкалини яратиш бўйича голиб деб топилган лойиҳасига алоҳида тўхталади. Бу ҳайкални яратишда Юртбошимиз кўрсатган жонбозликларни, ҳайкалнинг ҳар бир элементига бўлган эътиборни юксак эътироф этади: “1993 йили Тошкент шаҳридаги Амир Темур хиёбонига ўрнатиладиган ҳайкални илк бор муҳокама қилганимиз эсимда, – деб ёзади Юртбошимиз ўзининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобида. – Ҳайкалтарошлар тақдим этган вариантда Соҳибқирон қўлига найза тутган ҳолда тасвирланган эди. Мен бунга эътироз билдириб, “Соҳибқирон бобомиз қўлида найза эмас, отнинг жилловини тутиб тургани маъқул, – деган фикрни билдирдим. – Бунинг рамзий маъноси бор. Чунки салтанатда найза кўтарган одамлар кўп бўлган, аммо жиллов Амир Темурнинг қўлида бўлган. Бу мустаҳкам давлат тузумини қўлда маҳкам тутиб туришни англатади”.

Очерк муаллифи маҳоратининг алоҳида жиҳати шундаки, у замонамиз қаҳрамони деб атаётган инсоннинг ўтмишини бугуни билан яхлит ҳолда ифода-лаб, фақат объектнинг ўзига диққатни қаратмай, бошқаларнинг унга бўлган муносабатини ҳам назардан четда қолдирмайди. Шу билан бирга олиб бораётган фаолиятини жамиятдаги жараёнлар билан боғлиқ тарзда уйғунлаштиради.

Муҳаммад Али гарчи Илҳом Жабборов соҳасидан йироқ бўлса-да, ҳайкалтарошлик йўналишида яратилган асарларни ҳам бадиий, ҳам назарий жиҳатдан шундай таҳлил қилганки, уни бу санъат билан олдин шуғулланган деган тахминга бориш мумкин. Агар ҳар бир очеркка мана шу тарзда ёндашилса, эътибор қаратилган қаҳрамон фақат муаллифники эмас, балки замоннинг ҳам қаҳрамонига айланиши шубҳасиз.

“Суллола” очеркини ўқиган ҳар бир инсоннинг, айниқса, ёшларнинг кўнглида қаҳрамонлар тақдирига ҳавас уйғонади, ўзини уларнинг ўрнида кўришни орзу қилади. Бу публицистиканинг кучи, бу ёзувчининг маҳорати. Зеро, замон қаҳрамонлари ҳақидаги очерк ва эс-

селардан, репортаж ва мақолалардан ҳам кўзланган мақсад шу – қалбга олов солиш. М.Али аксарият очеркларидеги сингари бу очеркида ҳам гапни узоқдан бошлайди. Йўқ, бу сафарини батафсил баён қилиш ёки синчковлигини, жойларни тасвирлашдаги маҳоратини кўрсатиш учун эмас, ўқувчини ўз қаҳрамонларининг руҳиятига олиб кириш, улар нималар билан нафас олаётганини ўзи қандай ҳис қилган бўлса ўқувчига ҳам юқтириш учун. Мақсадини – Қоровулбозорга, Бухоро нефтни қайта ишлаш заводида бораётганини айтади-ю, сизни узоқ ва яқин тарихдаги воқеалар ичига олиб кириб кетади. Сиз ҳамсафар Т.Аҳмад тилидан Қоровулбозор тарихини эшитасиз, ёзувчи мулоҳазаларидан мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакатимизнинг қандай буюк қурилишларни бошлаганини, қандай синовлардан ўтганини ҳис қиласиз. Сўнгра Қоровулбозордаги заводнинг қурилиш тарихи, бунёдкорлари билан танишасиз, заводнинг ҳаяжонли очилиш маросимида иштирок этасиз, хорижлик мутахассисларнинг ўзбеклар ғайрат-матонати ҳақидаги фикрларини эшитасиз. Бир сўз билан айтганда, ёзувчининг ҳамроҳига айланиб қолганингизни билмай қоласиз. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ўзбеклигингиздан, сизнинг миллатингиз оламшумул ишларга қодир эканлигидан кўкрагингиз кўтарилди, кўнглингиз ўсади. Ватанга юқоридан туриб назар ташлайсиз, узоқ тарихдаги Бухорои шарифнинг, Амир Темурнинг шон-шухрати қайтиб келгандай бўлади.

“Завод дарвозасидан шахдам қадамлар билан чиқиб келиб кутиб олган йигит” завод директори, нефтчи олим, техника фанлари доктори Шамшиддин Сайдаҳмедовнинг меҳмонларни ўзи кутиб олишидан муаллифга қўшилиб сизнинг ҳам “кўнглингиз ажабтовур сув ичгандай” бўлади. Бу биринчи таассурот. “У чиндан ҳам серғайрат, йигитлардай чаққонлик билан ҳаракат қиларди, ундаги кичикфеъллик, камтарлик, очикюзликни кўриб, нечоғли инсоний фазилатларга эга эканлигини ҳис қилдик”. Бу биринчи таъриф. Аслида корхона ҳақида ёзиш учун борган муаллиф фикр-ўйини қаҳрамоннинг ўзи банд қилиб қўяди: “Завод директори ўз суҳбатини машҳур корхонанинг залворли кўрсаткичлари, халқаро алоқалардаги муваффақиятлар, маҳсулотлар ҳажми, юқори сифати ҳақидаги таърифлардан бошламади, қатор-қатор рақамларни келтирмади ёки ўзи ҳақида ҳикоя қилишга киришиб кетмади, балки даставвал заводда ишлаётган одамларнинг турмуш-тарзи, шароити, уларнинг оғирини енгил қилиш, кўмак бериш каби ёруғ ташвишлардан сўз юритди”. Қаҳрамонга кўнглингиз янада илийди. Сўнгра у ёзувчини ва сизни “Қизилқумдаги мўъжиза” – шаҳарчада сайр қилдиради. Публицистнинг тасвир маҳорати туфайли “ҳамма нарса инсон ҳаёти фаровонлиги учун йўналтирилган”ини кўрасиз.

Очеркнинг шу ерига келганда ўқувчи “корхона шарт-шароитлари ҳақида экан-да” деб лаб жуфтламоқчи бўлади-ю, ёзувчи уни “ўзбек зиёлисининг илму урфонга ва ҳалол меҳнатга йўғрилган умр манзараларини” кўришга таклиф қилиб қолади. Қаҳрамоннинг автобиографиясини шунчаки баён қилиб бериш М.Али публицистикасига хос эмас. У қаҳрамоннинг умр йўлидаги ўзини ҳаяжонлантирган, ҳайратлантирган, таъсирлантирган воқеалар, хотиралар, суҳбатлардан фойдаланиб унинг руҳий дунёсига, оламига олиб киради. Гап “негадир” Чимён ҳақида бошланади ва шу ерда кўпчилик билмайдиган бир тарихий факт би-

лан ўқувчини ҳайрон қолдиради. 1904 йилда Чимён-да очилган нефт кони, “Фарғона ойл” фирмасини ҳамкорликда бошқарган ака-ука Альфред ва Людвиг Нобеллар ҳақида ўқийсиз. Бир ўзбек сифатида публицистнинг: “Агар ўз вақтида минг-минг тонналаб (афсуски, аниқ ҳисобини олиш қийин) қора олтинимиз йиллар давомида ака-укалар томонидан ташиб кетилганини, улар бойлигини оширганини эътиборга олсак, ҳозиргача ҳар йили жаҳоннинг турли мамлакатлари олимлари, адибларига бериладиган “Нобел мукофотларида бизнинг ҳам улушимиз борлигини теран ҳис этиб тураемиз” деган фикрларига қўшилсан киши.

Шамшиддин Сайдаҳмедов ана шу нефт конида эллик беш йил ишлаган Мухторхўжа аканинг ўғли эканлигини билгач, гап қандай сулола ҳақида кетаётганлиги ойдинлаша боради. Шамшиддиннинг мактабда аъло ўқиши, кимё, физикага қизиқиши, кимдир бирор масалани еча олмас, ундан кўмак сўраши ҳамма иқтидорли болаларга хос хусусият бўлса-да, юрагида юксак орзулари бор ёшлар учун таассуб қиладиган деталлардир. Ака-укаларнинг ота изидан бориб “албатта нефтчи бўламан” деб аҳду паймон қилишларида ҳам шарқона анъаналар сабоғи бор. “Болаликнинг орзулари беғубор бўлади, болалар ният қилганда, фаришталар ҳам омин деяр эмиш.” Муаллиф қаҳрамоннинг илми ва юртга хизмат борасидаги катта йўлининг бошланишига ана шундай мулоҳаза билан ишора қилар экан, катта тақдирларга пойдевор болалиқдан қўйилишини яна бир бор таъкидлайди.

Шундан сўнг Шамшиддиннинг ўн етти ёшида Москвадаги Губкин номидаги нефт-кимё ва газ саноати институтига бориб ўқишга киргани, талабалик даврида И.М.Губкинни маънавий устоз билиб, унинг илми ва ҳаёт йўлини ўзига маёқ қилиб олгани ҳикоя қилинади. “Ҳар бир инсон ёшлигидан ўзи учун намуна бўладиган устозни танлаб олади ва ўшанга ўхшаб ҳаракат қилишга интилади. Бу жуда ҳаётий тамойил. Шамшиддин худо хоҳласа, ўқишини битирса, илмий ишлар қилса, кейин бутун кучини, шижоатини Губкинга ўхшаб, у ҳам ўз Ватани учун хизмат қилишга қаратишни дилига қаттиқ тугиб қўйди”. Одамлар ҳавас қиларли инсон бўлиш ниятга боғлиқлиги очерк давомида ўз исботини топади. Қадимий ёзма ёдгорлигимиз бўлган “Авесто”да “Эзгу ўй, эзгу сўз ва савоб ишни алқайман. Узимни бори эзгу ўйларга, эзгу сўзлар (айтиш)га, яхшилик ишлар амалига бахшида қиламан.” деган сўзлар бор. Элнинг қаҳрамонлари учун бу ақида умр дастури эканлигини ўқувчи ҳис қилади.

Ш.Сайдаҳмедовнинг ота дуоси билан аспирантурада ўқиши, йигирма саккиз ёшида фан номзоди бўлиб юртига қайтиши, ўттиз ёшидан бошлаб мамлакат аҳамиятига эга бўлган нефтни қайта ишлаш корхоналарига раҳбарлик қила бошлаши, кейин то “Ўзнефтниқайтаишлаш” акцидорлик компанияси раҳбарлигигача, 2003 йилдан Бухоро нефтни қайта ишлаш заводи директорлигигача босиб ўтилган йўл ўша пок ва самимий ниятларнинг амали эканлигига гувоҳ бўласиз. Сўнгра муаллиф завод маҳобатини, мутахассисларнинг аксарияти илм билан ҳам машғул эканлигини кўз ўнгингизда гавдалантиради. Шамшиддин Сайдаҳмедовнинг рафиқаси, фарзандлари ҳам илм ва меҳнат йўлини танлагани, ўғли Нуриддин ҳам ота изидан бориб И.М.Губкин номидаги институтни тугатгани ҳақида ўқиб, ҳеч муболағасиз замонамиз қаҳрамонларидан бири бўлмиш бу олим ва раҳбарга

эхтиромингиз ошади. Кекса отахон ўгли Шамшиддиннинг докторлик ишига дуо бераётиб: “Мухторхўжа ота нефтчи, унинг болалари нефтчи, набиралари ҳам нефтчилар! Ўзбек нефтчилари сулоласи! Бу менинг орзуим, ўғлим!” дейди. М.Али бу шукроналик сўзларининг замирида қанчадан-қанча меҳнату машаққатлар борлигини ҳамда “ният қилган етар муродга” деган ҳикматни ўз очеркида кўрсатишга ва ўқувчининг қалбига ишонч чўғини ташлашга муваффақ бўлган.

Хулоса қилиб айтганда, Муҳаммад Алининг “Замондошим портретига чизгилар” китобидаги элим деб, юртим деб ёниб яшаётган сиймолар – ҳозирги замон қаҳрамонларидир. Зеро, муаллиф китоб сўзбошисида:

“Ўзбекистон Қаҳрамони Ҳасанбой Қосимов, кўрғонтепалик Алижон Аҳмедов, бухоролик Рўзиқули Сайлхонов, Бобоназар Чориевлар, наманганлик ота-бола Ботиржон ва Олимжон Исаевлар, шаҳрихонлик Одинахон Отахонова сингари фермерлар, нефтчи Шамшиддин Сайдахмедов, ҳайкалтарош Илҳом Жабборов, меъмор Маҳмуд Аҳмедов, кўз шифокори Холиджон Комилов, ғозғонлик тоштарош Тоир Раҳимов сингари зиёлилар ҳамда наманганлик Бахтиёр Умаров, самарқандлик Зариф Мухторов каби моҳир тадбиркорлар шижоати ва фидойилиги кўлимга қалам тутқазди, илҳом бахш этди”, деб таъкидлагани ҳам бежиз эмас.

Биринги урғишув

Биринги урғишув

Машҳура НУРМАТОВА

Шу ватаннинг дилбандларимиз

ЮРТИМ

Обод юртнинг ўғил-қизлари,
Тенгсиз чаман гулбандларимиз.
Биздай бахтли авлод йўқ сира,
Шу Ватаннинг дилбандларимиз.

Юракларга нақш этилган,
Боболарнинг ору зурури.
Умримизни гулларга чулгар,
Гул ёшликнинг завқи, сурури.

Шу Ватанда яйраб юрибман,
Шаънига шеър, газаллар битиб.
Номин доим шарафлаб яшай,
Олам аро тараннум этиб.

* * *

Атиргулдек очилиб,
Яшнаб турар юзларинг.
Шоду хандон ўсамиз,
Бизлар – ўғил-қизларинг.

Таърифингни оламга,
Боғу чаман сўйлайди.
Юрагимнинг тилмочи –
Булбул, қумри куйлайди.

Бахтиёрман бағрингда,
Ўстирсам бирор ниҳол.
Дунё тургунча тургин,
Тобора тотиб камол.

ТОВУҒИМ

Товуғим бор: хўп қайсар,
Фақат ўзин ўйлайди.
Фикри-ёди ўғрилик,
Қадамимни пойлайди.

Таннозликда тенги йўқ,
Сув ичади эриниб.
Битта тухум қилса бас,
Қо-қолайди керилиб...

Жиззах вилоятининг Мирзачўл туманидаги 15-умумтаълим мактаби ўқувчиси.

Тоҷибурини Ҷурашӯв
Тоҷибурини Ҷурашӯв
Тоҷибурини Ҷурашӯв

Муслимаҳон МЕЛИХОНОВА

ХАЁЛ ҶИИИЛАРИ

Қатра

Шабада. У боғдаги гул юзида милтиллаб турган шабнам томчиларини дурдек тўкади. Ҳовлидаги яшил, барра ўт-ўланлар бир-бирига ниманидир айтаётгандек нозик- нозик тебранади. Балки бу титроқ чароғон қуёш, майин шабададан ҳаяжонланганлиги туфайлидир.

Боқинг, табиатдаги ҳар бир нарсадан завқ топасиз! Эрталаб туриб ҳовли бўйлаб юрар экансиз, қушларнинг шўх сайроғини тинглайсиз.

Ана қаранг, олма дарахти оппоқ бўлиб гуллабди. Унинг шоҳида бир жуфт мусича гўё шукроналар айтмоқда.

Қуёш уятчан қиздек булутлар ортига беркинди. Борлиқ ажиб бир сукутга чўмди. Боягина қалбим ором куйини тинглаётган эди. Энди эса ғашлик сукунати тор созламоқда. Осмонда гўёки инсу жинлар бир-бирига ғазаб, алам, рутубат найзаларини отмоқда. Момақалди роқ ер юзини ярақлатиб юборгандек. Хона деразасидан кўчага қарайман. Кимнинг қандай дарди бўлса ёмғирга қўшилиб кўча-кўйда оқмоқда.

Ёмғир роппа-роса бир соат ёғди. Ҳатто қабр устида унган майсалар оби раҳматга чайиниб олди. Намиққан тупроқ ҳиди тутди ҳар ённи. Кўнгилдан ажиб туйғулар ўтди. Яна қуёш порлади. У маъюс юракларга юпанч берди. Қуёш нурлари ғовлаётган фикрларимни остин-устун қилиб, бошимдан чиқариб ташлади. Рухимда тетиклик бор. Гўёки қулочимни ёйиб кўкка

учаман. Яратган менинг вужудимни парча-парча қилиб, гулларга янада тароват улашиш учун шудринг қилиб қайтаради.

Сукунат. Мен шундай ажойиб боғ ичра кетмоқдаман. Эгнимдаги кўйлак енгил, оқ ҳарир, нафис матодан. Сочларим эса ҳавода енгил силкинади. Шу ҳолатимда Жек Лондоннинг “Мартин Иден” асаридеги гўзал қотил Руф кўз олимга келди... Бундай ўзгаришдан лол қолдим.

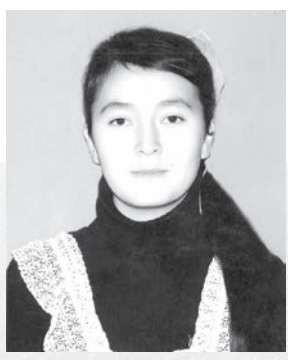
Қуёш секин-аста ботмоқда. Дарахт барглари орасидан тигдек-тигдек нур оқимлари кўринади. Боғда кичик йўлак бўйлаб кетмоқдаман. Икки томонимда улкан, чиройли дарахтлар қад ростлаган. Дарахтлар остида шунчалик тиниқ сув оқмоқдаки, сувдаги сержило балиқлар дунёдаги бор гўзалликни ўзида акс эттираётгандек. Йўлак бўйлаб юришда давом этдим. Табиат ўзига шунчалик ром айлаган эдики, уйга қандай етиб борганимни билмай қолдим. Уй эшигини очиб, хонага кирдим.

Енгилгина шамол боғдаги дарахт учларини тебратади. Дарахтлар остидаги ўт-ўлану турли гуллар эса уларга жўр бўлгандек силкинмоқда. Қушлардан булбул, саъва, читтак, қалдирғоч боғнинг у ёғидан бу ёғига учади. Шилдираб оқаётган ариқдаги сув қуёш нурлари таъсирида ялт-юлт этади. Аҳён-аҳёнда зағизгон овози селдек оқаётган хаёлни чалғитади. Шунда боягидан қаттиқроқ шамол турди. Қушларнинг чуғурлаб сайраши авжига чиқди...

Яна боғ узра сокинлик. Энди қуёш ботишга тараддудланмоқда. Унинг нури дарахтлар орасидан ошиб, дўсти билан охириги маротаба видолашаётгандай қизғалдоққа нигоҳини қадади. Гул нур оғушида шу қадар латофатли эдики, бор гўзаллигини шу лаҳзада кўз-кўз этаётгандай. Қуёш нурлари энди қизғалдоқдан узоқлашиб, олма дарахтига ин курган бир жуфт мусича ва уларнинг полапонига нигоҳини кўчирди. Мусича полапони билан уяда, ота мусича эса уя ёнида гир айланади, уларга парвона. Улар менинг кўзимга бахтли ҳаёт учун Аллоҳга шукур айлаётгандай кўринди. Ҳа, мана шу бир жуфт мусичада ҳам оила, Ватан туйғуси баланд...

Қуёш ботди. Лекин ариқдаги сувнинг шилдир-шилдир овози тўхтагани йўқ. Ёқимли мусиқадек тую-

Муслимаҳон МЕЛИХОНОВА

Жиззах вилояти Ғаллаорол тумани
24-мактаб ўқувчиси.

лади. Мовий осмон ҳарир пардасини ёпди. Ўрнини қоронғулик эгаллади. Чигирткаларнинг чир-чир овози қулоққа чалинади. Бу лаҳзада куёш нурлари эмас, ой нурлари боғга ҳамроҳ. Бу лаҳзада ой нурларигина ариқ сувида жимирлайди.

Шу гўзал табиат оғушида ўт-ўланлар, гуллар янги ҳаёт, янги кун учун куч тўпламоқда.

Тун. Эҳ, унинг ҳам ваъдаси чексиз. Теодор Драйзер. “Бахти қаро Керри”. Ой нури эса ўша ваъда учун туртки, енгиллик демак. Тун. У инсонни минглаб хотиралар бекатига етаклайди. Айнан шу пайтда ўтмиш ва келажак тенглигини хаёлингизга келтирасиз. Янги умид, янги ишонч кўнглингизга кўчади...

Боғдаги ўриндиққа ўтиринг, осмонга қаранг. Не-не сир-синоатлар эшигини очади. Фақат бунинг учун хотиржамлик зарур. Вақт бўлса доира бўйлаб айланаваради.

Биринги уррашув

Биринги уррашув
Биринги уррашув

Ҳожинисо АБДУЖАЛИЛОВА

Саҳарларда айтгайман дил изҳоримни

ОҚШОМ

Самоларнинг тоқига,
Чирогларин осди шом.
Оймомони чорлади,
Ҳузурига тун, оқшом.

Бақаларнинг қўшиғи,
Бошланиб қолди бирдан.
Бойқушларнинг овози
Келади дала, қирдан.

Юлдузларга термулиб,
Эслайман болаликни.
Хув, олисларда қолган,
Энг бебаҳо бойликни.

Самоларнинг тоқига
Чирогларин осди шом.
Менинг умримга яна
Кириб келди бир оқшом.

* * *

Дунё азал инсон кори битмас эмиш,
Кўнгиллардан ҳеч сиёси кетмас эмиш.

Бироқ гаддор бу дунёнинг ташвишлари,
Битта дўстнинг дийдорига етмас эмиш.

Шу дийдорга алмашгайман мен боримни,
Саҳарларда айтгайман дил изҳоримни.
У эшитгай қалбимдаги соғинчларим,
Розим айтиб аритгайман зуборимни.

Бу дунёга келганимда мурғак эдим,
Орзуларга йўрғакланган тилак эдим.
Онажоним алласида айтганидек,
Эзгуликка эш бўлган бир юрак эдим...

Бир-бирини қувиб ўтди фурсатларим,
Ортда қолди шўхликларим, журъатларим.
Елдек елиб ўтмоқдадир умр карвон,
Дунё тўлиб борар, бироқ кўнгил ярим.

Ҳожинисо
АБДУЖАЛИЛОВА

1997 йилда Термиз туманида таваллуд топган. Шу тумандаги 33-умумий ўрта таълим мактабини тамомлаган

ҚАСАМ

Ҳикоя

Бу дунё шафқатсизлик ёмғири билан суғорилган. Агар шундай бўлмаганида лойсувоқ томлару, пастқам оғиллардан иборат, ҳеч нарса битмайдиган бийдек адирликлар қўйнида туғилган бўлармидим? Улкан тоғ этагидаги етимча қишлоқда етти ёшимда отасиз қолган бўлармидим? Агар шундай бўлмаганида ҳозир амакимнинг уйида унинг молхонасини суваш учун арқонда зил-замбил лой тўла челақни тепага тортиб турган бўлармидим?

Нега энди шундай бўлиши керак? Нега биз амакимнинг бўсағасидан бери келмаслигимиз керак? Агар бу дунёда адолат бўлганида мен амакимнинг уйида ер ағдариб, янтоқ босган бедасини ўриб, сомонхонасига ташиб, қирқиб, кейин чанг ютиб уларни жойлаб юрган бўлармидим? Онаизорим қўлларимдаги тиканларни бирма-бир териб ўтирган бўлармиди?

Агар бу дунё адолатсиз бўлмаганида амаким эрталабдан бақириб-чақириб ҳаммани ишга кўмиб, ўзи отига миниб, катта қорнини эгар қошига жойлаб жўнаб қолган бўлармиди?

Бизнинг қишлоқ тоғ этагини макон тутган. Унга кенг адирлару бийдек далалар ҳамроҳ бўлган.

Бу жойлар ёз гармселига ошён бўлган. Бу жойлар куз шамолига ошна бўлган. Бу жойлар қиш қаҳратонига ўралган.

Қиш қаҳратонларида биз дераза ортида тизиламиз. Жунжикиб тирсақларимизни дераза тоқчасига тираймиз. Мўлтиллаб осмондан тушаётган қорларни кузатамиз.

Тун бағрида от кишнайди. От устида амаким кўринади. Онам ўрнидан тура бошлайди. Митти сингилларимнинг кўзлари чақнайди.

Сингилларим типирчилаб қолади. Митти калишчалар илиниб-илинмай қолади. Қор калишчаларни қучади. Пилдираган оёқлар онам ортидан чопади. Чаплашган оёқчалар амаким сари интилади. Меҳр сари интилади. Сингилларим от оёғини кучгудек бўлишади...

Амаким онамга нимадир уқтиради. Эгилиб нимадир беради. Амаким от жиловини буради...

Муҳиддин ТИНИБЕКОВ

1966 йилда Самарқанд вилоятининг Қўшрабат туманида туғилган. Самарқанд тиббиёт институтини тамомлаган. "Мижозингизни биласизми" илмий оммабоп китоби нашрдан чиққан.

Амаким уйга етиб боради. Қизларини бағрига олади. Қорнини осилтириб тўрга ўтади. Жойлашиб ўтирса қизлари елкаларига осилади.

Қизлар кенг елкаларни қучадилар. Елкаларни кучиб ўйноқлайдилар...

Биз эса...

* * *

Бир куни амаким мени, укам ва сингилларимни, ўзининг қизларини трактор тележкасига ўтказиб нўхат юлишга олиб кетди. Бизнинг қишлоғимиз жойлашган бу бийдек қир-адирлар ва далаларда лалми нўхатдан бошқа нарса битмайди. Баҳорда ер шудгорланиб нўхат экилади. Шу билан у бошқа парвариш қилинмайди. Ўзи униб, ўзи ўсади. Саратонга келиб етилади. Саратонда одамлар бир-бирларига кўмакдош бўлишади. Бир-бирларини ҳашарга айтишади. Элчилик дейсиз. Сиз ҳам ҳашарга борасиз. Азонлаб ҳар хил ўтлар ва янтоқлар орасига қадам босасиз. Улар орасидан нўхат палагини қидирасиз. Топиб поясидан тортасиз. Уларни бир жойга йиғасиз. Даста-даста қилиб кетаверасиз. Тушга яқин гармсел туради. Лабларингиз ва баданингизни қовжиратади. Нўхат палаги тортилганда силкинади. Силкинишдан нўхат тугуни ёрилади. Ичидаги нўхат донаси узоқларга отилади. Лабларингиз ва томоғингизни қуритган гармселга энди узоқларга отилиб асабингизни қуритаётган нўхат доналари қўшилади. Шу тарзда кунингиз ўтади. Кечга бориб силлангиз қурийд.

Очиқ далада тунни ўтказасиз. Ер сизга илиқ тафт беради.

Азонлаб яна ишга киришасиз. Яна гармсел ҳидини туясиз. Шу тарзда ишлайверасиз. Бийдек даладаги қийинчиликлар одамларни бирлаштиради. Одамларни ҳамнафас қилади. Одамларни ҳамфикр қилади. Қачондир иш тугаб, кетиш тараддудига тушганингизда бу жойлар, бу бепоён далалар, бу одамлар сизга қадрдон бўлиб қолади. Нимагадир... кетгингиз келмай қолади.

Мен бундай нўхат ҳашарларида кўп иштирок этганман ва бундай ҳашарлар менга оғирлик қилмайди.

* * *

Амаким бизни ташлаб, туш пайтига яқин сув ва егулик олиб келишларини айтиб ўзи ишига кетди. Биз туш пайтигача ғайрат билан ишладик. Анчамунча нўхат юлдик. Ўзимиз билан олиб келган сувимиз тугади. Ваъда қилинган егулик ва сув эса тушда ҳам, тушдан кейин ҳам етиб келмади.

Жазирама иссиқда гармселда қолган биз болаларнинг бошимиз қотди. Иссиққа ва очликка чидаш мумкин, лекин ҳам иссиқ, ҳам сувсизликка одам зоти чидай олиши мушкул.

Биз саратоннинг гармселида лабларимиз қақраб, сувсизлик ва очликдан тинкамиз қуриб, нима қилишни билмай қолдик. Мен ака-сингиллар ва

амакиваччалар орасида энг каттаси бўлганим учун уларнинг ҳаммасига жавоб бериб юбордим. Уларга аввал адирлар ошиб биринчи учраган қишлоққа тушинглар, қишлоқда сув ичиб кейин сой бўйлаб ўзимизнинг қишлоққа етиб олинглар деб тайинладим. Ўзим эса юлинган нўхатларга қоровуллик қилиб, амаким юбориши лозим бўлган егулик ва сувни кутдим. Улардан эса дарак бўлмади. Қош қорайиб қоронғу туша бошлагач ҳолсизлик ва ташналикка чидай олмай бу кенг лалми далаларга энг яқин бўлган қишлоққа отландим.

Қоронғу тунда, ким бу, деб пешвоз чиққан биринчи уй эгаси қудуғидан сув тортиб берди. Қақраган лабларим ва бутун вужудимни муздек сув билан қондирдим. Уй эгаси менинг кимлигимни, қаердан келиб қолганимни обдон сўраб-суриштирди. Кимлигимни билгач, яқиндагина бригадир амаким бақриб-чақриб, бировларни сўкиб, елиб-югуриб юганини, хойнаҳой сув ва егуликлар билан нўхат даласига бизлардан хабар олгани кетганлигини, менинг ҳам тезда ўша ерга етиб борганим маъқуллигини уқтирди.

Мен нўхат даласига эмас, бошқа томонга – меҳрибон онаизорим, жимитдек сингилжонларим, оёқ ва қўллари узун, нозик ва ўжаргина укам ёнига, қадрдон қишлоғимдаги энг азиз уй томонга йўл олдим.

Қоронғулик. Зим-зиё дунёдаги ёлғизлик...

Адолатсизликлар қурбони бўлган менинг вужудим хору зорликни ҳис қилди. Аста титрай бошлади. Аста-секин бу титроқ бутун вужудимни қоплади.

Само ҳам менинг вужудим каби титрамаса керак. Само ҳам титраса, менинг кўзларимдан оқаётган ёш каби ёмғир ёғдирмаса керак...

Энди мен амакимга хизмат қилмайман. Энди одамларнинг гапига кирмайман. Энди мен ўзим ва онаизорим, укам, сингилларим учун яшайман. Мен катта одам бўламан. Мен обрўли одам бўламан. Мен энди қасам ичаман! Мен энди ҳеч қачон амакимнинг номини тилга олмайман. Улуғ одам бўлиб амакимдан ҳол сўрашга келаман...

* * *

Мен энди обрўли ва бахтиёр одамман. Тиббиёт институтини тамомлаб жарроҳ бўлдим. Кечаю кундуз ишлай бошладим.

Кечалари билан операция хонасида тунимни ўтказиб, кундузлари бемалол ишлаш болалигимда гармселларда тобланган, шамолларда пишган, қаҳратонларда чиниққан, лойсувоқларда қотган бақувват жисмимга фақат ором бера олиши мумкин.

Онамнинг умри қисқа экан, мен бир-икки йил ҳам ишламасимдан туриб оламдан ўтди. Ўз ҳаракатим билан укам ва ҳар иккала синглимни уйли-жойли қилдим. Укамга фермер хўжалиги очиб бериб, ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаб турдим. Ўзим бир хонали уйга ҳамда учта фарзандга эга бўлдим. Бундан ортиқ бахт борми?!

Амаким аёли оламдан ўтиб, тўрт нафар қизи билан қолди. Қизларини узатиб ёлғиз қолди. Ёлғиз қолиб кўпам яшамади. Жанозасига бирров бориб келдим.

Ука ва сингилларим турмушидан кўнглим тўлиб хотинимнинг қистовлари ҳамда уч нафар фарзандларим келажагини ўйлаб бир хонали уйимни уч хоналига айлантириш учун пул жамлай бошладим. Фарзандларим улғаймасдан туриб кенгроқ уй-жой қилиб олмасам кейинчалик имкониятим бўлмаслиги, ташвишларим кўпайиб кетиши мумкин. Чунки сингилларимнинг бешик тўйидан тортиб то эртанги кундаги катта тўйларигача менинг зиммамда, уларнинг ҳеч кимдан кам бўлмаслигига, ўк-синмаслигига бор кучим билан ҳаракат қиламан.

Укам фермер бўлгани билан ўзидан ортмайди. Ҳар йили қандайдир ишлар бошлаб, нималардир экиб даромад олиш пайига тушади. Мендан ҳам пул олиб кетади. Лекин нимагадир иши юришмайди. Мен берган пуллар ҳам қайтиб келмайди. Сингилларим мени алқаб, укамдан бир оз норози бўлиб, жиззакилиги тутиб юради, бир қишлоқда турганимиз билан ҳеч бир нафи тегмайди, ундан ёрдам сўраш у ёқда турсин, гап қотишга ҳам ботина олмаймиз, қирра бурунларига мос ингичка лабларидан фақат заҳар-заққум гаплар чиқади дейишади. Мен шунга қарамай уни яхши кўраман. Ундан меҳрим ва ёрдимимни аямайман.

Бир куни укам уйимга келиб ҳар йили майда ишлар билан шуғулланиб, нимадир экиб ундан даромад олишга ҳаракат қилишлари ҳеч қандай самара бермаётганини, энди каттароқ ишлар билан шуғулланмоқчилигини, бир нечта трактор сотиб олиб ҳам ўзининг, ҳам бошқа фермерларнинг ерларини шудгорлаб бериб катта даромад қилмоқчилигини, бунинг учун кўпроқ пул кераклигини, ҳар йили берадиган пулларим бошқа акаларнинг укаларига берадиган ёрдамлари олдида урвоқ ҳам эмаслигини, кўпроқ пул берсам, бойиб кетишини, олган қарзларини насиб бўлса қайтариб беришини айтиб мендан катта миқдорда пул сўради.

Мен унга пул йўқ эмас, борлигини, бироқ у айтган пулни топа олмаслигимни, бунинг устига ўз

режаларим борлигини тушунтира бошладим. Ўрта-мизда бир оз тортишув кетди.

Тез жаҳли чиқиб кетадиган, жиззаки укам пул сўраса қарзга сўраётганини, менинг сингилларимга ён босганим ҳолда унга ён босмаслигимни рўқач қилиб аввал ўдағайлашга, кейин сенсирашга ўтди. “Сўрасам қарзга сўраяпман, қайтаришни ваъда қиляпман... Агар бермасанг, қасам ичиб айтаманки, акам деб сенинг номингни тилга олмайман!..”

Бундай тус олган тортишувдан жаҳлим чиқди. Жаҳлим чиқиб шахд билан ўрнимдан турдим. Бироқ ўрнимдан кўтарилган савлатли гавдамни оёқларим тутиб тура олмади. Сабаби, улар қалтирай бошладди. Қалтироқ бутун баданимга ёйилди. Бўшашиб жойимга ўтириб қолдим. Кўзларим тинди. Бошларим айланди. Оғзимдан бир гап чиқмади. Онгим ғуборлашди.

Шунча йиллар давомида турмуш қийинчиликларига чидаб келаётган алп қоматим, бундай иснодларга дош бера олмади. Укам эса мени таҳқирлашда, агар пул бермасам акам деб номимни эсламаслиги ҳақида қасам ичишдан тўхтамади.

* * *

Вужудим титради. Кўз олдим қоронғулашди. Оламни зулмат қоплади.

Само титради. Само ёмғир ёғдирди. Кўзларимни намлади.

Вужудим бир қизиди. Бир совиди. Қоп-қора тун қўйнида муаллақ қолди.

Бу тун азобли бўлди... Бу тун дўзах бўлди...

Қани энди бу тун ўрнида саратон туни бўлса. Нўхат даласидаги қадрдон тун бўлса. Қани энди бу тун ўрнида қаҳратон туни бўлса. Амаким от ўйнатган – бизни йўқлаган тун бўлса. Қорлар рақсга тушган изғиринли тун бўлса...

Тун бағрида амакимни кўрсам. Бориб отининг жиловини тутсам. У менга бир қиё боқса. У менга бир оғиз сўз қотса...

Талабалик кезларимдаги онаизоримни кўрсам. Менга пул тутган қўлларини кўрсам. Унинг ортидаги улкан тоғни кўрсам – амакимни кўрсам.

Отам ўрнидаги отамни кўрсам...

РАМЗГА ЯШИРИНГАН МАЪНИ

Ҳикоя – ҳозиржавоб жанр. Унда биргина воқелик бутун давр воқелигини англаш учун калит вазифасини ўтайди. Ёзувчи ихчам воқелик бағрига тафаккурни жойлайди. Романий тафаккур ёзувчи дунёқараши, истеъдоднинг юксаклиги билан ўлчанади. Ҳикояда муаллиф барча воқеаларнинг фаол кузатувчиси, таҳлилчиси сифатида намоён бўлади. Кузатишнинг моҳиятида жамият ҳаётидаги эврилишлар ёки тарихий жараён, инсон ички эҳтиёжи, зарурат ётади. Бу – маънавиятдир. Ёзувчининг бадиий асар орқали ўқувчини олиб борадиган манзили – руҳий олам. Бу инсон тафаккури, дунёқараши билан боғлиқ тарзда кечади. Миллий урф-одатлар, мисқоллаб йиғилган қадриятлар, шахслик мақоми бадиий асарнинг юрак-томиридир. Асарни ўқиган ўқувчи ўзи англаган дунёдан қувват олади. Асарнинг тафтиш майдони қанчалик моҳирлик билан чизиб берилган бўлса, оқибатда ўқувчининг диди шаклланади. Бу дид – ҳар бир

фуқаронинг қонига сингиб кетган қадриятларни тарафдор қилади. Дид бор жойда, ривожланиш бор, маданият ва маънавият мавжуд. Эстетик дид деймиз, лекин барча асарда бу ноёб тушунча бор деб бўлмайди. Шу боис, ёзувчи ёзганларида нимага урғу берса, китобхонни қандайдир яширин воқелик томон бошласа, унинг фалсафий қарашларини фақат қадрлаш зарур. Чунки дид ва қараш, тафаккур ва тасаввур уйғунлигидан, юксалишидан шахснинг «мен»и шаклланади. Замонавий ўзбек ҳикоячилигида ўзига хос услубга эга истеъдодли ёзувчи Назар Эшонқулнинг кейинги ўн йиллардаги самарали ижодий фаолиятига мурожаат қилишни мақсад қилдик. Назар Эшонқул ўтган асрнинг 80-90 йилларида бир қатор ёзувчилар сингари адабиётга умуминсоний муаммоларни таҳлил қилиш орқали кириб келди. Албатта, бу изланишлар, яъни илк ижод намуналари устоз мунаққидлар томонидан тилга олиниб юксак баҳоланди.

Ёзувчининг 2011 йилда «Шафтоли гули» деб номланган ҳикоялар тўплами нашр қилинди. Ундаги ранго-ранг фалсафий-психологик ҳикоялар замирида миллат кишисининг руҳониятидаги ажиб эврилишлар, миллий қадриятларнинг топталиши, собиқ иттифоқ давридаги хайбаракаллачилик, шон-шухратга мойиллик, офаринбозлик каби пуч ғояларга эътиқод қўйиб алалоқибатда фалокатга юз тутган инсон қисмати ҳикоя қилинади. Бир қарашда жуда оддийдек туюлган воқелик манзарасида, фалсафий умумлашма қабариб кўринади. Адиб ҳикоясида битта муҳим жиҳатга алоҳида эътибор қаратади: фалсафий ракурсда одамзот қалбини таҳлил қилади. Эзгулик ва ёвузликнинг жангоҳи ҳисобланган – қалбни инкишоф этади. Қалбнинг тараққиёт катламларига кириб борган сари моҳият юзага чиқади. Бу моҳиятни воқелик сифатида кўрсатиш ва кузатиш ёзувчидан билим ва тафаккур талаб қилади, албатта! Негаки, адиб айнан шу тафаккур қуроли орқали башарият муаммоларини илғай олади. Инсоннинг қалби нима билан оғримокда? Бир оила, касбдошлар, қишлоқдошлар мисолида

Умида
МАШАРИПОВА

1993 йил Қорақалпоғистон Республикасининг Беруний туманига қарашли Шаббоз қишлоғида туғилган. Бердақ номидаги Қорақалпоғистон давлат университети филология факультети талабаси. Ижодий ишлари туман ва республика газеталарида чоп қилинган. Ҳозирги вақтда мустақиллик даври насри бўйича илмий тадқиқотлар олиб бормокда.

бу оғриқларни тор доирадан – умумдоирага олиб чиқади. Айнан тўпланган умуммуаммо – барчага бирдек манзур бўлади. Ҳаётнинг қоронғуликларини «Баҳоуддиннинг ити» ҳикоясида ҳам ўзига хос тарзда воқеалантирган адиб тағмаънони англаб етишини ўқувчининг ўзига қолдиради.

Маълумки, ит образи исломгача бўлган туркий адабиётда кенг қўлланилиб келинган. Бунинг иккита муҳим жиҳати эътиборни тортади: биринчидан ит – ўз маъносида, яъни жирканч махлуқ сифатида қўлланилса, иккинчидан, ижобий – вафо тимсолида, ёр, меҳр-шафқат белгиси маъносини англатади. Масалан, Алишер Навоий бу хусусда юзлаб байтлар битган. Ҳар бир байтда умуминсоний, инсонни фалокатга бошловчи – нафсни енгиш, итни енгиш билан баробар дейилса, бошқа бир ўринларда – вафодорлик рамзи сифатида инкишоф қилинган. Сўфийлик таълимотларида ҳам ит образи ижобий маъно ташийдди. Кўплаб тасаввуф адабиёти вакиллари ит образини эзгулик ва хокисорлик рамзи дея талқин қилишган. Н.Эшонқулнинг «Баҳоуддиннинг ити» ҳикояси соф модернистик ҳикоялардан саналади. Бир қарашда Ф.Кафканинг «Эврилиш» асарини ёдимизга солади. Асар қаҳрамони махлуқ сифатида ташқаридан ўзини ва уни ўраб турган жамият ҳаётини кузатади. Лекин Н.Эшонқул талқинларида шаклий унсурлардан, мазмуний томонларигача бошқа-бошқа олам. Булар нималарда кўринади? Адибнинг ҳикоясида рамзий талқин – ишора тирик ҳайвон сифатидаги ит тимсоли эмас, аксинча эътиқод ва эътимоди бутун, ўзини жуда теран англаб етган, нафсу кибрдан йироқ, муҳаббатини юрагида илоҳий жавҳар сифатида сақлай олган қаҳрамон тимсолида намоён бўлади.

Ҳикоянинг сюжети режиссёрнинг кузатувисиз, унинг иштирокисиз ҳаракатланмайди. Бу ҳолатларни куйидаги кескин драматик сахналарни таҳлил қилиш жараёнида ҳам билиб олиш мумкин:

Энг бирламчи, ҳикоя моҳиятини ўзида акс эттирган эпиграфни таҳлил қилиш зарур. Эътибор берайлик, ҳикояда гап нима ҳақда бормоқда. Азалий ва абадий муҳаббат ҳақидами? Вафо ва садоқатми? Иймон ва эътиқодми? Илоҳий-диний тасаввурлар хусусидами? Саволлар бисёр. Жавоб эса турлича. Ҳикоя қаҳрамони муҳаббатининг дийдорини, унинг садоқат ва вафосини билиб-билмай оддий одамлар қатори яшаётганди. Не ёзуққи, инжиқ муҳаррир сабаб бошланган талотўп, унинг осуда ҳаётини чилпарчин қилиб ташлайди. Инжиқ муҳаррир режиссёр ва унинг ёрдамчисига радиопьеса учун боғу роғда чаҳ-чаҳ уриб сайраётган хушовоз қушлар овозини магнит тасмага ёзиб келишга буйруқ беради. Жараён ўша овоз ёзишдан бошланиб кетади. Бу жараён тобора мураккаблашиб, радиостудиядаги ҳамма ишчиларни, раҳбару ходимларни уйғотиб юборади. Бу уйғониш уларнинг бир-бирларига бўлган муомала, муносабатларида ойдинлаша боради. Аслини англай олмайдиган, асл мазмундан беҳа-

бар муҳаррир ва ёши бир жойга борган кекса режиссёрлар ҳаётда ишонган эътиқодларининг аслида пуч, ёлғон эканликларини ҳаргиз билмайдилар. Ҳикояда яна бир сир борки, бу ҳам бўлса рамзий талқин қилинади. Бу қаҳрамоннинг сўлим боғда овоз ёзиш жараёнида содир бўлади. Сафарга иккита киши бўлиб чиқишади. Аммо иккинчи бор ўзи ёлғиз чиқади. Демак, қаҳрамоннинг ёрдамчисидан кўнгли тўлмайди. Бу ерда магнит тасмасига туширилган овознинг аввал қуш овози, кейин ит, мунгли ит увиллашига эврилишида мантикий боғлам мавжуд. Нега айнан қуш овози танланади? У магнит тасмасига туширилгач радиостудияда ит овозида янграй бошлайди. Ёзувчи контраст усулидан фойдаланиб, қаҳрамоннинг онг ости қатламларини таҳлил қилгани масалага ойдинлик киритишга замин ҳозирлайди.

Бир қарашда ҳикоядаги қаҳрамон руҳиятидаги эврилишлар – мифик тасаввурларни ёдимизга солади. Синчиклаб мутолаа қилсак, «неомифологизм» оқимида мансуб хоҳлаган ёзувчининг асаридан инсон ҳақидаги қайси даражададир «миф»ни учратамиз. Бу миф антик даврдаги мифларга параллел мифлар эмас, балки ўша мифларнинг такрори бўлмиш, XX аср инсон руҳиятидаги мифлардир. Албатта, ҳикояда қаҳрамон номи тилга олинмайди. Асар «мен», яъни биринчи шахс тилидан ҳикоя қилинади. Барча замонларда инсоният ёвузлик устидан эзгуликнинг тантана қилиши, яъни музаффар бўлиш учун тинимсиз кураш олиб боради. Бир ишхонада содир бўлган ҳодиса тимсолида жамият ҳаётидаги узил-кесил ҳодисотларни қарама-қарши кучлар тўқнашуви, зиддиятлар, тушунмовчиликлар, ҳайбаракаллачилик, мадҳиябозлик, офаринбозлик каби чиркин иллатларни фош қилишга йўналтирилган. Мутелик ва қарамлик инсоннинг руҳини синдирувчи иллат сифатида қораланади. Инсоннинг руҳан ва маънан озод яшаши, ўзининг хоҳиш ва истакларини рўёбга чиқариш орзусида ҳаёт кечиришини алоҳида урғулайди.

Одам бир нарсага қаттиқ ишонса ёки истаса у албатта ҳаётида рўй беради, дейилади муқаддас китобларда. Қаҳрамоннинг ички изтироби ҳам ташқаридаги қандайдир машъум овозга уйғун келади. У ўзлигини ташқарида рўй бераётган мунгли овоздан ёки унга тобе равишда топади. Ўзлигини топиш қанчалик мураккаб, заҳматталаб жараён эканлигини ич-ичидан ҳис қилиб яшайди. Биргина «маҳкумлик ва мутелик, ожизлик ва зулм қоришиқ эди» жумласида ҳикоянинг моҳияти, ёзувчи мақсади қабариб кўринади. Руҳий таҳлил (психоаналитика) методи XX асрга келиб оммалашди. У табиий эҳтиёж эди. Зигмунд Фрейд, Эрих Фромм, Карл Густав Юнг талқинларида руҳий таҳлил борасидаги соф назариялар инсоннинг майли, хатти-ҳаракати, жамиятдаги илғор ғояларга қарши янгича негизда ўрганиб чиқилди. Н.Эшонқул талқинларида Ғарб адабий жараёнининг таъсири сезиларли дара-

жада бўй кўрсатган. Жумладан, юқорида таъкидлаб ўтганимиз сингари Ф.Кафканинг талқинлари таъсири кучли. Лекин Н.Эшонқул бу жараёнда тамомила ўзига хос услубда қалам тебратмоқда деб бўлмайди. Услубий жиҳатдан, ҳам шаклий, ҳам мазмуний жиҳатдан жуда яқин ифода хусусиятлари борлигини инкор қилиб бўлмайди. Биз адиб талқинларидан фазилат излаймиз. Фазилат шуки, қахрамоннинг ич-ичига кириб, ташқарини кузатади. Ташқарининг хатти-ҳаракатини қахрамон психологияси негизда таҳлил қилади. Пировард натижада – жамият ҳаётидаги ўзгаришлар, инсон қадр-қийматини қай даражада баҳоламоқда, мутелик қоришиб кетган жамиятда ота-боболаримиз қандай аҳволда яшади, деган ўта муҳим саволга жавоб топади. Модерн адабиётнинг асосий хусусияти ҳам шунда. Дарҳақиқат, ёзувчи талқинида эркинлик тушунчасига мифологик нуқтаи назардан туриб қараганлигини ҳам ҳис қилиш мумкин. Чунки миф – адабиётнинг энг катта қисмини ташкил қилади. Мифологик қарашлар негизда инсон руҳиятини тадқиқ саҳнига олиб чиққан ёзувчи ҳаётга фалсафий-эстетик сатҳдан туриб назар ташлайди. Бу ўз самарасини тўла-тўқис берган дейишимиз учун муайян асослар мавжуд.

Одатда, ташқи таъсир доирасида инсон ўз вужудида табиат ҳукмини ҳис қила бошлайди. Бу дегани шуки, одамзот табиатидаги ҳақиқий одамийлик сифати доимо ўз яшаш тарзини янгилашга ундаб туради. Лекин моҳият битта. У ўзгармасдир. Агар феъл-атвордаги ўзгаришлар кузатилса, билинги, бунга ташқи таъсир сабаб. Ҳикояда қахрамон руҳиятидаги эврилишлар аслида ижобий ҳодиса. Жирканч ва аламзадалиқ туйғулари ҳикоя қахрамони феълдаги қусур эмас, унинг қаршисидаги тартибсиз яшашга кўниккан оломон табиатига сингиб кетган. Собик тузумнинг инсон қалбига юриш қилиши, унинг сиғинган, англаб етган, асраб-авайлаб келаётган қадриятлари илдизига болта уриши ҳикояда турли ракурслардан туриб ишонарли тарзда очиб берилган. Мифик тасаввурларни, «неомифологизм» таълимоти бағрида қайта ишлаш, янгича қарашларни шакллантиради. Мутеликнинг руҳиятга тажовузи одам иродасини букиб, уни мақсадсиз яшашга ўргата бошлайди. Вақтида англаб етилган жумбоқ инсоният тараққиётига раҳна солаётган тушунчалардан фориг қилади.

Назар Эшонқул ижодида ҳам Франц Кафка сингари – ҳаётнинг умумлашма модели мифга мурожаат қилиши, миф замирида биз яшаб турган ҳаёт воқелигини акслантиради. XX аср иккита урушни бошидан кечирди. Биринчи жаҳон урушини ўз кўзлари билан кўриб, унда бевосита иштирок қилиб, ҳаёт ва инсон хусусида бадиий солнома яратган адиблар талайгина. Уруш қанчадан-қанча инсонларнинг ёстиғини қуритиш билан бирга уларни муте ва қарам қилиб қўйди. Инсоннинг руҳи букилиб, қадриятлари чилпарчин бўлди. Шу ўринда Кафка сингари адиблар ўзи яшаб турган ижтимоий-сиёсий тузумни бадиийлаштирар экан, воқеликка мифологик нуқтаи назардан ёндашди. Рамзлар воситаси орқали талқин қилишни етакчи услуб даражасига олиб чиқди. Н.Эшонқул талқинларидан кўзланган мақсад XX асрнинг 50 йилларидаги аҳвол, унда яшовчи инсон қисматининг нечоғли аянчли эканлигини кўрсатишдан иборат бўлса, не тонг! Кўриняптики, ҳикояда бир муҳитда шаклланган қарашларнинг бир-бирига умуман тўғри келмаслиги, шаклий қолипларга мослаштирилган инсон табиати, эрксизлик ва чорасизлик қурбонига айланган ожиз банданинг нолаасидек таассурот уйғотади китобхонда. Шу нуқтадан олиб қаралса, ҳикоядаги рамзийлик бу диёнатли бўлишга эҳтиёж ҳис этиш, одамзотнинг ўз асл табиатига қайтиши, ўзлигини англаб етиши муҳим саналишига мантикий ишора мавжуд.

Умуман, «Баҳоуддиннинг ити» ҳикоясида адиб оддий воқелик фониде – умуминсоний ғояларни илгари сурган. Биз балки танганинг битта томонини кўриб турган ҳам бўлишимиз мумкин. Алапхусус, танганинг иккинчи томонидаги гўзаллик ошкор бўлиши, ҳар кимнинг таъбдидидан келиб чиқар. Нима бўлган тақдирдаям, ҳикояда романий тафаккур устувор. Полифоник тафаккур уйғунлашиб кетган асарда, қахрамон онг ости сезимларини теран англаб етиш учун камида ёзувчи дунёқарашига яқинлашмоқ керак. Адибнинг ҳикоя ёзишдан мақсади тажриба қилиш эмас, табиатнинг неъматини, беозор жонивори негизда инсон истак-майлини таҳлиллашдир. Зотан, ҳикоядаги мангу жумбоқ ҳам ўз ечимини топгани йўқ. Ҳикоя китобхоннинг ичида давом этмоқда. Зеро, адабиёт ёруғлик ва зулмат орасидаги зиддиятли қурашдан иборат дунёдир.

ҚАЙҒУНИНГ СУРАТИ

Жовли ХУШБОҚ

Ҳикоя

Қундуз Алиёрова хотирасига

Сенсиз ўтган йиллар ҳаётимнинг энг қора кунларидир. Бутун вужудим қайғу билан сўғорилгандек ҳаракатларим суст. Қарахт. Туш кўраётгандек баъзан юрак ларзага келади.

Дунёга лоқайд боқиб: “Энди менга ҳаммаси барибир” дегандек кўп нарсалардан кўнгил қолар экан. Осмон узилиб ерга тушсам сира парвойимга келмади. “Ахир, шундай оқила, шундай фаросатли, шундай диёнатли инсонга бу дунё торлик қилганда мен яшаб нима каромат кўрсатар эдим”. Кўнгил кўчасида турли хаёллар, ҳар хил хуш, нохуш ўйлар...

Сурхондарё вилоятининг Шеробод туманида туғилган. ЎзМУнинг журналистика факультетини битирган. "Ички дард туғёни", "Юрагимнинг сирлари", "Муҳаббат олови", "Шириндир азоби севгининг", "Ишқ дунёси" каби китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Хаёт деганлари нахотки шунчалик бевафо, бе-
раҳм бўлса? Киши гўё бир лаҳза умр кўриб, ярқ эт-
ган юлдуз каби зум ўтмай сўниб кетаверади!

Баъзан кечалари уйку учади. Ҳаракат қилсанг,
қанчалик уринсанг ҳам киприк қоқмай, миқ этмай ту-
раверасан. Гўё сени биров бехосдан уйғотиб юбор-
гандек ўрнингдан туриб кетасану атрофга олазарак
боқасан... Кейин соатлаб хаёл дарёси узра суза
бошлайсан. Дунё бунчалик кенг, узун бўлмаса?
Қанча сузсанг, қанча хаёл сурсанг ҳам сира боши-
кети кўриная демайди.

Гоҳо у билан бирга ўтган тотли кечаларни эслаб
қоласан. Бундай дақиқалар эса чексиз, ниҳоясиз.
Уларни бот-бот хотирлагинг келаверади.

– Мен қариган чоғда сиз билан бирга яшамай-
ман, қизларим билан ўғилларимникига кетиб қо-
ламан!

Ким у, авлиёми? Мана йигирма йилдирки, йўқ.
Олис-олисларга – ҳали туғилмаган болалариникига
жўнаб юборгандек.

– Мен ҳам сенинг изингдан бораман. Ахир
ўша... фарзандлариникига кетсанг, у ёқда сен би-
лан яшайман!

– Йўғ-э, – у шарақлаб кулар, қувончидан бутун
уй ларзага келар, кулгу ниҳоятда самимий, юракдан
отилиб чиқар эди.

Номардлик инсон билан ёнма-ён яшайди. Ун-
дан қочиб қутулишнинг сира иложи йўқ. Айниқса,
кишида субут деган бир калима сўзга жо нарсадан
асар бўлмаганда.

Мана мен, ҳалиям шу ерда қимирлаб, худди
телбалардек бор ёки йўқлигим билинмай юрибман.
Унинг орқасидан ўзи айтган жойга – у гўзал севги-
лим кетган тарафга борганим йўқ.

Баъзан кўнгил раъйига қарагинг, унинг кўчаси-
дан лип этиб ўтгинг, нохуш ўйларга эрк бергинг ке-
лади; “бор-е, деб ўз жонимга қасд қилсаммикин?
Аммо, бундай қилолмайман. Ахир, ундан қолган
тўрт ёдгорлик бор. Ким одам қилади, ким ўқитиб, уй-
ли-жойли қилади? ”. Шундай ўйлар таскин беради,
шаштимдан қайтаради.

Юракдаги қайғуни сира қувиб юбора олмайсан.
Қувишга нечоғлик уринма, яна ёпирилиб келавера-
ди, юрагим деразаларидан мўралайди. Сени эзги-
лаб, ғижимлаб, ямлаб ютиб юборгудек бўлаверади.

Бу, қайғу деганлари бунчалик чексиз, ниҳоясиз.
Яна...

Шундай кунларда қаҳрингни минг чандон оши-
радиган одамлар борлигига куйиб ўлгинг, бу дунё-
дан бошингни олиб чиқиб кетгинг келади.

Нима эмиш денг, палончига, писмадончига, ма-
газинчи қизга уйланаётган эмиш. Яқинда тўйи...

Истаранинг йўқ бўлса беролмайдиган, бор бўл-
са кўролмайдиган, умрини фақат ғийбат деб атал-
миш бир баҳайбат аждаҳони миниб ўтказишни хуш
кўрадиган кимсаларига ана шундай сўзларни кўча-
куйда, одамлар тўпланиб турадиган ерларда оғиздан
бол томиб чайнаш нечоғлик ёқимли туюлар экан?

Бирдан юрак ёрилай дейди, бу ёқда кўзёш-
ларингни селдай куйиб, ўз ёғинга ўзинг қовурилиб
ётсангу, у ёқда қишлоқдагилар сени копток қилиб
тепишни, эрмак қилишни хуш кўришса...

Ҳали умр йўлдошим бу дунёни абадул абад тарк
этганига анча бўлаяпти-ю, шундай совуқ, илон каби
киши баданига вишиллаб ўрмалаётган сўзлар бола-
лашига тишни тишга кўйиб чидашдан ўзга чора то-
полмас экансан. Баъзан: “Одамлар бунчалик бераҳм,
калтафаҳм, бунчалик лоқайд ва кишиларнинг юраги-
ни эзиб, сувини ичишни хуш кўрадиган ҳашоратлар
каби бўлмаса эди... Аллақачон ер юзида адолат, ях-
шилиқ уруғлари ниш уриб, ҳаётимиз гуллари оламини
безаган, турмуш отлиғ бир уқубат эмас, шоду хуррам-
ликка тўлиқ бўлур эди” дея ҳайқиргинг келади.

Яна...

Яна тиг юракка қадалганча ҳали-ҳали суғурил-
май азоб бериб турибди. Шундай тигки дашном тиг-
лари.

Идорада бир неча киши гурунглашиб ўтирибмиз.
Бегоналар ҳам бор. Шунда бир узоқ танишим:

– Уйландингизми? – деди.

Тил айланмай қолди. Юрак сўзлашга тайёр
эди. Кўнгил ойнаси чил-чил, олам эса зимистонга
айлангандек бўлди. “Нега кўпчиликнинг ўртасида
бундай деди экан? Ё сенинг хотининг ўлган-ку де-
моқчимикин?”.

Ҳа, фаросатни ҳақиқатдан Худо аямасдан бер-
ган экан. Кўнглидан ўтган гапи тилига чиқди. “Ахир,
сизнинг уйингиз синган-ку, шунинг учун уйландин-
гизми, деб сўраяпман”.

“Бу азобдан қутилсам қутила қолай!”. Осон йў-
лини танладим.

– Ҳа,

– Қачон? – ҳамма ялт этиб менга қаради.

Шу бир оғиз сўз бешафқат баданга игна каби
санчилаётган сўроқдан қутилтирди.

Одам баъзан шундай йўл билан ўзини ғаним-
лар ҳамласидан омон сақлар экан. Ҳозир улар ҳу-
жум қилаётган бўлса-да, ҳар қалай, ўзимни қаёнга
уришни билмай, муз каби совуқ, тилсиз, забонсиз
гунг девор орасида қолгандек эдим.

... Нега сендан кўнгилни бутунлай узиб кетол-
майман, Қундуз? Кечалари тушларимга киравера-
сан. Ёки “Ҳеч бўлмаса мени тушингизда кўриб ту-
ринг” дея далда бермоқчимисан? Ахир, булар турган
битгани азоб, лекин ниҳоятда ширин, тотли азоб-ку.
Кошки эди бу савдолар умр бўйи давом этса. Кошки
эди ўша тушимдаги каби бирга бўлсак!”.

Аммо, афсус, минг афсус, бу рўё. У билан ҳа-
қиқат орасига тенглик аломати кўйиб бўлмайди.
“Энди тушингда кўрасан!” деган ибора бекорга ай-
тилмаган экан.

Уй орқасидаги супачада соатлаб ўтирганим
ўтирган. Худди сен ҳамишагидек кулиб, мийиғинг-
да хиёл жилмайиб уйимизнинг ёнбошидан мўра-
лаётганга ўхшайверасан. Мен эса сени қувонч би-
лан, бир дунё орзулар билан қарши оламан...

– Ҳа, келдингни, барибир мени ташлаб кетолмаслигингни билар эдим, – дейишга шайланаман.

Бироқ... Яна қайта қарасам сен йўқсан. Қаерларга ғойиб бўлдинг, ҳозиргина хаёлимда тикланган, боягина кулиб, кулимсираб гапираётган эдингку? Ким билади, балки арвоҳингдир?

Ҳамон юрагимда муҳрланган воқеалар тинчлик беришдан ожиз. Худди темир панжалари билан бўғзимдан маҳкам ушлаб олган-у, сира қўйиб юборгиси келмаётгандек. Хаёл кўзгусида жонланаверади.

...Тошкентдаги биринчи клиник шифохонадаги сўнги кунларинг эди. Палатадаги каравотларда беш-олти аёл ётишибди. Улардан фақат сен, сен оғир аҳволда эдинг.

Ўшанда гапириш учун яшаётган каби тинимсиз сайрайдиган бир аёл сенга қараб-қараб қўяр, қачон ўлар экан, дегандек ижирғаниб ётар эди. Яна бириси эса тинмай нон, турли егуликларни кавшар, худди бу дунёга келиб кўргани шу таомлари, уни тезроқ еб қолишга шошилаётгандек, шошилмаса улгура олмайдигандек оғзини чапиллатиб еганиган эди. Яна бириси ғийбат сақичини чайнагани-чайнаган эди.

Сен эса... Оғир-оғир хўрсиниб қўяр, бундай лоқайд, қайғусиз, бундай бачкана одамларнинг устидан масхара қилгандек миқ этмай ётар эдинг. Улар билан бирга яшашдан уялгандек, тезроқ кетсам эди, деяётгандек бўлаверардинг. Шунда ҳайратдан лол бўлиб, ҳайкал мисол қотиб қолдим. Ўзинг бир аҳволда-ю:

– Радионинг овозини баландроқ қўйинг, – дединг.

Югуриб бориб тилагингни бажо келтирдим. Шундан кейин дилрабо қўшиқ янграй бошлади. Хонанданинг овози бирам ёқимли, бирам ширали

эдики, гўё бу сеҳрли наво: “Кетма, эй инсон. Бу дунёда фақат ғамлар эмас, фароғат, ўйин-кулгулар, яхшилиқлар ҳам мўл” дея нола қилаётгандек эди. Аммо, сен эса.. Қўшиқни берилиб тинглар эдинг, нолаю-фигонларга парво қилмасдинг. “Бундай дунёда яшагандан кўра... тинчгина абадий ухлаганим маъқул”, дер эдинг гўё.

Қундуз, сенсиз ҳам ҳаёт давом этаверади. Ер юзида гоҳида ёмонликлар болалаб кетаверади. Ҳаёт қанчалар ширин эканлигини била туриб, наҳотки абадул-абад тарк этиб кетсанг...

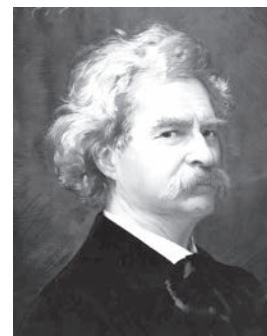
Бироқ ожиз эдинг. Орзуларинг мўл, ҳали яшашдан сира тўймаган бўлсанг-да, цирроз касаллиги, дард сени енгиб бутунлай адойи тамом қилаётган эди.

Афсуски, бунини – сўнги манзил сари иложсиз сафарни тўхтатадиган куч ҳали оламда йўқ, ундай қудрат бўлса эди, сенинг умр гулинг хазон бўлгандан бери мени қийнаётган азоб етти ухлаб тушимга ҳам кирмасди. Афсус... Инсон қанчалик зўр, ботир, қанчалик ақлли бўлгани билан фақат бир нарсага, яхши нарсаларни бу дунёда асрай олишга қолганда худди дарахт япроғи каби нозик, иложсиз. Одамлар, фидойи ва доно бўлгани билан бу борада ожиз, сал шамол турганда чирт этиб узилади-ю, ҳаётнинг бепоён йўлларида турли кимсаларнинг оёғи остида эзгиланиб қолади.

Қайғу, турқинг бунчалик даҳшатли, совуқ. Қундуз, сени ўйлайвериб, ўйлайвериб, бадбашара қайғунинг сурати ҳаётда эмас, юракда тикланди. Аммо у сенинг тирик суратингни беркита олмайди.

Ажаб, хунук, бадбашара қайғу суратига термулиб ўтказадиган кейинги ҳаёт бунчалик нотавон, ғариб бўлмаса...

МЕНИНГ ҚҰЛ СОАТИМ

Ҳажвия

Менинг чиройли, янгигина қўл соатим ўн саккиз ой давомида на олдга чопиб, на ортда қолиб ишлайди. Бирон марта тўхтаб қолгани йўқ. Гўё, унинг механизми абадий.

Ниҳоят, соатим тўхтаб қолди. Айбдор ўзим. Бу қандайдир катта бахтсизликдан далолат дея куйина бошладим. Энг яхши устахона томон йўл олдим. Уста менинг соатимни олиб, тузатишга киришиб кетди.

“Соатингиз тўрт дақиқага ортда қолмоқда, унинг мурватини бироз тезлатиш керак”, – деди у бироздан сўнг.

Мен ўзимча қаршилиқ кўрсатдим. Миллар вақтни аниқ кўрсатиб турганига устани ишонтиришга тирришдим. Аммо нодон уста ўз билганидан қолмади. Оқибатда соатим тез юрадиган бўлиб қолди. Назаримда, у кун сайин тезлашиб борарди.

Икки ойдан сўнг шаҳар соатлари меникидан анча ортда қолиб кетди. Менинг соатим ўн уч кун олдинга ўтиб кетган экан! Қўл соатим ҳали эндигина кеч куз барглари тўкилаётган бир пайтда декабр қорларидан баҳра олаётган эди. У менга ҳамма майда-чуйда тўловларни, алалхусус, ижара ҳақини тўлашни ҳам тавсия қилаётганди. Бунга ортиқ чидай олмадим. Яна уни таъмирлашга отландим. Соатсоз матохимни аввал ҳам тузатишга берган-бермаганлигимни сўради. Мен эса уни ҳали уста кўрмаган, деб жавоб бердим.

Шундан сўнг уста бетоқатларча соатимни очди ва кўзига заррабинини тутиб, унинг механизмини диққат билан кузата бошлади. Сўнгра менга бир ҳафтадан сўнг келишимни айтди.

Мен айтилган вақтда келдим.

Афсус, шунча машаққатли меҳнатдан сўнг менинг бахтсиз соатим энди ортда қола бошлади. У гўё маънос ва ҳорғин дафн кўнғироқларининг зарби каби секинлашиб борарди. Мен поездларга кечика бошладим, белгиланган учрашувларимни ўтказиб юбордим. Ҳаттоки тушлик қилишни унутиб қўйдим. Соатим аввалига уч кун, кейин дабдурустдан тўрт кунга ортда қола бошлади. Алам ва ғазабимнинг чеки йўқ. Мен кечаги, ундан аввалги кун билан яшай бошладим. Хуллас, яна устага боришга тўғри келди. У ҳаш-паш дегунча соатимни бўлақларга бўлиб ташлади ва кейин уч кун ичида тузатиб беришини айтди.

Шундан сўнг қўл соатим яхши ишлаб кетди. Аммо кун ярмидан сўнг шўхлик қила бошлайди: гоҳ йўталга,

гоҳ ҳансирашга, баъзан пишқириққа ўхшаш саслар чиқаради. Бориб-бориб мен ўз овозимни эшитолмай қолдим.

Хуллас бу ярамасни учинчи бор устага кўрсатиш мажбурияти пайдо бўлди.

У соатимнинг стержени синганини айтди. Бу қурсур назаримда унчалик жиддий эмасдек туюлди. Қувондим. Очиғи, ўша стержен деганлари аслида нелигини ҳам билмайман. Аммо билмаслигимни биров билиб қолишини ҳам истамайман.

Ниҳоят стержен ҳам тузалди. Лекин хурсандчилигим узоққа чўзилмади. Соатим ишлаб туриб, бирданига тўхтаб қоларди. Кейин бироз вақт ўтиб яна ишлаб кетарди. У қачон ишлаш ва қачон ишламасликни ўзи ҳал қиладиган бўлиб қолди. Ҳар доим ишлашидан аввал ўқ овозидек қарсиллаган товуш чиқаради.

Ҳаттоки бир неча кун кўкрагим устига юмшоқ нарса қўйиб ётишимга тўғри келди. Охир-оқибат соатимни яна устахонага олиб бордим. Яна ҳар доимгидек соатим бир неча бўлақларга бўлиб ташланди. Соатсоз уларни бирма-бир кўздан кечириб чиққач, соатимнинг қил пружинаси лат еганини айтди. Сўнг уни тузатиб, механизмни ишга туширди.

Соатим яхши ишлай бошлади. Фақат ҳар ўн дақиқада иккита соат миллари бир-бирига ёпишиб, бирга айланишини айтмаганда, албатта. Дунёда ҳеч бир донишманд менинг қимматбаҳо соатим қайси вақтни кўрсатаётганини айтиб беролмас эди. Ва мен яна таъмирлашга отландим.

Бу сафар энди соатимнинг кичик биллур парчаси бироз қийшайгани, ҳаракатлантирувчи пружинаси ҳам қайрилиб қолганини айтишди.

Ҳаммаси таъмирланиб, созланди. Соатим яхши ишлай бошлади. Лекин соатим бор-йўғи саккиз соат яхши ишлагач, механизм ишдан чиқди ва арига ўхшаб ғизиллай бошларди. Соат миллари эса шунчалик тез айланарди-ки, тез орада уларни кўриб бўлмай қоларди. Гўё, циферблат ўргимчак тўри билан қоплангандек эди. Беш-олти дақиқада бир сутка ўтиб кетар эди. Ва ниҳоят, соатим “шақир-шуқир” қилиб тўхтади. Қалбимда алам билан яна навбатдаги устахона сари йўл олдим.

Бироз вақт устанинг ишини кузатиб турдим. Соатим яна турли бўлақларга бўлинди. Бу сафар энди

мен устани қаттиққўллик билан имтиҳон қилдим. Чунки иш борган сари жиддийлашиб бораётган эди. Ўзи соатимни икки юз долларга сотиб олганман, уни созлаш учун эса икки-уч минг доллар атрофида пул сарфлабман. Устанинг ишни тугатишини кутиб туриб, унинг бир вақтлар пароход механикиги бўлган эски танишим эканлигини эсладим. Унинг яхши соатсоз эмаслигини ҳам жуда яхши билардим.

У механизмнинг ҳамма бўлақларини олдинги усталар каби эҳтиёткорона текшириб чиқди ва ишончли овоз билан: “Пар ҳаддан зиёд кўпайиб кетган, сақловчи клапанга яна битта гайка қўшиш керак”, – деди. Мен соатимни олиб майда-майда қилиб ташладим. Дафн маросими ҳам ўз ҳисобимдан.

Инглиз тилидан Чаросхон САМАДОВА таржимаси.

Хумоюнхон САИД ҒАНИ – 1993 йилда Қўқон шаҳрида туғилган. Қўқон Давлат педагогика институтининг “Тасвирий санъат ва инжинерлик графикаси” бўлими талабаси. Ёш, умидли rassom.

Қишлоқ манзараси.

Чодаксой.